

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för ABM
Biblioteks- och informationsvetenskap

”Jag har just läst den vidrigaste bok jag någonsin stött på”

En studie av mottagandet av Nikanor Teratologens verk ur
ett biblioteksinstitutionellt och ett litteratursociologiskt
perspektiv

Jerker Eriksson

Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2004

Institutionen för ABM

Handledare: Åsa Johansson

Uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 196 ISSN 1650-4267

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
1. Inledning.....	4
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte, frågeställningar och teoretiska utgångspunkter.....	6
1.3 Metod, material och avgränsningar	9
1.4 Centrala begrepp: Kapital, illusio och habitus.....	10
<i>Figur 1. Kulturellt produktionsfält.....</i>	<i>10</i>
1.5 Disposition.....	12
2. Undersökning.....	13
2.1 Om Teratologens Kågedalen	13
2.1.1 Referat	13
2.1.2 Skräckel och hyperbolisk realism.....	16
2.2 Om Teratologen på biblioteken	19
2.2.1 Spridning och utlån av Teratologens romaner.....	19
<i>Tabell 1. Spridningen av Nikanor Teratologens titlar på biblioteken i Sveriges kommuner</i>	<i>19</i>
<i>Tabell 2. Spridningen av Stig Edlings titlar på biblioteken i Sveriges kommuner.....</i>	<i>22</i>
<i>Tabell 3. Antal utlån på folk- och skolbiblioteken 1992–2002: Nikanor Teratologens samlade produktion med ett jämförande exempel i Stig Edling</i>	<i>23</i>
2.2.2 Kommentarer från folkbiblioteken	25
2.2.2.1 Presentation av enkätundersökning	26
2.2.2.2 Tillhandahållanden, förvärv och förluster	27
<i>Tabell 4. Andel respondenter som uppger att Åldreomsorgen av Nikanor Teratologen tillhandahålls respektive ej tillhandahålls i kommunen, svarsfrekvens av totalt antal kommuner och andel respondenter som uppger att andra titlar av författaren tillhandahålls i kommunen.....</i>	<i>27</i>
<i>Tabell 5. Enkät svar om orsak till förvärv: Nikanor Teratologens Åldreomsorgen på folkbiblioteken.....</i>	<i>29</i>
<i>Tabell 6. Enkät svar om förluster: Nikanor Teratologens Åldreomsorgen på folkbiblioteken.....</i>	<i>29</i>
2.2.2.3 Låntagarreaktioner	30
2.2.2.4 Inköspolicy / urvalsprinciper i relation till ”anstötlig” litteratur.....	32
<i>Tabell 7. Enkät svar om inköspolicy / urvalsprinciper: Nikanor Teratologens Åldreomsorgen i relation till uttalat avståndstagande gentemot ”anstötlig” litteratur på de bibliotek som tillhandahåller respektive ej tillhandahåller titeln... </i>	<i>36</i>
2.3 Om Teratologen i artiklar och recensioner	39
2.3.1 Provokationer med språklig virtuositet	39
2.3.2 Pseudonymhysteri, rykten och presumerade förlagsstrategier	43
2.3.3 Från Hebbershålet via aforismer tillbaka till Hebbershålet	57
2.4 Om Teratologen och det litterära fältet.....	69
2.4.1 Pseudonymens roll	69
2.4.2 Tolv år i det litterära fältet.....	73
2.5 Slutanalys.....	77
2.5.1 Konklusioner: Det biblioteksinstitutionella perspektivet	77

2.5.2	Konklusioner: Det litteratursociologiska perspektivet	79
2.5.3	Konklusioner: Gemensamma beröringspunkter	81
3.	Sammanfattning	84
4.	Käll- och litteraturförteckning.....	86
	Otryckt material	86
	I uppsatsförfattarens ägo	86
	Övrigt otryckt material.....	86
	Tryckt material	86
	Elektroniska källor	86
	Artiklar och recensioner.....	87
	Tryckt material av Nikanor Teratologen.....	90
	Övrigt tryckt material.....	91
Bilaga 1	93
	Missivbrev.....	93
	Påminnelsebrev	94
	Enkätfrågor.....	95
Bilaga 2	99
	Respondenternas svar till enkätfråga 16	99

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Vad har Stig Larsson, Sara Lidman, P O Enquist, Åke Lundgren, Torgny Lindgren, Ulph Nyström och Bertil Karlsson gemensamt? Ett svar är att de alla är författare med anknytning till landskapet Västerbotten. Ett annat är att de samtliga av journalister och recensenter misstagits för att under pseudonymen Nikanor Teratologen författat den omstridda romanen *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*, utgiven sensommaren 1992. I romanen offentliggjordes – bland många andra skändligheter – den fiktiva hedersbetygelsen ”Pekka Langer-medaljen av PRO(k)”, vilken här får illustrera romanens provocerande ton:

en utmärkelse instiftad av en utbrytarfraktion från Pensionärernas Riksorganisation, PRO-kuksugarna. Pekka Langers föredömliga brist på tänder har lett till att hans namn knutits till medaljen i fråga, som tillfaller den kuksugande åldring som kan visa upp den fetaste och mognaste rövbölden för en jury av ambulerande torrskinn.¹

Sara Lidman eller P O Enquist? Nja ... Stig Larsson? Ja, kanske. Gissningarna från litteraturkritikerna var många, och man hade otvivelaktigt låtit fantasin eggas av Norstedts lansering av romanen, enligt omslagstexten ”Utgiven av Nikanor Teratologen”. Det okända, pseudonyma upphovets språkkänsla och romanens i flera avseenden kontroversiella innehåll var aspekter som föranledde litteraturkritikernas vilda spekulationer. Det skulle dock efter bara två dagar visa sig att Nikanor Teratologen – alla vilda gissningar till trots – var en ung man utan litterära meriter vid namn Niclas Lundkvist, uppvuxen i norra Västerbotten och vid tillfället för avslöjandet av pseudonymen hemmahörande i Lund.² De frågor litteraturkritikerna inledningsvis ställt sig – ”Vem? Varför?”

¹ Nikanor Teratologen, *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Norstedts förlag, Stockholm, 1992, s. 181.

² Svensson, Per, ”Här är ‘äckel-författaren’. Expressen avslöjar okände debutanten”, *Expressen* 920812.

Usch”,³ ”Vem skriver så bra? Och så förfärligt gräsligt?”⁴ – hade besvarats snarare än man trott (dock möjligen med viss reservation för frågan ”varför”).

Vid sidan av pseudonymens identitet diskuterades livligt just vad man ansåg vara det bra respektive det gräsliga med denna debutroman. Angående det gräsliga gällde kritikernas omdömen i stort romanens ämnesmässiga innehåll om vilket många röster var synnerligen upprörda. En av de få betraktelser som är åtminstone relativt saklig och samtidigt belyser de ämnen romanen skildrar återfinns hos Per Svensson i *Expressen*, vars referat här får tjäna som en kort introduktion till romanen:

I ”Äldreomsorgen i Övre Kågedalen” berättas om hur Västerbottens absolute värsting, Morfar, tillsammans med sin dotterson, Pyret, vältrar sig i mord, träck, perversiteter, hjärnsubstans och hädelser samtidigt som han dricker kaffe med granngubbarna, frossar i antisemitism och nazistisk folklöre, talar latin, suger av såväl klassisk som modern filosofi och litteratur, sjunger en katalogaria över massmördare genom tiderna och hånar nu levande svenska kändisar – från Joakim Nyström till Pekka Langer.⁵

I övrigt ger en översiktlig genomgång av de artiklar och recensioner som behandlat romanen vid handen ett återkommande (och föga förvånande) avståndstagande hos kritikerna gällande dess råa innehåll: de strida strömmarna av skildringar i vilka ”barnamord och knytnävssex”⁶ och ”sodomi, pedofili, sadism, nekrofil, kannibalism, tidelag, kiss och bajs”⁷ tillhör vardagligheterna, upprör och äcklar. Det man framhåller som bra med *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* gäller generellt dess författares språkbehandling: kritikerkåren uppmärksammar en verbal begåvning, och romanens applikation av Skellefteåbondiska vittnar enligt många bedömare om en sällsynt språklig vitalitet.⁸ Jämte debatten kring pseudonymfrågan kan denna allmänna bestörtning över romanens innehållsliga vidrigheter, kontra erkännandet av det stilistiska skarpsinnet, ses som ett slags embryo till en utveckling ur vilken ett intressant författaröde växer fram.

³ Andersson, Gunder, ”Vem? Varför? Usch. Gunder Andersson läser videovåld på bygdemål”, *Aftonbladet* 920810.

⁴ Lagercrantz, David, ”Vem skrev årets äckligaste bok?”, *Expressen* 920811.

⁵ Svensson, Per, ”Familjen Addams löper amok i Norrland. Per Svensson läser en debutroman som brinner med nattsvart låga”, *Expressen* 920810.

⁶ Lagercrantz, 920811.

⁷ Svensson 920810.

⁸ Se exempelvis Nylén, Leif, ”En monsterbok. Vidrigheter på Skellefteåbondiska”, *Dagens Nyheter* 920810, och Hybinette, Birgitta, ”Äldreomsorg i glesbygd. ’Ja må vara en wavelmakare men int en happkråka’”, *Östgöta-Correspondenten* 920810.

Så långt reaktionerna på kultursidorna i tidskrifter, dags- och kvällspress. Men hur blir ett litterärt verk som *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* bemött av läsarna? Kanske är det en fråga som kan besvaras på biblioteken, vilka dagligen för en öppen dialog med låntagare.

Vid ett besök på ett av de större folkbiblioteken i landet som inte tillhandahåller romanen i fråga, meddelades en rad omständigheter som ledde till fördjupat intresse i ämnet. Vad som började som en förfrågan om en eventuell reservation av romanen från någon av kommunens filialer, utvecklades till ett intressant samtal med en anställd på biblioteket. Det uppgavs att romanen tidigare funnits i bibliotekets bestånd, men att en enig bibliotekariekår beslutit att gallra den i samband med att man avböjde att köpa in uppföljaren (*Förensligandet i det egentliga Västerbotten*, 1998).⁹ Detta bedömdes som en ren nödvändighet eftersom man mottagit åtskilliga klagomål över romanens innehåll från låntagare, kuriöst nog i synnerhet från äldre människor vilka av titeln vilseletts till ett lån (den direkta anspelningen på äldreomsorg samt romanens appendix – ”Minnen av morfar” – torde vara en förklaring till detta) och fasats över innehållet. Därjämte krävde upprörda låntagare att Btj:s och RFSU:s *500 erotiska boktips* (1994) skulle gå samma väg, enkom på grund av att den innehöll en rekommendation av romanen i fråga som ett exempel på erotisk läsning för vuxna.¹⁰ Detta fick till följd att man lät placera bibliografin som referensexemplar bakom bibliotekets informationsdisk.

Denna historia aktualiserade ytterligare frågor som rör bibliotekens inköpspolicy, urvalsprinciper och känslighet inför reaktioner i det offentliga, såväl som i det mer privata rummet i dialogen mellan låntagare och bibliotekarie: Hur blir ett litterärt verk som *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* bemött på biblioteken? I vilken utsträckning har man sett sig tvingade till åtgärder likt de ovan beskrivna, åtgärder som i det närmaste liknar ett slags ”tyst censur”?

1.2 Syfte, frågeställningar och teoretiska utgångspunkter

Ett övergripande syfte med denna uppsats är att analysera mottagandet av Nikanor Teratologens verk ur två perspektiv: ett biblioteksinstitutionellt och ett litteratursociologiskt. Fokus ligger på debutromanen *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* (omtalas i det följande som *Äldreomsorgen*), och som introduktion

⁹ Nikanor Teratologen, *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 1998.

¹⁰ *500 erotiska boktips. Ett kommenterat bokurval av Joakim Johansson, RFSU (BTJ-serien 207)*, Bibliotekstjänst och RFSU, Lund, 1994, s. 32.

till studien presenteras ett kortfattat refererat av romanens innehåll och en diskussion om dess genretillhörighet. Teratologens övriga produktion kommenteras endast översiktligt i detta avseende.

Det institutionella perspektivet avser mottagandet av Nikanor Teratologens verk på biblioteken i form av spridning och tillgänglighet, utlåningsfrekvenser och reaktioner på debutromanen från låntagare. Det viktigaste underlaget till studien utgörs av ett enkätmaterial riktat till huvudbiblioteken i landets kommuner. Frågorna rör i första hand *Äldreomsorgen*, och gäller till exempel bibliotekens hantering av deras titelexemplar och gensvar i form av bibliotekariernas erfarenheter av låntagarreaktioner. Intressant i sammanhanget är också bibliotekens inköspolicy / urvalsprinciper och vilka direktiv dessa ger angående litteratur med kontroversiellt innehåll, det vill säga litteratur med exempelvis explicita sex- och våldsskildringar. Ur ett vidare perspektiv berör frågeställningen således yrkeskårens syn på om huruvida denna typ av litteratur bör tillhandahållas på biblioteken eller inte. Hur har *Äldreomsorgen* mottagits på biblioteken och av låntagarna? Har element av censur förekommit (likt den ”tysta censur” som erfarades av det biblioteksbesök som beskrevs inledningsvis)? Finns samband mellan hanteringen av *Äldreomsorgen* och bibliotekens inköspolicy / urvalsprinciper?

Det litteratursociologiska perspektivet fokuserar på hur *Äldreomsorgen* och dess upphovsman mottagits i artiklar och recensioner. Hur har det mediala intresset sett ut i detalj, och vilka aspekter har varit avgörande för mottagandet? Utvidgat undersöks perioden 1992–2004, under vilken Teratologens författarskap genomgår flera intressanta utvecklingar. Ett förlagsbyte från ansedda Norstedts till undergroundförlaget Vertigo resulterade i en återutgivning av debutromanen (1998),¹¹ samt att uppföljaren *Förensligandet i det egentliga Västerbotten* (omtalas i det följande som *Förensligandet*) vilken tidigare refuserats av Norstedts, kunde ges ut. Detta skede i författarens karriär kommer att beaktas, liksom kritikerreaktionerna på *Hebbershålsapokryferna* (2003)¹² som ämnesmässigt anknyter till *Äldreomsorgen* och *Förensligandet*. Mottagandet av aforismsamlingen *Apsefiston* (2002)¹³ är också av intresse i detta avseende. Angående den tolvårsperiod som undersöks söker följande frågor besvaras: Vad kännetecknar

¹¹ Andra upplagan: Nikanor Teratologen, *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 1998.

¹² Nikanor Teratologen, *Hebbershålsapokryferna*, Vertigo förlag, Stockholm, 2003.

¹³ Nikanor Teratologen, *Apsefiston*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 2002.

mediabevakningen under denna period? Har uppståndelsen kring debutromanen och upphovsmannen även färgat mottagandet av författarens senare verk?.

Utöver detta diskuteras om det går att skönja ett samband mellan vad som framkommit utifrån tillämpningen av det institutionella respektive det litteratursociologiska perspektivet. Finns gemensamma beröringspunkter mellan vad som yttras från biblioteken och vad som framkommit i analysen av den mediala uppmärksamheten?

En viktig utgångspunkt för uppsatsens resonemang om Teratologens författaröde har funnits i Pierre Bourdieus teorier om det litterära fältet, vilket företrädesvis utreds i *Konstens regler* (2000).¹⁴ Med det litterära fältet avser Bourdieu ett slags scen på vilken individer och institutioner i den litterära världen såsom författare, kritiker, förlag, akademier och tidskrifternas och dagspressens kulturredaktioner utifrån olika maktpositioner deltar i ett socialt spel om det intellektuella inflytandet, eller – som Erik Peurell uttrycker det – ett spel som ”gäller auktoriteten att skriva och att avgöra vad som är god litteratur”.¹⁵ Undersökningen inbegriper sålunda också en överblick över hur maktspelet inom den kulturella sfären kan avspeglas i de offentliga informationskällorna (i detta fall artikel- och recensionstexter).

Hos Bourdieu återfinns en grundsyn på det kulturella maktspelet och ett begreppsmässigt underlag som funnits värdefullt för att förtydliga uppsatsens resonemang. Dessutom kommer fältteorin att delvis tillämpas ur ett (mig veterligt) nytt perspektiv: vad gäller denna uppsats och kopplingen till Bourdieu kommer exempelvis diskussionen till viss del att röra pseudonymen, vilken i dess anonymitet torde inneha en svårbestämbar position i det litterära fältet eftersom en viktig del i det spel som bedrivs i fältet gäller dess aktörers inbördes sociala kontakter och bakgrund.¹⁶ Pseudonymen saknar identitet och blir något av en anomali – en avvikelse från de spelregler Bourdieu konstruerat.

¹⁴ Bourdieu, Pierre, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, övers. Johan Stierna, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 2000.

¹⁵ Peurell, Erik, *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet*, diss. Uppsala 1998, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala; 39, Gidlunds förlag, Hedemora, 1998, s. 20.

¹⁶ Peurell 1998, s. 21.

1.3 Metod, material och avgränsningar

Vad gäller spridningen av Teratologens verk utgör Btj:s databaser (i samsökning BURK och LIBRIS under *bibliotek.se*) källorna, och utlåningsfrekvenser presenteras enligt uppgifter från Sveriges författarfond. Förhoppningen är att denna del av undersökningen kan ge en upplysning om författarens status och aktualitet, samt redogöra för ett (åtminstone relativt) mått på det biblioteksinstitutionella mottagandet.

För diskussionen kring spridning och utlåningsfrekvenser nyttjas ett komparerande exempel. Stig Edling förefaller vara en författare på Norstedts som haft förutsättningar jämförbara med Teratologens. Liksom Teratologen debuterade Edling på förlaget 1992, följt av ett förlagsbyte och utgivning av nya verk samma år, 1998 och 2002.¹⁷ Det finns dessutom likheter i Edlings val av ämnen (uttryck av människans mörkare sidor såsom våld och perversioner).

Som ett ytterligare mått på offentligt genomslag kan givetvis försäljningen av Teratologens romaner räknas; fokus på kommersiell framgång faller emellertid utanför uppsatsens ramar och kommer inte att beröras.¹⁸

Det huvudsakliga underlaget för analysen ur det biblioteksinstitutionella perspektivet utgörs av ett enkätmaterial, i vilket biblioteken får komma till tals. För enkätundersökningen har samtliga huvudbibliotek i landets kommuner kontaktats (forskningsbiblioteken utelämnas dock från studien, eftersom de sällan tillhandahåller skönlitterära verk för hemlån). Som tidigare nämnts gäller centrala frågor bibliotekens inköpspolicy och hantering av *Äldreomsorgen*, samt vilka reaktioner bibliotekarierna mottagit av låntagare gällande romanen. Enkäten innehåller också frågor om spridning och antal utlån av *Äldreomsorgen*, vilka endast har funktion som avstämning och bekräftelser av de statistiska uppgifterna i *bibliotek.se*. Enkätens utgångspunkter vad gäller metod, konstruktion, vidare avgränsningar och reflektioner kring frågornas relevans och innebörd presenteras utförligare i undersökningsdelen (i inledningen till avsnitt 2.2.2).¹⁹

Materialet för den litteratursociologiska delen av undersökningskapitlet i denna uppsats är i första hand artiklar och recensioner, vilka utgör grunden för

¹⁷ Edling, Stig, *Utvandraren*, Norstedts, Stockholm, 1992, *Mutan, mördaren och modern: 18 rättvisa betraktelser från svenska botten*, Rabén Prisma, Stockholm, 1998, samt *Vingbrännare: en roman*, Piratförlaget, Stockholm, 2002 (ny upplaga 2003).

¹⁸ På uppsatsens idéstadie avseddes kommersiell framgång att överses. Enkätförsändelsen, vilken utsändes i ett tidigt skede av uppsatsarbetet, innehåller (olyckligtvis) en hänvisning till detta i missivbrevet; själva enkäten behandlar givetvis inte ämnet.

¹⁹ I de fall det funnits relevant för diskussionen i denna del av studien konsulteras Jan Trosts *Enkätboken. Andra upplagan*, Studentlitteratur, Lund, 2001.

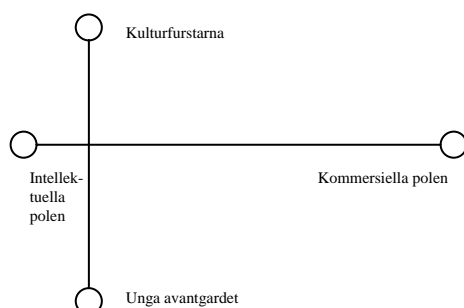
diskussionen kring det kritiska mottagandet av Teratologen och dennes verk. I denna del av undersökningen tillämpas ingen speciell metod. Bourdieus begreppsapparat nyttjas för att ge teoretiskt understöd åt uppsatsens slutsatser; en strikt användning av Bourdieus metod skulle nämligen fordra en omfattande kartläggning av hela det litterära fältet i Sverige idag, vilket varken rymms inom ramen för uppsatsen eller är dess syfte.

1.4 Centrala begrepp: Kapital, illusio och habitus

I detta avsnitt diskuteras de av Pierre Bourdieus termer som funnits relevanta för detta arbete och bedömts som viktiga för förståelsen av uppsatsens undersökningsdel (företadesvis avsnitt 2.4). Begreppen rör maktspelet i det litterära fältet och Bourdieus egna utredningar om dessa är ofta komplexa. Mer direkta definitioner finner man i första hand hos dennes uttolkare, varför främst andrahandskällor nyttjas i det följande.

I en inledning till Bourdieus *Konstens regler* ger Donald Broady en introduktion till fältteorin med hjälp av en figur, ett förenklat schema baserat på Bourdieus grafer:

Figur 1. Kulturellt produktionsfält

Källa: Bourdieu 2000, s.18 (Broadays konstruktion)

Figuren beskriver maktkampen inom kulturella fält i allmänhet, och åskådliggör en primär motsättning mellan två poler, en intellektuell och en kommersiell, samt en sekundär motsättning inom den intellektuella polen mellan "Kulturfurstarna" och det "Unga avantgardet". I det litterära fältet representeras den primära motsättningen av de intellektuella, författare med ambitioner att vinna erkännande inom kollegiet, och den kommersiella, massproducerade litteraturen. Den sekundära motsättningen beskriver ett maktförhållande mellan de upproriska, avantgardistiska rörelserna och den

etablerade och ”auktoriserade” litteraturen.²⁰ Centralt för aktörernas maktkamp är den kunskap de innehar om fältets villkor och struktur, och viktiga begrepp relaterade till aktörernas förutsättningar i dessa stridigheter är *illusio*, *kapital* och *habitus*.

Enligt Bourdieu är en grund för att med framgång kunna delta i maktspelen själva tron på detsamma, dess existens och ”dess insatsers heliga värde”; denna övertygelse, som sker i ett kollektivt samförstånd i fältet, benämner Bourdieu *illusio*, och utan detta existerar över huvud taget inget fält.²¹ Det konstnärliga *illusio* sammanfattar Erik Peurell som följer:

Det är inte konstnären som producerar det konstnärliga värdet utan den tro som de age-
rande inom fältet har, tron på konstnärens skapande förmåga och på konstverket som
fetisch. För var och en som vill få tillträde till det litterära fältet är det av största vikt att
spela spelet. Den som lyckas bäst är den som har en given känsla för spelet [...].²²

En ”given känsla för spelet” i det litterära fältet förutsätter i sin tur ett *symboliskt kapital* bestående av kännedom om de i fältet rådande konventionerna; här ingår bland annat ett litterärt kapital som kan innebära ämnesteoritiska kunskaper, kunskaper om fältets historia och egna litterära meriter, och ett socialt kapital i form av släktband eller personliga förbindelser med aktörer inom fältet. Viktiga kapitaltillgångar kan också vara ekonomiska (materiella), och kulturella, det vill säga mer allmänna kunskaper om kulturvärlden.²³

Detta symboliska kapital utgör stommen till det Bourdieu kallar *habitus*, ett svärfångat begrepp som utöver förutsättningar likt de ovan beskrivna även inbegriper djupt rotade värderingar och vanor eller beteendemönster hos individen. Habitus framstår som både statiskt och dynamiskt på samma gång, enär individens inrotade (och omedvetna) beteende i samklang med dennes erfarna (och ofta medvetna) kapitaltillgångar utnyttjas mer eller mindre genomtänkt beroende på den aktuella miljö eller den situation individen befinner sig i. Habitus är således formbart över tid – till exempel utefter upplevda effekter av ett visst handlande i en viss situation.²⁴ Begreppet är också viktigt för förståelsen av de symboliska kapitaltillgångarnas centrala plats i fältteorin. I denna uppsats diskuteras inte *habitus* specifikt; begreppet

²⁰ Broady, Donald, ”Inledning”, i Bourdieu 2000, s. 17f. Citatet s. 17.

²¹ Bourdieu 2000, se exempelvis s. 330ff (citatet s. 333).

²² Peurell 1998, s. 22.

²³ Peurell 1998, s. 21.

²⁴ Peurell 1998, s. 23.

anförs endast i syfte att klargöra termernas inbördes relationer. För den intresserade hänvisas till Staf Callewærts grundliga studier om begreppet.²⁵

1.5 Disposition

I avsnitt 2 vidtar undersökningsdelen. För de läsare som inte tidigare bekantat sig med *Äldreomsorgen* presenteras inledningsvis kortfattade referat av verkets innehåll, samt några belysande textexempel och ett försök att genom en utblick över olika genrebeteckningar förknippade med romanen (och även dess uppföljare *Förensligandet*), ringa in dess huvudsakliga stildrag (2.1). Studien fortgår sedan med en diskussion om Teratologens offentliga mottagande i form av spridning och utlån på folkbiblioteken, varpå analys av enkätsvaren följer (2.2). I avsnittet 2.3 undersöks artikel- och recensionsmaterialet. Därefter studeras det samlade materialet i relation till Bourdieus teoribildning (2.4). Undersökningsdelen fullföljs med en slutanalys (2.5) i vilken viktiga aspekter av de resultat som framkommit lyfts fram och återkopplas till de frågeställningar som presenterats i detta inledningsavsnitt. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning av textens resonemang och de mest framträdande analysresultaten. Enkätfrågorna bifogas uppsatsen i form av bilagor tillsammans med missiv- och påminnelsebrev (Bilaga 1), samt bibliotekens kommentarer till frågan om inköspolicy / urvalsprinciper (fråga 16 i enkäten, Bilaga 2).

²⁵ Callewært, Staf, *Bourdieu-studier*, Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet Amager, København, 1997.

2. Undersökning

2.1 Om Teratologens Kågedalen

2.1.1 Referat

I *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* möter läsaren den sataniske Holger Holmlund (morfar) och dennes dotterson pyret, vilka lever i ett öppet incestuöst sadomasochistiskt förhållande i Hebbershålet, Övre Kågedalen i norra Västerbotten. Romanen är episodisk i strukturen och beskriver i trettiofyra kapitel dessa karaktärers lustfyllt våldsamma utflykter i dråp och könsliga övergrepp i och omkring Kågedalen, med morfar som den auktoritära, fysiska och andliga ledaren. Morfar låter pyret upptäcka världen genom en konsekvent rasistisk och kvinnoföraktande teoretisk undervisning i filosofi, historia och litteratur, såväl som genom praktiska lektioner i utstuderat sadistiskt avdagatagande och olika former av könsumgänge med traktens i de flesta fallen åldrade manliga befolkning. Sex- och våldsskildringarna är mycket explicita, vilket följande citat får illustrera:

Morfar släpa så gutturalt smädande fram över lambertshasselparketten å högg skalpellen i Pauls alabasterkinder. När ansiktet såg ut som en Sutcliffestek skar han upp magen å drog ut inälverna å lungerna. Skrumphjärtat kasta han till mej.

– Spola ner då på tjotta, grymta han bindgalet, men innan ja hann dra i knoppen drogs den blåstrade köttknulan ner i kloaklabyrinten av ett tandat gap, som försvann i en sjudande virvel.

När ja kom ut hade morfar äte upp Pauls testiklar å hållt upp en Sevesogrogg åt sä.

[...]

– Men knäppen ätt ruvåm ha han allti vare, Paulgubben. Å säinkall. Men ja drog plösen över han ändå. Å nu ska ja knulla han.²⁶

Nekrofil och kannibalism är vardagsmat för Holger Holmlund och utövas genomgående under gott humör. Citatet ovan ger också prov på Teratologens

²⁶ Nikanor Teratologen, 1992, s. 273.

språkliga stil, och de dialektala uttrycken förklaras efter varje kapitel i ordlistor; här uppges exempelvis ”sänkall” betyda ”seg, uthållig”, och ”knäppen ätt ruvåm” är ”stark efter sin storlek, eg. efter sitt utseende (’ruven’)”.²⁷ Ordlistorna förklarar dessutom innebörden i de viktigaste referenserna; i detta stycke härleds ”Sutcliffestek” till massmördaren Peter Sutcliffe, ”Yorkshire Ripper”.²⁸ Och Holger Holmlunds referenser duggar tätt, och fungerar i många fall såsom underbyggande dennes livsfilosofier:

– Ja hata allt... Allt ja känn till å allt som finns, ja allt ja drömt om å allt som skulle kunna ha vare... Å resten förakta ja... De svenska kulturarvet rym i en ordinär fitta... å där hör de hemma... vi ä gakis... wimps... arkebakterierna i de kokande svavlet ä våra föräldrar... Världshistoriens höjdpunkt va den indiska stryparsekten... fast 1212 års barnkorståg, digerdöden å Tai-ping-upproret va också festliga... ”Minnen av Kaldabanan” va de bästa Frank Kafka skrev... ”Om judefrågan” de finaste av den äldste brodern Marx...²⁹

Nazistisk ideologi, tysk filosofi och litteratur är vanliga referenspunkter, men därtill levereras otaliga hänvisningar till samtida fenomen inom sport, kultur och underhållning såsom ackompanjemang till det brutala våldet. Ett exempel är när morfar, berusad och litet blödigt vemodig efter ett sexualsadistiskt dråp på en sjuklig äldre man, i stort sett i samma andetag delger pyret sina minnen av å ena sidan TV-program, och å den andra massmord på kristna:

Ja kolla i TV-bilagan om de va nåt på TV... [...] Lill-Bapps körde oförtrutet på me ”Vem våldtar vem?”... Arschberg hade Arne Imsen, Abu Nidal, Assar Oredsson å Ankan Parmström som gäster... ”Kylturen” presentera Horrass Engdahl, Kay Läppglans, Jonny Morelli å Ayrton Senna...³⁰

Och i nästa stycke:

– Ha ja berätta för dä om när vi mörda alla kristna i Ostvik? [...] Vi band ihop händer å fötter, trädde dom på en stång, å la dom nakna å sirapssmorda i myrstackar... mygg, knort, fluger å bromsar fick också mumsa... [...] Råtter i rör fick äta sä upp i fitterna... Vi körde krucifix genom arslet upp i magen... Dom sänktes ner i syrabad som sakta flådde dom... De va självservering... man rev fostret ur livmodern, salta å ketcha...³¹

Och i stycket därefter åter till TV, och så vidare.

²⁷ Nikanor Teratologen, 1992, s. 290.

²⁸ Nikanor Teratologen, 1992, s. 290.

²⁹ Nikanor Teratologen, 1992, s. 141. Citatet återger inte radbyten.

³⁰ Nikanor Teratologen, 1992, s. 218. Citatet återger inte radbyten.

³¹ Nikanor Teratologen, 1992, s. 218f. Citatet återger inte radbyten.

Romanens episodiska, löst sammanhängande struktur erbjuder författaren många möjligheter till utläggningar liknande denna; morfar tillåts härja fritt icke blott i sina skändareskapader – dennes tankeutflykter är lika mångtaliga. Vid sidan av den fria episodiska uppbyggnaden återfinns dock en mer övergripande struktur, vilken utgörs av ramen kring huvudberättelsen: två förord och ett appendix. Det första förordet är signerat Teratologen som på försättsbladet presenteras som ansvarig utgivare, och det andra författas av ”en kär vän” till denne vilken inledningsvis förklarar hur han dräpt, förgripit sig på, och sedan styckat ett elvaårigt barn vid namn Helge Holmlund (det vill säga pyret). Romanens appendix (”Minnen av morfar”) består i sin tur av ett slags fiktiva intervjuer i vilka bygdens åldringar meddelar läsaren personliga hågkomster om morfar. En aspekt som ger *Äldreomsorgen* en inramning som frångår den episodiska strukturen är sålunda pyrets respektive morfars undergång; pyret förklaras död redan i förordet och appendix ägnas till minnet av morfar, vilken i slutet av huvudberättelsen avlider efter att några grannar under bestialiska former våldtagit och torterat honom.

Äldreomsorgen uppges vara författad av pyret, vars anteckningar med brokiga kriterier på tapetremсор anförtrotts Teratologen av dennes ”kära vän”, och det är således genom ett barns ögon läsaren får taga del av huvudberättelsens trettiofyra kapitel. Detsamma gäller uppföljaren *Förensligandet*, för vilken ytterligare tapetremсор sägs utgöra underlaget.

Den norske essäisten och författaren Stig Sætterbakken, som också är en av få etablerade litteraturkritiker som uppmärksammat Teratologens författarskap, framhåller uppföljarens karaktär av ”efterbörd, ett slags appendix till *Äldreomsorgen*”, och dess avsaknad av enhetlighet gällande formen. *Förensligandet* är i stort bestående av dialog, och beskrivs av Sætterbakken som ”en samling Classical Highlights” i vilka pyret och morfar tillsammans med en rad perverterade bifigurer fortgår sitt leverne efter den modell som introducerades i debutromanen.³²

Efter en mellanakt i *Apsefiston*, i vilken Teratologen presenterar en samling aforismer i nihilistisk anda, vidtar åter äventyren i Kågedalen. I *Hebbershålsapokryferna* parafrastras Moseböckerna, och i fem ”Morfarsböcker” och ett ”Morfarsevangelium” berättas om ariernas flykt under morfars

³² Sætterbakken, Stig, ”En ocean av ömhet – Om Nikanor Teratologens romaner”, *Res Publica* 60:2003, s. 116–131, citaten s. 123. Sætterbakken uppmärksammar också debutromanens mer enhetliga form i förhållande till det ”anarkistiska ramverket” som kännetecknar uppföljaren (s. 123). Essän publicerades ursprungligen i den norska tidskriften *Vinduet* 2:2003 med titeln ”Ocean av Ømhet. Om Nikanor Teratologens romaner”, s. 11–18.

heliga översyn ur den kapitalistiska landshövdingens klor till det förlovade landet (Kågedalen). Romanen avslutas med ”Paul Holms brev till romerna” (för övrigt densamme ”Paul” som lemlästas i citatet ovan, s. 13) i vilket heavy-metaltexter tagit psalmernas plats.

2.1.2 Skräckel och hyperbolisk realism

När kulturjournalisterna sökt genrebestämma Teratologens verk, och i synnerhet *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*, har de ibland hänvisat till benämningen ”skräckel-litteratur”.³³ Detta begrepp härrör från litteraturkritikern Kay Glans³⁴ uppmärksammade essäer om en tendens inom det sena 1980- och det tidiga 1990-talets unga svenska litteratur, främst representerad av Stig Larsson, Magnus Dahlström och Carina Rydberg, om vilken Glans låter säga: ”Jag kallar den *skräckel-litteratur*, eftersom den med fiktivt våld provocerar moral och sensibilitet hos läsaren och väcker skräck- och äckelreaktioner”.³⁵ Trots att det kanske inte är avsikten, framstår Glans resonemang i mycket som just moraliserande; Aase Berg, vilken utrett begreppet vidare, uppmärksammar detta:

Våldsskildringen som gränsöverskridande ritual är hos Glans bara acceptabel så länge den efter förrättat värv fogligt återinrättar sig i den sociala ordningen. Det intressanta med Glans essä i *Moderna Tider* är att den i sig strävar efter att bevara ett ännu starkt rådande tabu: förbudet mot ”en färd ut i intet”. Så länge våldet förklaras har det ett existensberättigande, så länge det bär på ett åtminstone antytt syfte eller ställs i ett sammanhang av orsak och verkan. I ljuset av en sådan inställning framstår den reservationslösa meningslösheten som den sista moraliskt förkastliga utposten i vår tid, och därmed även som den enda möjliga tillflyktsorten för seriösa gränsbrytare.³⁶

Berg diskuterar inte Nikanor Teratologen, men förutom Larsson, Dahlström och Rydberg utreds författare som Sisela Lindblom och Ninni Holmqvist, och när den sistnämndes våldsskildringar exemplifieras finner Berg det plötsligt ”befogat att hoppa upp på Kay Glans moraliska tåg”. Berg ondgör sig över hur våldet framställs hos Holmqvist: våldsskildringen likställs med en rutinmässig ”infantil provokation”, ett desperat uttryck ”för att kompensera en bristande

³³ Se exempelvis Nordvall, Michael, ”Åsa Nisse-sadism för obskyra sällskap”, *Västerbottens-kuriren* 920813, Alagic, Zoran, [Recension av *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*], *Horisont* 1:1993 och Widegren, Björn, ”De litterära råsinnens höst”, *Gefle Dagblad* 920928.

³⁴ Vilken Teratologen för övrigt kallar ”Kay Läppglans” (återges i det mellersta blockcitatet ovan, s. 14).

³⁵ Glans, Kay, ”Skräckel-litteratur!: Kay Glans reflekterar över våldet och fiktionen hos Stig Larsson, Magnus Dahlström och Carina Rydberg”, *BLM* 1:1991, s. 6–12, citatet s. 6, och Glans, Kay, ”Det meningslösa äcklet och konstens frihet”, *Moderna Tider* 11:1991, s. 43–47.

³⁶ Berg, Aase, ”Det skrivna våldets rebeller – skräckelfiktionen som uppbrott ur den sociala ordningen”, *90tal* 21:1997, s. 8–13, citatet s. 8

fantasi”.³⁷ Skräckelbegreppet tycks således också här nära besläktat med en värdeladdning i vilken ställningstaganden kring moral och litterär kvalitet är centrala. Med detta inte sagt att de recensenter och kulturjournalister som kallat Teratologen skräckel-författare, också de moraliserar och gör kvalitetsbedömningar blott för att de nyttjar begreppet. Men faktum kvarstår: den diskussion som förts kring skräckel-litteraturen har ofta fokuserat på kvalitetsaspekter i gestaltningar av våld, skräck och äckel och dess existensberättigande utefter givna (och ofta personliga) värderingar av vad som är moraliskt försvarbart.

Det föreligger således skäl till att söka finna en mer neutral och mindre värdeladdad genrebeteckning. Ett förslag erbjuder Mattias Fyhr, vars nyligen publicerade avhandling om gotiken i Sverige ägnar Teratologen och dennes debutroman ett kapitel i vilket verket benämns ”den första svenska gotiska blackmetalromanen.”³⁸ Fyhirs resonemang har sina poänger, men förefaller något begränsat för att beskriva romanen som helhet. Visst uppvisar *Äldreomsorgen* inslag av gotisk skräck, och i synnerhet av hänvisningar till, och recitationer av blackmetalmusik (det sistnämnda är än mer förekommande i *Hebbershålsapokryferna*), men detta är av allt att döma mer att betrakta som ett stildrag än ett huvudsakligt tema.

Stig Sætterbakken kommer närmare målet när han framhäver en central aspekt av Teratologens berättelser om pyret och morfar: den sociala och den geografiska förankringen i verkligheten.³⁹ Skelleftebygden är skådeplatsen, och språket – Skelleftedialekten – utgör formen. Till detta bör tilläggas att Teratologen vid sidan av sina uppdiktade rollfigurer låter kända och okända, döda och levande människor med anknytning till Kågedalen och Skellefteå med omnejd, agera skådespelare.⁴⁰ Enligt Sætterbakken har läsaren i det närmaste att göra med en ”hembygdsskildring, i morbid klaustrofobisk mening”.⁴¹ En hembygdsskildring som här benämns *hyperbolisk realism*, ett ”centralt grepp” hos författaren som integrerar ”en faktisk social och geografisk topografi i ett slags vilt abstraherat drömlandskap”.⁴²

³⁷ Berg, s. 9–10

³⁸ Fyhr, Mattias, *De mörka labyrintherna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, ellerströms, Stockholm 2003, s. 152–156, citatet s. 152.

³⁹ Sætterbakken, s. 120.

⁴⁰ Vilket först avslöjades av Åke Lundgren, författare med rötter i Kåge, ”Åke Lundgren om ’Äldreomsorgen i Kågedalen’: – En litterär spya!”, *Norra Västerbotten* 920812.

⁴¹ Sætterbakken, s. 119.

⁴² Sætterbakken, s. 120.

Av dessa iakttagelser gör Sætterbakken dock ingen större affär, men ser man närmare på betydelsen av begreppet hyperbolisk realism finner man en för Teratologens romaner träffsäker benämning, vilken till skillnad från skräckelbegreppet därtill är relativt neutral och icke-värdeladdad. *Hyperbol* kommer av grekiskans *hyperbolē*, ”överdrift”, och *hyperba'llō*, ”överdriva”, ”överträffa”, ”kasta över målet”.⁴³ Den hyperboliska realismen representeras i Teratologens fall av den faktiska bygdeskildringen, kryddad med hejdlösa överdrifter gällande dels dess invånares förehavanden – uppiktade såväl som verkliga personer – och dels den språkliga gestaltningen, vilken Sætterbakken beskriver som ”ett nära nog gränslöst expressivt register av ordlekar, neologismer, kraftuttryck, en metonymisk besatthet som saknar motstycke i samtida nordisk litteratur”.⁴⁴ Till detta resonemang kan tilläggas att ett av recensenter och artikelförfattare ofta framhållet drag hos Teratologen är just dennes förmåga att genom ett chargerat bruk av chockeffekter ”kasta över målet”, en tendens att eskalera våldet och vidrigheterna till den grad att läsaren oundvikligen förr eller senare bedövas och inte längre berörs av chockeffekterna, rentav tråkas ut.⁴⁵ Hos Sætterbakken finns en beskrivning av detta stildrag (märkligt nog utan att det kopplas till begreppet *hyperbol*) som tillerkänner författarens idogt malande röst ”en medvetenhet om det omöjliga, det hopplösa i det projekt den har givit sig i kast med, [...] en medvetenhet om det oundvikliga misslyckandet”.⁴⁶ *Äldreomsorgen* innehåller heller inga egentliga ”övernaturligheter”; det är förvriden, överdriven realism när morfar med pyret i släptåget ägnar sig åt det människor genom alla tider ägnat sig åt: mord, incest, pedofili, kannibalism, et cetera.

Om dessa slutsatser rörande genretillhörighet kommer närmare målet än till exempel Fyhrs resonemang tål att diskuteras vidare, men för denna studie erbjuder genrebeteckningen hyperbolisk realism onekligen fördelar när de egenskaper begreppet rymmer kan utgöra en resurs för att förklara den uppståndelse som medföljde Teratologens debutroman (utreds företrädesvis i avsnitt 2.3).

⁴³ *Nationalencyklopedin. Nionde bandet*, Bra Böcker, Höganäs 1992, s. 212.

⁴⁴ Sætterbakken, s. 120.

⁴⁵ Se exempelvis Alagic 1:1993 och Brohult, Magnus, ”Debutant mördar våldspornografin. Nikanor Teratologen gör livet mer värt att leva”, *Svenska Dagbladet* 920814.

⁴⁶ Sætterbakken, s. 130.

2.2 Om Teratologen på biblioteken

I detta avsnitt analyseras mottagandet av Teratologens verk på biblioteken, med *Äldreomsorgen* som undersökningens medelpunkt. I delavsnittet 2.2.1 presenteras de uppgifter av statistisk karaktär som avser spridning och utlån på biblioteken, medan 2.2.2 behandlar enkätundersökningen, i vilken det institutionella perspektivet fördjupas ytterligare.

2.2.1 Spridning och utlån av Teratologens romaner

Under arbetet med denna uppsats gjordes sökningar i *bibliotek.se* vid tre tillfällen (oktober 2003, januari 2004 och april 2004). Datainsamlingen och analysen av spridningen av Teratologens romaner på landets folk-, skol- och forskningsbibliotek genomfördes före den sista sökningen, och det är i huvudsak dessa tidigare uppgifter som undersökningen baseras på. Under våren 2004 har stora förändringar skett vad gäller spridningen av författarens romaner som en följd av att *Apsefiston* beviljats litteraturstöd från Statens kulturråd, vilket kommer att kommenteras vidare nedan. Om inte annat anges avser statistiken de äldre uppgifterna (vilka innefattar perioden 031022 till 040131).

Vid denna tidiga sökning i *bibliotek.se* gavs vid handen att *Äldreomsorgen* var det av författarens verk som i störst utsträckning nått bibliotekens hyllor. En översikt av spridningen i landets kommuner (287 st), respektive bibliotek inklusive filialer såg ut som följer:⁴⁷

Tabell 1. Spridningen av Nikanor Teratologens titlar på biblioteken i Sveriges kommuner

TITEL (FÖRLAG OCH ÅR)	ANTAL KOMMUNER (ANDEL AV TOTALT ANTAL KOMMUNER)	ANTAL BIBLIOTEK INKLUSIVE FILIALER
Äldreomsorgen (Norstedts 1992) ⁴⁸	79 (27,5%)	112
Förensligandet (Vertigo 1998)	12 (4,2%)	13
Apsefiston (Vertigo 2002)	17 (5,9%)	21
Hebbershålsapokryferna (Vertigo 2003)	8 (2,8%)	8

⁴⁷ <http://bibliotek.se/> [access licensierad; sökningar 031022 och 040131]. Uppgifterna om antal kommuner är hämtade från *Bibliotekskalendern 2004*, red. Ann-Christine Lagerhammar, Bibliotekstjänst, Lund, 2003. Att fastställa ett totalt antal bibliotek är vanskligt, eftersom det inte finns någon tillförlitlig förteckning över samtliga utlåningsplatser i Sverige och deras representation i *bibliotek.se*.

⁴⁸ Här medräknas även återutgivningen på Vertigo 1998.

Källa: Underlaget baseras på uppgifter i *bibliotek.se* (031022, uppgifter om *Hebbershålsapokryferna* 040131).

De uppgifter som presenteras i tabell 1 var i stort oföränderliga fram till januari 2004. Att *Äldreomsorgen* förvärvades till biblioteken i mycket större utsträckning än författarens övriga verk torde främst bero på två faktorer; dels utgavs debutromanen på Norstedts – ett av Sveriges största förlag – till skillnad från den senare produktionen (som utgivits av undergroundförlaget Vertigo), och dels var mediabevakningen kring *Äldreomsorgen* både intensivare och mer högljudd än senare debatter (vilket visas längre fram i uppsatsen i avsnitt 2.3). Större förlag kan betyda högre anseende och smidigare distribution, och uppmärksamheten och PR-värdet kring ett nytgivet litterärt verk torde också till viss del bero på förlagets resurser. En kvalificerad gissning är att en omtalad roman som debatteras på kultursidorna får större gensvar hos läsarna och lättare når biblioteken både genom bibliotekariernas egna försorg och låntagares önskemål via exempelvis inköpsförslag. Det förefaller dock inte som om *kvalitativa* omdömen (i detta fall positiva recensioner) har varit avgörande för fördelningen av Teratologens verk på biblioteken. Detta kan illustreras med fallet *Apsefiston*. Aforismsamlingen får överlag ett positivare bemötande än författarens övriga verk (se avsnitt 2.3.3, s. 61ff), både av litteraturkritiker och av Btj:s lektörer: *Apsefiston* lovordas medan författarens romaner i övrigt bemöts med neutrala eller reserverade recensioner i företagets sambindningslistor.⁴⁹

Efter januari 2004 sker dock stora förändringar i det statistiska materialet, vilket består i att spridningen av Teratologens romaner ökar explosionsartat. Under bara ett par månader ökar spridningen av *Apsefiston* från 17 kommuner till 116, *Förensligandet* från 12 till 35 och *Hebbershålsapokryferna* från 8 till 16; undantaget är *Äldreomsorgen* som i skrivande stund tillhandahålls i 80 kommuner (tidigare 79).⁵⁰ Denna kraftiga förändring har dock förklarliga orsaker. Angående *Hebbershålsapokryferna* erbjöds romanen i Btj:s sambindningslistor i mars 2004 (sent omsider får tilläggas, eftersom romanen utgavs

⁴⁹ Se Linderöth, Mats, [Recension av *Apsefiston*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330] och jämför med Lundblad, Kristina, [Recension av *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*], "Sambindning 16/92 Vuxenböcker", Bibliotekstjänsts sambindning 16:1992, Troberg, Anna, [Recension av *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330], samt Linderöth, Mats, [Recension av *Hebbershålsapokryferna*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330].

⁵⁰ <http://bibliotek.se/session/showholdings?> [sökning 040408].

redan i oktober 2003).⁵¹ Det är sålunda inte särskilt förvånande att titeln först nu börjar nå biblioteken, emedan Btj:s sambindningslistor utgör en viktig källa för förvärv. Vad gäller *Apsefiston* är anledningen till den stora ökningen att titeln beviljades litteraturstöd från Statens kulturråd (den blev en så kallad KUR-bok) i december 2002 (beslut togs 021204). Det är dock anmärkningsvärt att det har dröjt mer än ett år innan titeln katalogiserats på biblioteken och registrerats i *bibliotek.se*. Detta visar på en stor tröghet i systemet; när kulturrådet väl beslutat om beviljat litteraturstöd återstår praktisk omsättning av beslut i form av att förlagen distribuerar 295 exemplar av aktuell titel till Liber Distribution, som (på uppdrag av Kulturrådet) handhar vidaredistributionen till kommunbiblioteken på vilka hantering av KUR-böckerna följer (logistik, katalogisering et cetera).⁵² Detta innebär således att ansvaret på att titeln når låntagarna ligger hos tre aktörer: i första hand förlagen, i andra hand Liber Distribution / Kulturrådet och i sista hand själva biblioteken.

Men vad förklarar ökningen av *Förensligandet*? Växande intresse för romanen från biblioteken och efterfrågan från låntagare i och med att ”Morfars-trilogin” slutförts med *Hebbershålsapokryferna*, kan vara rimliga förklaringar. Ett annat svar är kanske att intresset för *författaren* ökat, ett intresse som i sin tur delvis kan ha genererats av omständigheterna kring *Apsefiston*, det vill säga titelns ökade tillgänglighet, goda recensioner et cetera (detta diskuteras utförligare ur det litteratursociologiska perspektivet i avsnitt 2.3.3).

Vad är då det samlade intrycket av spridningen av Nikanor Teratologens verk på landets bibliotek? Sett över Teratologens hela produktion, framträdde i januari 2004 en författare nära nog marginaliserad på biblioteken (särskilt med tanke på den mycket blygsamma representationen av författarens senare verk). I april samma år visar sig en annan bild: Teratologen framstår som en författare på god väg att nå ett genombrott i biblioteksfären. En uppföljning av denna del av uppsatsens analysarbete skulle kunna bekräfta (eller radera) en sådan bild. Det är ännu osäkert i vilken mån *Apsefiston* verkligen når låntagarna; inte ens hälften av de 295 exemplar som distribuerades till kommunbiblioteken har registrerats i *bibliotek.se*.

⁵¹ Recenserades av Linderoth, Mats, ”BTJ-häftet Böcker och av-medier från bibliotekstjänst”, Bibliotekstjänsts sambindning 6:2004, s. 61.

⁵² <http://kur.se/> [sökning 040408]. Sökväg för uppgifter om beviljade bidrag: Bidrag/Om Kulturrådets bidrag/Sök beviljade bidrag. Sökväg till dokumentet *Kulturrådet. Bidrag 2004* för allmän information om litteraturstödet: Bidrag/Om Kulturrådets bidrag/Kulturrådet. Bidrag 2004.

Vad gäller spridningen av *Äldreomsorgen* är det svårt att göra en entydig bedömning om huruvida titeln, som ju är utgiven på välrenommerade Norstedts, är att betrakta som underrepresenterad på biblioteken (oavsett om man skriver januari eller april 2004). Vid en jämförelse med spridningen av andra romaner för vuxna av svenska författare utgivna på samma förlag 1992, måste tas hänsyn till att utgivningen på förlaget detta år till stor del representeras av välkända namn såsom exempelvis Jan Guillou, Robert Kangas och Sture Dahlström. Det är föga förvånande att dessa etablerade författare säljer till biblioteken i större kvantiteter än en okänd debutant, och en sådan jämförelse skulle halta något i trovärdigheten.⁵³ Det är därjämte svårt att påvisa en underrepresentation av *Äldreomsorgen* också vid en jämförelse med de författare som är att betrakta som mindre namnkunniga; liksom Teratologen uppvisar många av dem relativt låg spridning av sina romaner samma år.⁵⁴

En jämförelse med Stig Edling, som tidigare nämnts debutant på Norstedts samma år som Teratologen, blir intressantare både med avseende på spridningen av författarnas debutromaner, utvecklingen under perioden 1992–2002, samt antal utlån under nämnda period. Trots många likheter vad gäller författarnas produktion, exempelvis debuter samma år och på samma förlag, förlagsbyte efter debuten samt utgivning av romaner 1998 och 2002, bör några väsentliga skillnader också klargöras: Edlings våldsskildringar är mer ”rumsrena” i den mening att de inte är lika framträdande och öppet provocerande som Teratologens. Dessutom hade Edling vid tiden för debuten, till skillnad från Teratologen, ett förflutet som förläggare (Prisma) och journalist i tidningar med stora upplagor (*Vi* och *Aftonbladet*) och förlagsbytet skedde till ett större förlag (Rabén Prisma) än Vertigo, vilka övertog Teratologens utgivning. Uppgifterna om spridningen av Edlings romaner såg i oktober 2003 ut som följer:

Tabell 2. Spridningen av Stig Edlings titlar på biblioteken i Sveriges kommuner

TITEL (FÖRLAG OCH ÅR)	ANTAL KOMMUNER (ANDEL AV TOTALT ANTAL KOMMUNER)	ANTAL BIBLIOTEK INKLUSIVE FILIALER
Utvandraren (Norstedts 1992)	141 (49,1%)	276

⁵³ Nämnda författares romaner på Norstedts 1992, Jan Guillous *Ingen mans land* tillhandahålls i 187 kommuner, Robert Kangas *Vägen hem* i 142 och Sture Dahlströms *Cyklonmannen* i 106. <http://bibliotek.se/session/showholdings?> [sökning 040408].

⁵⁴ Några exempel: Alexander Ahndorils *En människas tal*. (28 kommuner), Kjell Johanssons *Sju huvudens historia* (67) och Roger Lundins *Tolvhundra dagar till världens början* (65). Dessa spridningstal är till och med lägre än Teratologens. <http://bibliotek.se/session/showholdings?> [sökning 040408].

Mutan, mördaren och modern (Rabén Prisma 1998)	21 (7,3%)	30
Vingbrännare (Piratförlaget 2002) ⁵⁵	10 (3,5%)	13

Källa: Underlaget baseras på uppgifter i bibliotek.se (031022).

Utvandraren framstår som en förhållandevis väl spridd titel på biblioteken (tillhandahålls i hälften av landets kommuner och på 276 av biblioteken). I övrigt visar utvecklingen på en kraftig nedgång, trots utgivning på etablerade förlag som Rabén Prisma och Piratförlaget. I oktober 2003 var Edlings och Teratologens utvecklingslinjer vad gäller spridning inte helt olika varandra: de respektive debutromanerna har rönt störst framgång varpå en i princip nedgående utveckling följt (i april 2004 är situationen naturligtvis en annan i och med att litteraturstödet för *Apsefiston* fått genomslag). Om Norstedts sålde *Utvandraren* till biblioteken på grund av Stig Edlings relativt välkända namn må vara osagt (recensioner kan också ha varit avgörande), men författarnamnet tycks med tanke på den fortsatta utvecklingen i alla fall inte etablerat sig särskilt väl. Detta är något som framkommer också om man jämför utlåningsfrekvenser för de båda författarnas samlade produktion under perioden 1992–2002.

Utlåningsstatistiken baseras på stickprovsundersökningar från Sveriges författarfond och gäller inte enskilda titlar, men ger ändå signaler om respektive författares aktualitet för låntagarna över tid (sammanställningen är den senast genomförda):⁵⁶

Tabell 3. Antal utlån på folk- och skolbiblioteken 1992–2002: Nikanor Teratologens samlade produktion med ett jämförande exempel i Stig Edling

ÅR	ANTAL UTLÅN, NIKANOR TERATOLOGEN	ANTAL UTLÅN, STIG EDLING
1992	382	4245
1993	1022	2655
1994	1049	1033
1995	1012	1233
1996	290	825
1997	523	1087
1998	594	1400

⁵⁵ Här inräknas båda utgåvorna 2002 och 2003.

⁵⁶ Enligt uppgift via mail från Susanna Walderö, Sveriges författarfond, 040119 och per telefon 040330. Kompletterande uppgifter via e-post 040330. Statistiken är inte tidigare offentliggjord.

1999	744	1016
2000	576	796
2001	435	385
2002	1258	835

Källa: Underlaget baseras på uppgifter från Sveriges författarfond (040330).

Till att börja med kan man konstatera att Nikanor Teratologens samlade produktion under perioden 1992–2002 inte under något av åren har uppnått erforderlig utlåningsnivå på folk- och skolbiblioteken (2000 utlån / år) för att erhålla författarpenning, medan Stig Edling klarat gränsen 1992 och 1993.⁵⁷

På grund av att de enskilda titlarna göms i statistiken bör man inte dra alltför säkra slutsatser om vad som påverkat skillnaderna över tid. Beträffande Teratologen är dock ett rimligt antagande att Vertigos återutgivning av *Äldreomsorgen* (1998), samt publiceringen av *Förensligandet* (1998) endast i liten utsträckning påverkat utlåningsstatistiken ifrågavarande år (och även året efter). Utgivningen av *Apsefiston* är i sig troligtvis inte orsaken till ökningen 2002 eftersom den utgavs relativt sent på året (november) och förmodligen inte hunnit nå biblioteken i större omfattning. I detta fall torde en rimligare förklaring vara ett förnyat intresse för författaren; *Apsefiston* hade recenserats i många tidningar under de sista månaderna av året med i de flesta fallen goda recensioner och detta kan ha genererat lån av tidigare titlar (se diskussion nedan om mottagandet av *Apsefiston*, avsnitt 2.3.3 s. 61ff). Perioden 1992–1997 är lättare att analysera emedan båda författarna endast hade utgivit en roman vardera. Att *Äldreomsorgen* endast registrerats för 382 utlån 1992 kan bero på att den utgavs under andra halvan av året (augusti), och merparten av förstagångslånen registrerades året efter. Vad gäller effekten av *Utvandraren* (utgiven i april) på bibliotekens hyllor i jämförelse med *Äldreomsorgen*, är utlånen mer än tio gånger fler 1992, men färre bara två år senare. I övrigt visar utlåningsfrekvenserna för de båda författarna på ett stort övertag från Edlings sida 1995–1999, samt en utjämnande trend mot slutet av aktuell period (med visst övertag för Teratologen under de sista två åren).

Vad gäller ett omdöme om Nikanor Teratologens genomslag på folkbiblioteken i ett större perspektiv, föreligger flera anledningar att vara försiktig med att dra bestämda slutsatser. Vid en jämförelse med de framgångsrikaste för-

⁵⁷ För 2003 utgick författarpenning med 67 öre per lån, vilket Sveriges författarfond utbetalar till dessa författare. Sveriges författarfond, För uppgifter om författarpenning: <http://www.svff.se/fold3.html> [sökning 040517].

fattarna vad gäller utlån (och representation) på biblioteken framväxer visserligen bilden av Teratologen som en av dem i den stora skaran författare som ännu inte slagit igenom ordentligt på folk- och skolbiblioteken. Men statistiken rymmer flera fallor: Sveriges författarfond utbetalade under 2002 författarpenning till cirka 3 100 upphovsmän, och det register över de mest utlånade författarna Sveriges författarfond sammanställde för 2002 innehåller tvåhundra upphovsmän och en utlåningsnivå som sträcker sig från 1 487 232 utlån (1. Astrid Lindgren) till 75 573 (200. Lucy Daniels), vilket framstår som svindlande siffror i jämförelse.⁵⁸ Men man bör ha i åtanke att sammanställningen inkluderar hela litteraturhistorien med idag verksamma såväl som för länge sedan döda svenska och utländska upphovsmän, samt att exempelvis författare av deckare och barnböcker är rikligt representerade. Att inte vara bland de 3 100 är av allt att döma ett öde många mer eller mindre namnkunniga författare av skönlitteratur för vuxna delar. Även Stig Edling är nu en av dem som liksom Teratologen inte kan förlita sig på att erhålla inkomster via goda utlåningssiffror på biblioteken.

Det återstår dock att se vilka framtida effekter på utlåningsstatistiken som följer på den kraftigt öka(n)de tillgången på Teratologens verk (företrädesvis *Apsefiston*) och utgivningen av *Hebbershålsapokryferna*.

2.2.2 Kommentarer från folkbiblioteken

Den enkätundersökning som presenteras i detta avsnitt genomfördes under januari och februari 2004, och således beaktas enkätsvaren i första hand i förhållande till de uppgifter som härrör från den tidigare insamlingen av statistiska data. Förändringarna angående spridningen av Teratologens romaner har inte bedömts som avgörande vad gäller utslaget av enkätanalysen; enkäten rör i första hand *Äldreomsorgen*, vars spridning inte förändrats nämnvärt. I ett fall vad gäller enkätens frågor finns emellertid anledning att vara uppmärksam på att de förändringar rörande spridningen av Teratologens övriga produktion som utretts i föregående avsnitt, med all sannolikhet skulle påverka kommentarerna från biblioteken (se Bilaga 1, enkätfråga 14, samt diskussion kring tabell 4, s. 27).

⁵⁸Sveriges författarfond, För uppgifter om sammanställning av de mest utlånade författarna 2002: <http://www.svff.se/topp2002.pdf> [sökning 040202].

2.2.2.1 Presentation av enkätundersökning

Ävsikten med enkätundersökningen kan direkt härledas ur erfarenheterna från det besök vid ett av landets större folkbibliotek som omtalades inledningsvis, då en bibliotekarie meddelade att man sett sig tvungna att gallra *Äldreomsorgen* på grund av att innehållet verkat stötande på vissa människor. Enkätens huvudsakliga syfte återfinns i de frågor som gäller låntagarreaktioner, samt bibliotekens urvalsprinciper. De enkätfrågor som är av mer statistisk karaktär, till exempel frågor om utlån, fjärrlån och antal exemplar av *Äldreomsorgen*, var ursprungligen avsedda som ett slags kontrollfrågor, och har också i efterhand bedömts vara av underordnad betydelse. Dessa frågor kommer inte att diskuteras närmare i enkätanalysen.⁵⁹

Urvalet av bibliotek baserades på aktuella uppgifter i Btj:s *Bibliotekskalendern 2004*.⁶⁰ Angående enkätens distribution delgavs respondenterna, det vill säga huvudbiblioteken i landets kommuner (287 stycken), missivbrev och frågeformulär via e-post, och man meddelades konfidentiell medverkan och två veckor för övervägande och yttrande. Därefter sändes två påminnelser med en veckas mellanrum till de bibliotek som ännu inte svarat.⁶¹ Totalt inkom 158 yttranden (55,1%), varav man i tio fall avböjde medverkan på grund av tekniska problem (förmodligen inkompatibla datorer) eller tidsbrist / för hög arbetsbörda; den reella svarsfrekvensen är således 148 / 287 (51,6%).⁶² Denna svarsfrekvens är lägre än den rekommenderade (70%) vid Institutionen för ABM, Uppsala universitet, men stora skillnader i deltagande i enkäten mellan de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* och de som inte tillhandahåller titeln motiverar undersökningens relevans (se främst diskussion om tabell 4 i kommande delavsnitt). Här kan tilläggas att det är de bibliotek som har titeln i sortimentet som har visat sig ha flest erfarenheter att redovisa vad gäller låntagarreaktioner.

Beträffande frågornas utformning är de flesta relativt lätta att besvara för responderna med hjälp av bibliotekens interna datasystem (exempelvis Book-IT). En omständlighet som dock i vissa fall visat sig medföra problem är den

⁵⁹ Se Bilaga 1; gäller främst frågorna 3, 4, 6, 8 och 10. Dessa kommenteras inte eftersom enkätmaterialiet varken förmedlar en bild som motsäger de statistiska uppgifterna i *bibliotek.se*, eller på annat sätt meddelar något värt att vidare utreda.

⁶⁰ *Bibliotekskalendern 2004, 2003*, förteckning över folkbibliotek s. 10–73.

⁶¹ Missiv- och påminnelsebrev konstruerades efter de förslag som presenteras i *Enkätboken* (Trost 2001, s. 98 respektive 105). I tio fall saknade biblioteken e-postkontakt och enkäterna skickades brevledes; responsen för detta förfarelsesätt var maximal och inga påminnelser sändes ut.

⁶² I sex fall har respondenter svarat direkt i e-brev, utan att bifoga själva enkäten. Dessa svar har medräknats eftersom respondenterna ändå har valt att uttala sig, även om enkäten inte besvarats i detalj.

tidsaspekt som till en del är avgörande för till exempel frågan om låntagarreaktioner, som ju kan innebära att respondenten meddelar om händelser vilka kan vara tio år gamla. Ett problem med enkäter över huvud taget rör begreppen validitet (giltighet) och reabilitet (tillförlitlighet), till vilka bland annat retrospektiva frågor kan kopplas.⁶³ Begreppen är vanligtvis förknippade med kvantitativa undersökningar, men har i något fall likväl bedömts som relevanta för diskussionen om denna enkät (som i huvudsak är av mer kvalitativ karaktär). Detta gäller i första hand frågan om låntagarreaktioner, i vilken det kan föreligga ett problem relaterat till dessa begrepp, och kommenteras vidare i aktuellt delavsnitt i anslutning till redovisningen av enkätsvaren.

Utöver detta har mediet (svar via e-post) medfört stora mängder stavfel i respondenternas kommentarer. I återgivningen nedan har stavningen normaliserats; stavfelen är inte av den karaktären att de på något sätt grumlar budskapet, och läsvänligheten har här fått föregå en exakt citatåtergivning.⁶⁴

2.2.2.2 Tillhandahållanden, förvärv och förluster

I detta delavsnitt lyfts i huvudsak tre av enkätens frågor fram: tillhandahållande⁶⁵ av *Äldreomsorgen* och övriga titlar av Teratologen (tabell 4), orsak till förvärv (tabell 5) och orsak till förluster (tabell 6).

Angående frågan om tillhandahållande avsågs ursprungligen att undersöka om kommuner som tillhandahåller *Äldreomsorgen* i större utsträckning även tillhandahåller andra verk av Teratologen. Enkätsvaren visade på följande fördelning:

Tabell 4. Andel respondenter som uppger att *Äldreomsorgen* av Nikanor Teratologen tillhandahålls respektive ej tillhandahålls i kommunen, svarsfrekvens av totalt antal kommuner och andel respondenter som uppger att andra titlar av författaren tillhandahålls i kommunen

	TILLHANDAHÅLLER ÄLDREOMSorgen	TILLHANDAHÅLLER EJ ÄLDREOMSorgen
Andel respondenter	72 / 148 (48,6%)	75 / 148 (50,7%)
Svarsfrekvens av det totala antalet kommuner som	72 / 79 (91,1%)	75 / 208 (36,1%)

⁶³ Begreppen reabilitet och validitet utreds i Trost 2001, s. 59–91.

⁶⁴ Trots att det inte är brukligt i blockcitat, har respondenternas kommentarer försetts med citationstecken. Detta för att läsaren lättare skall kunna åtskilja kommentarerna från varandra. Av samma anledning har bruket av versala / gemena bokstäver i respondenternas kommentarer anpassats till uppsatstexten. Dessa åtgärder gäller för samtliga citat i de tre kommande delavsnitten.

⁶⁵ Någon kanske här invändande menar att termen ”bestånd” vore att föredra, men ”tillhandahållande” kommer närmare de verkliga förhållandena eftersom titeln kan finnas på någon av kommunens filialer och inte i beståndet på det huvudbibliotek respondenten svarar för.

tillhandahåller / ej tillhandahåller titeln⁶⁶

Andel respondenter som uppger att andra titlar av Nikanor Teratologen tillhandahålls i kommunen

50 / 72 (69,4%)

30 / 75 (40%)

*Kommentar: I ett (1) fall har det inte kunnat fastställts huruvida aktuellt bibliotek tillhandahåller *Äldreomsorgen* eller inte, eftersom respondenten har svarat både "Ja" och "Nej" och ifyllt svar utifrån båda förutsättningarna; detta bortfall förklarar avvikelserna på 0,7 procent i den första raden.*

Som framkommer av tabell 4 tillhandahålls andra titlar av Teratologen mycket riktigt i högre grad i de kommuner som erbjuder *Äldreomsorgen* i sina bibliotekskataloger (69,4% mot 40% av de bibliotek som inte tillhandahåller titeln). Detta förhållande behöver dock inte avspegla ett generellt större intresse för författaren från denna kategori bibliotek. Med tanke på att *Apsefiston* under de veckor respondenterna besvarade enkäten, som KUR-bok antingen väntade på att registreras i bibliotekens kataloger eller nyligen hade registrerats i desamma, bör man inte dra några bestämda slutsatser av detta utfall.

Det intressanta med de resultat tabell 4 redovisar är att deltagandet i enkätundersökningen är anmärkningsvärt högt för de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* (72 / 79, hela 91,1%), medan svarsfrekvensen för de bibliotek som inte tillhandahåller titeln är 75 / 208 (36,1%).⁶⁷ Om de stora skillnaderna i svarsfrekvenser beror på ett samband mellan intresse för titeln / författaren och intresse för att besvara enkätfrågorna, eller belyser att det finns en stor grupp respondenter som inte svarar på grund av en "defensiv" inställning till ämnet, tål visserligen att diskuteras; men det är en diskussion som utan uppföljning och komplettering av enkätmaterialet (i form av exempelvis intervjuer), skulle baseras på spekulationer. Vad viktigare är att man kan konstatera att den höga svarsfrekvensen från de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* vittnar om att man fäster stor vikt vid att delta i en öppen diskussion om de titlar man erbjuder låntagarna.

Vad gäller enkätfrågan om folkbibliotekens förvärv av *Äldreomsorgen* är denna en retrospektiv fråga, på vilken man givetvis inte kan förvänta sig få full

⁶⁶ Uppgifter om det totala antalet kommuner som tillhandahåller / ej tillhandahåller *Äldreomsorgen* baseras på sökning i *bibliotek.se* 040131.

⁶⁷ Det är dock möjligt att respondenterna vid de bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen* i några fall kan ha antagit att de inte omfattas av studien, trots att det av enkäten med all önskvärd tydlighet framgår att undersökningen gäller samtliga bibliotek. Att missivbrevet skulle kunna misstolkas för att endast avse de bibliotek som tillhandahåller aktuell titel uppmärksammades i ett tidigt skede, och i påminnelsebrevet understryks att enkäten riktar sig till alla huvudbibliotek i landets kommuner. Denna eventuella risk kan därmed inte bedömas som en omständighet avgörande för utslaget av undersökningen.

respons. Över en tredjedel (27 / 72, 37,5%) uppger ”vet ej” som svar på frågan om orsak till förvärv av titeln. Den högsta andelen meddelar dock att eget beslut (exempelvis inköp via Btj) avgjort förvärvet:

Tabell 5. Enkät svar om orsak till förvärv: Nikanor Teratologens Äldreomsorgen på folkbiblioteket

ORSAK TILL FÖRVÄRV	ANDEL BIBLIOTEK
Förvärv genom eget beslut	30 / 72 (41,7%)
Förvärv via inköpsförslag från låntagare	12 / 72 (16,7%)
Vet ej	27 / 72 (37,5%)

Kommentar: Andra orsaker till förvärv uppges i tre fall. ”1” [?], ”inköpt på efterfrågan (av flera låntagare)”,⁶⁸ ”bibliotekarierna såg att den [Äldreomsorgen] saknades i vårt bestånd och ansåg det självklart att den skulle finnas” (3 / 72: 4,2%)..

I övrigt har nästan var sjunde titel förvärvats via inköpsförslag från låntagare. Intressant i sammanhanget är att respondenternas svar på enkätfråga 13 (se Bilaga 1, s. 96), vilken bland annat avser om biblioteket *nekat* inköpsförslag på *Äldreomsorgen* och anledning till detta, bara i ett fall meddelar att man inte tillmötesgått låntagarna på andra grunder än att titeln vid tillfället för inköpsförslaget var utgången (titeln ansågs ”för smal” för biblioteket). Det förefaller således som om biblioteket i stort hörsammat låntagarnas önskemål om inköp av titeln; romanens kontroversiella innehåll har inte varit ett hinder. Om man i ett första skede av olika anledningar valt att inte köpa in *Äldreomsorgen*, tycks man i alla fall ha förvärvat titeln i ett andra skede efter inköpsförslag. I ett fall (se kommentar till tabell 5) meddelas dessutom att bibliotekarierna själva ansett det vara viktigt för det egna beståndet att kunna erbjuda låntagarna *Äldreomsorgen*.

Intressant är också vad som meddelas om förluster av titeln:

Tabell 6. Enkät svar om förluster: Nikanor Teratologens Äldreomsorgen på folkbiblioteket

	TILLHANDAHÅLLER ÄLDREOMSorgen IDAG	TILLHANDAHÅLLER EJ ÄLDREOMSorgen IDAG
Antal respondenter	72	75
Varav antal (andel) respondenter som tidigare tillhandahållit exemplar som förlorats	11 (15,3%)	12 (16%)

Kommentar: De angivna orsakerna till förlust från de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* är följande: ”stulen”, ”försvunnit”, ”förkommet”, ”förlust”, ”HB:s ex gallrat okänd

⁶⁸ I detta fall anger respondenten inte uttryckligen att titeln förvärvats via *inköpsförslag*, varför svaret inte räknats till den kategorin.

anledning”,⁶⁹ ”gått sönder”, ”alla [exemplar] stulna – slitna”, ”försvann / återlämnades inte”, ”gått sönder”. I två fall antyds förlust, men inte orsak: ”gäller vårt nuvarande ex” [meddelas av respondenten i anslutning till enkätfråga 8 angående antal utlån av titeln], ”förmodligen har vi haft ett exemplar tidigare”. Från de bibliotek som tidigare haft titeln uppges följande orsaker: ”förkom”, ”förkommit”, ”ej återlämnad”, ”stöld”, ”vet ej”, ”vet ej – gallrad eller förlorad”, ”stulen 2 ggr”, ”stöld”, ”?”, ”[gallring, p g a] kontroversiellt innehåll”,⁷⁰ ”stölder”, ”gallring [orsak uppges ej]”.

Till att börja med kan konstateras att *Äldreomsorgen* gallrats endast i ett fåtal fall, och blott en enda kommentar uppger uttryckligen att romanens kontroversiella innehåll varit orsaken. Ett antagande om att denna typ av censur förekommit på folkbiblioteken i någon större utsträckning kan således inte verifieras. Av förluststatistiken kan man också sluta sig till att den vanligaste specifikt angivna orsaken till förlust är stöld (att exemplar ”förkommit” bör inte betraktas som en specifik angivelse). Detta kan ha flera orsaker: en förklaring återfinns i själva innehållet i *Äldreomsorgen* – enligt den bland bibliotekarier gängse uppfattningen förknippas litteratur med pornografiska inslag traditionellt med stöldrisk på biblioteken. En annan orsak är att böcker kan ha stulits på grund av att titeln varit utgången en tid innan den återutgavs på Vertigo 1998.

Om rapporterna av förluster inte kan verifiera ”tyst censur”, så kan heller inte uppgifterna om den rent fysiska placeringen av titelexemplar på biblioteken bekräfta ett sådant förhållande. På knappt vart tionde bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* (7 / 72, 9,7%) är romanen magasinerad. Förmodligen på grund av begränsningar i enkätens utformning (frågan om anledning till magasinerad lämnades öppen) har man i endast ett av fallen uppgett orsak till detta – romanens innehåll. Att döma av de relativt låga cirkulationstalen som rapporteras från dessa håll, kan man emellertid dra slutsatsen att titeln i de flesta fallen förpassats till magasinet till följd av för få utlån. Den öppna hyllan är dock den vanligaste placeringen för *Äldreomsorgen*. Och vad har låntagarna att säga om det?

2.2.2.3 Låntagarreaktioner

Med frågan om låntagarreaktioner åsyftades följande: Har Nikanor Teratologens *Äldreomsorgen* i Övre Kågedalen orsakat reaktioner hos låntagarna på landets folkbibliotek? Och om så är fallet: vilka intryck har man mottagit och

⁶⁹ Detta kommenteras från det bibliotek som var skådeplats för det scenario som tidigare beskrivits i inledningsavsnittet i denna uppsats (avsnitt 1.1).

⁷⁰ Respondenten uppger på annat ställe i enkäten att gallringen skedde innan respondenten tillträdde tjänsten. Det är därför okänt om titeln gallrades på grund av låntagarreaktioner eller på initiativ av bibliotekarierna själva.

har debatten varit högljudd? De intryck som rapporterats från biblioteken presenteras i sin helhet nedan med kommentarer.

Från de bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen* meddelas endast undantagsvis om låntagarreaktioner, och när detta rapporteras är det uteslutande från bibliotek som tidigare tillhandahållit titeln, men på grund av stöld förlorat den. Reaktionen meddelas i endast två fall (2 / 75, 2,7%):

”Ja, en låntagare undrade hur vi kunde ha en sådan bok i våra samlingar.”

”Stölden kan ju tolkas som uppskattning alltså en vilja att rädda andra från boken.”

Andelen respondenter som rapporterar att låntagarreaktioner inte förekommit alls är förklarligt nog stor från denna kategori bibliotek (29 / 75, 38,7%), emedan *Äldreomsorgen* inte tillhandahålls i utbudet. Tomma svarsrutor och meddelanden om ”vet ej”, ”inte känt” eller dylikt, utgör en ännu större del (44 / 75, 58,7%).

Vad gäller de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* meddelas låntagarreaktioner från ungefär vart sjunde bibliotek (11 / 72, 15,3%). De kommentarer som redovisas nedan ger dock inget entydigt uttryck för vad som diskuterats:

” ’Tala inte om att det var jag som kom med inköpsförslaget’, sa den förste låntagaren. ’Vilken helunderlig bok!’ ”

”De ville veta mer om författaren.”

”Vid förfrågan hos mina arbetskamrater om reaktioner på boken har jag fått ett svar, nämligen följande kommentar från en låntagare: ’Det var den värsta jävla skit jag läst! Det började ju bra men sedan spårade det ur totalt. Jag orkade inte läsa färdigt.’ ”

”Ja, en låntagare sade att det var den konstigaste bok som han hade läst.”

”Någon låntagare har meddelat att de tyckte den var hemsk. I övrigt har vi inte fått några kommentarer.”

Somliga av svaren är ofullständiga (eller motsägelsefulla) men antyder att låntagarreaktioner förekommit eller att titeln varit föremål för intresse:

”Någon liten debatt mellan tidigare inköpschef och låntagare har förekommit.”

”Ja.”

”Nej. Men en svensklärare har läst något avsnitt högt i klassen.”

”Egentligen inte. Gymnasist har nyligen läst och kommenterat: knäppt, äckligt men med skratt och huvudskakning. Inga protester, vad vi vet.”

”Inga som särskilt noterats som betydelsefulla eller förorsakat kontakter för att undanhålla boken från öppen hylla.”

I ytterligare ett fall insinueras att försvunna böcker kan ha att göra med låntagares intresse för romanen (se även citat ovan, föregående sida):

”Inga muntliga kommentarer. Däremot försvann eller återlämnades inte de första exen vi köpte. Ett ex dök upp igen. Jag tror det ex vi nu har är det tredje eller fjärde inköpta.”

Även på de bibliotek som tillhandahåller *Äldreomsorgen* är emellertid de största grupperna respondenter de som anger att låntagarreaktioner inte förekommit (34 / 72, 47,2%) och de som uppger ”vet ej” eller att man inte minns (24 / 72, 33,3%). Från några håll påpekas också att tidsaspekten förhindrar respondenterna att uttala sig (3 / 72, 4,2%). Tolv år har trots allt förflutit sedan *Äldreomsorgen* utgavs, många bibliotek har förnyat sig på personalsidan och man har i flera fall haft svårt att yttra sig i frågan på grund av att eventuella debatter mellan låntagare och biblioteksanställda fallit i glömska. Detta illustrerar en av svårigheterna med retrospektiva frågor.

Sammanfattningsvis kan sägas att svarsmaterialet i denna fråga inte ger uttryck för att innehållet i *Äldreomsorgen* i någon större grad orsakat högljudda reaktioner hos låntagarna (varken i positiv eller negativ bemärkelse); romanen har diskuterats, men samtalet mellan låntagare och bibliotekarier har i de fall man erinrar sig debatter mestadels förts på en relativt lågmäld nivå.

2.2.2.4 Inköpspolicy / urvalsprinciper i relation till ”anstötlig” litteratur

Gällande frågan om inköpspolicy råder stora skiljaktigheter angående respondenternas svar. Svarsmaterialet har varit vanskligt att kategorisera, eftersom det innehåller många utförliga uttalanden som inte överensstämmer med varandra i tillräckligt hög grad för att kunna likställas. Ungefär en femtedel av respondenternas svar har funnits svåra att indela i större grupper; här uppmärksammas därför i första hand i cirkatal de svars-kategorier som framstår som relativt enhetliga – i övrigt kommenteras endast de svar som ansetts intressanta i sammanhanget.

En fullständig förteckning av respondenternas svar i denna fråga redovisas i bilaga 2. Som framgår av denna skulle man kunna tänka sig fler alternativ för

kategoriseringen; många svar är som synes möjliga att tolka på flera sätt. Den kategorisering som presenteras har anpassats till diskussionen i detta avsnitt.

Detta är frågeställningen som den presenteras i enkäten: ”Vilka direktiv ger er inköbspolicy angående litteratur som på något sätt kan misstänkas väcka anstöt hos låntagarna (till exempel genom explicita våldsskildringar, pornografiskt innehåll, politisk eller religiös extremism eller dylikt)?”

Till att börja med identifieras fyra större grupper. Den första av dem uppger endast om att bibliotekets inköbspolicy i aktuell fråga inte ger några speciella direktiv eller att policy saknas, utan att vidare diskutera frågeställningen (cirka 14 / 148, 9,5%). Den andra gruppen som bedömts relativt samlad i frågan gäller de bibliotek som anger att man tar avstånd från litteratur som *spekulerar* (observera ordvalet) i våld, rasism et cetera, alternativt bryter mot de mänskliga rättigheterna (cirka 26 / 148, 17,5%); dessa citerar eller hänvisar genomgående till offentliga dokument med urvalsprinciper, vilka i de flesta fallen redovisar ungefär följande (citatet är ett autentiskt enkätsvar):

”Biblioteket skall i sitt urval ta avstånd från media med ett innehåll som spekulerar i våld och fördomar, medvetet förvanskar fakta eller propagerar för rasdiskriminering och förföljelse av olikstänkande eller som på annat sätt strider mot FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.”

Från många håll meddelas att saken är en tolknings- eller bedömningsfråga, en diskussion från ”fall till fall” (19 / 148, 12,8%). En stor grupp utgörs även av dem som avböjer att svara (17 / 148, 11,5%).

Så till själva frågan: I hur stor utsträckning köper inte biblioteken in ”litteratur som på något sätt kan misstänkas väcka anstöt hos låntagarna”?

Detta är en medveten konstruktion av frågeställningen. Notera att formuleringen ”på något sätt kan misstänkas väcka anstöt”, om den tolkas ordagrant, innebär att man på förhand bedömer att det är graden av ”anstötlighet” i viss litteratur och dess *förmodade* negativa intryck på låntagarna, som är avgörande för om den har på biblioteket att göra – detta inbegriper således ett slags kontroll eller förhandsbedömning av vad en speciell målgrupp (litterärt intresserade) kan antagas tåla. Ett sådant agerande skulle kunna betraktas som ett slags censur, eller i alla fall som ett uttryck för ”förmyndarskap” från bibliotekets sida. Bland de respondenter som svarat på frågan är det relativt få, endast 10 (av totalt 148 – 6,8%), som betonat att ”anstöt” inte är ett skäl för att undvika inköp, eller på annat sätt anmärkt frågans ordagranna innebörd (i ett fall kommenteras frågeställningen med orden: ”Censur är förbjudet i Sverige”). Svaret nedan exemplifierar ett av dessa iakttaganden, samtidigt som det

åskådliggör en av många förekommande urvalsprinciper (recensionen) och en bild av biblioteket som en institution där den intellektuella friheten befrämjas:

”Till och med 2002 köptes all litteratur via Btj, således lektörrecensionerna som grund för inköp. Idag köper vi från fler håll och håller oss informerade från olika källor. Att en bok väcker anstöt är i sig inget hinder för inköp; bibliotekens roll är också att tillhandahålla det omdebatterade och omskakande. Hade *Äldreomsorgen*... kommit idag hade den självklart köpts in – om inte annat för att våra besökare själva skulle kunna bilda sig en uppfattning om boken i fråga.”

Detta är dock inte en representativ hållning i frågan vid de bibliotek som ej tillhandahåller *Äldreomsorgen*; det är tvärtom bland dessa man finner flertalet av de respondenter som uppger att man i de fall som enkätfrågan åsyftar avstår från inköp (se vidare diskussion om tabell 7).

Trots att frågan egentligen avser inköbspolicy / urvalsprinciper har några respondenter (som exempelvis framgår i föregående citat ovan) direkt sammankopplat frågeställningen med *Äldreomsorgen*. Detta gäller både de bibliotek som har titeln och de som inte har den; i det förra fallet illustreras av två respondenter att misstanke om ”anstöt” hos låntagare är en viktig fråga, vilket är undantagsfall för denna kategori bibliotek:

”Boken köptes pga bra recensioner och för att det var en omtalad bok. Vi köper inte böcker med extremt pornografiskt / vålds-innehåll. Inte så många har lånat boken och vi har inte fått starkt negativa reaktioner. Om vi får det så gallrar vi boken. Den är magad pga sitt innehåll.”

”Boken har stått i hyllan i drygt tio år. Enligt en medarbetare som var med då, köptes boken, som var föremål för livliga diskussioner, in på efterfrågan av flera låntagare, trots att den väl eg inte skulle köpts in om man följt inköpsreglerna. Sedan dess har den fört en tynande tillvaro hos oss! Nu ryker den!”

I övrigt har möjligheten att respondenterna misstolkat frågeställningen inte bedömts som avgörande för utslaget. I de tre föregående citaten ovan handlar det mer om att respondenterna meddelat utförligare kommentarer i anknytning till enkätens ämne.

I tabell 7 redovisas endast de enkätsvar som uttalat meddelar att man avböjer inköp av ”anstötlig” litteratur (det vill säga att man inte problematiserar frågan). I Bilaga 2 redovisas även röster som uttrycker en viss restriktivitet

gentemot den typ av litteratur som nämns i frågeställningen (17 / 148, 11,5%).⁷¹

Detta är fördelningen i detalj:

⁷¹ Här ingår även mer svårtolkade uttalanden i denna fråga (exempelvis respondenter som bedömer vissa former av "anstötlig" litteratur hårdare än andra).

Tabell 7. Enkät svar om inköspolicy / urvalsprinciper: Nikanor Teratologens Äldreomsorgen i relation till uttalat avståndstagande gentemot "anstötlig" litteratur på de bibliotek som tillhandahåller respektive ej tillhandahåller titeln

	TILLHANDA- HÅLLER ÄLDRE- OMSORGEN	TILLHANDA- HÅLLER EJ ÄLDREOMSORGEN	SAMTLIGA RESPONDENTER
Antal respondenter	72	75	148 ⁷²
Andel respondenter som uppger sig avstå / undvika "anstötlig" litteratur	4 / 72 (5,6%)	14 / 75 (18,7%)	18 / 148 (12,2%)

Kommentar:

Svar från de bibliotek som tillhandahåller Äldreomsorgen (4 st.): "Vi avstår från inköp", "vi bör undvika att köpa in böcker enligt ovan", "de kriterier du nämner använder vi vid inköp av böcker",⁷³ "enligt vår policy tillhandahåller vi inte litteratur/andra medier som innehåller våldsexcesser eller har ett våldsförhållande innehåll, förespråkar rasism/hets mot folkgrupp, är av pornografisk karaktär, pläderar för extrema politiska eller religiösa åsikter."

Svar från de bibliotek som inte tillhandahåller Äldreomsorgen (14 st.): "Sådana böcker skall ej inköpas", "vi köper inte in sådana böcker som kan väcka anstöt", "bör ej köpas in", "biblioteket köper inte in den typ av litteratur som nämnts ovan", "vi försöker undvika böcker som kan väcka anstöt", "den typ av innehåll väger tungt som skäl för att avböja", "sådan litteratur ska inte köpas in", "får ej köpas in", "i regel köper vi inte in sådana böcker", "vi köper inte litteratur med explicita våldsskildringar, pornografiskt innehåll osv", "vi köper ej sådana böcker", "vi köper inte in rasistisk / extremistisk litteratur och inte heller litteratur med grova vålds- eller pornografiska skildringar", "inköpes ej", "bör ej inköpas".

Som framgår av tabellens kommentarer är tonen mycket hårdare och uttrycker ett mycket mer bestämt generellt avståndstagande mot "anstötlig" litteratur från de bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen*. Denna inställning ger sig till känna i nästan vart femte uttalande (14 / 75, 18,7%) från dessa bibliotek. Sambandet framstår som övertygande med tanke på att ett motsvarande uttalat avståndstagande i jämförelse är mycket svagt representerat i enkätsvaren från de bibliotek som har titeln i sitt utbud (4 / 72, 5,6%).

Är detta då ett uttryck för ett slags censur från en särskild kategori bibliotek? Klart är i alla fall att man i mycket högre grad avfärdar "anstötlig" litteratur, utan att diskutera ämnet djupare.

Man bör dock ha i åtanke att bibliotekens inköspolicy / urvalsprinciper till viss del kan styras av ekonomiska resurser och beståndets fysiska omfattning. *Äldreomsorgen* saknas i många mindre kommuner, och man kan

⁷² Det bibliotek som tidigare fallit utanför undersökningen på grund av motsägelsefulla uppgifter angående tillhandahållandet av *Äldreomsorgen* (se kommentar till tabell 4, s. 27) har här ingått i statistiken, eftersom respondenten har svarat på de frågor som avser samtliga bibliotek.

⁷³ Man måste i detta fall utgå från att biblioteket använder dessa kriterier för att avgöra vad som *inte* skall köpas in till samlingen.

förmoda att dessa bibliotek, med lägre befolkningsunderlag (och antagligen också lägre mediaanslag), i somliga fall har en striktare inköspolicy.⁷⁴ ”Udda” titlar ryms inte i utbudet i samma utsträckning som på bibliotek i större kommuner, vars låntagarkretsar kan antagas kräva ett bredare sortiment för fler tycken och smaker.⁷⁵ Men emedan respondenterna inte i de fall tabell 7 avser angett detta som en begränsning av möjligheterna till förvärv av litteratur, bör förhållandet inte ses som utslagsgivande för resultatet av denna del av enkätanalysen.⁷⁶ Respondenternas uttalanden talar trots allt för sig själva: ”bör ej köpas in”, ”får ej köpas in”, ”sådan litteratur ska inte köpas in”, och så vidare. Bristen på kommentarer om att det kan finnas förmildrande omständigheter som till exempel god litterär kvalitet, eller att den ”anstötliga” litteraturen kan ha ett värde i sig som underlag för debatt och diskussion, framstår som avgörande för konklusionen om ett samband *Äldreomsorgen* – ”anstötlig” litteratur – förvärv godtages ej.

Det finns dock exempel på mer resonerande enkätsvar från båda bibliotekskategorierna (citatet ovan s. 33 är ett exempel), och som framgår av Bilaga 2 är dessa spridda över flera av svarstyperna. En faktor som ofta framhålls är att kvalitetsaspekten är avgörande för inköp av aktuell litteratur (och litteratur i allmänhet):⁷⁷

”Vår inköspolicy värnar bland annat om kvalitet i urvalsprocessen. Vi avböjer inte generell litteratur med extremt innehåll, utan bedömer varje inköpsförslag utifrån kvalitets- och aktualitetsaspekter. Våldsskildringar och andra skildringar av extrem karaktär, kan ingå som en motiverad del av verk med god litterär kvalitet. Verk med inslag av politisk och religiös extremism, som är aktuella i den seriösa samhällsdebatten, köps om de inte strider mot FN-deklarationen om mänskliga rättigheter.”

I 27 av enkätsvaren (18,2%) hänvisas till att kvalitet / konstnärligt värde styr urvalet. Det intressanta är att man inte i något fall närmare definierar vad som

⁷⁴ I *Bibliotekskalendern* anges att cirka 80 av landets huvudbibliotek har ett befolkningsunderlag på mindre än 10 000 invånare. Nära en tredjedel av biblioteken som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen* (cirka 60 / 208) finns i dessa kommuner (<10 000 invånare). Motsvarande fördelning för de bibliotek som tillhandahåller titeln är ungefär en sjättedel (12 / 72). *Bibliotekskalendern 2004, 2003*, förteckning över folkbibliotek s. 10–73.

⁷⁵ Detta behöver dock inte vara en självklarhet; i en studie som avser barn- och populärlitteratur hänvisar Kristian Wåhlin och Maj Asplund Carlsson till en dansk undersökning som visat att mindre bibliotek generellt har bättre kontakt med sina låntagare och i högre grad tillgodoser deras önskemål. Det kan således betyda att ett efterfrågestyrt urval givetvis kan innehålla ”udda” titlar. Se *Barnens tre bibliotek: läsning av fiktionsböcker i slukaråldern*, Symposion Bibliotek; Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet, 53:1994, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 1994, s. 156ff.

⁷⁶ Det finns fler exempel på att begränsat mediaanslag till viss del styr utbudet. Men bland de kommentarer som tabell 7 redovisar lyser dessa med sin frånvaro.

⁷⁷ I Bilaga 2 har uttalanden om kvalitet / konstnärlighet för tydlighetens skull markerats med fetstil.

avses med ”konstnärlig kvalitet” eller ”kvalitetsmässigt värdefull litteratur”; det framstår som något självklart, förgivettaget. Men naturligtvis är saken i praktiken en bedömningsfråga, som det är upp till bibliotekarierna att diskutera på bokmötena. Ett annat uttalande som återkommer är, som tidigare nämnts, att *spekulativa* våldsskildringar avböjs vid inköp (26 / 148, 17,6%); ordet förekommer ofta i bibliotekens offentliga dokument om inköspolicy / urvalsprinciper och dess innebörd kommenteras sällan.⁷⁸ Men även här måste frågan i slutändan grundas på bibliotekariernas bedömningar, i vilka exempelvis verkets litterära form spelar in. Att spekulation inom vetenskaplig litteratur kan bedömas hårdare är sannolikt; här innebär ju spekulation att man driver en tes utefter icke vetenskapligt grundade antaganden (det vill säga gissningar). Frenologi och rasbiologisk litteratur är historiska exempel. Vad gäller skönlitteratur är det ett besvärligare uppdrag att avgöra vad som bör anses som spekulativt; en fiktiv berättelse torde vara mycket svår att ”fälla” utefter det argumentet.

Att bedöma om till exempel rasism och våldsskildringar i skönlitterära verk är att betrakta som spekulativa inslag, eller har ett konstnärligt värde i sig, är en uppgift bibliotekarien delar med litteraturkritikern. Detta är ett ämne som anknyter till begreppet ”gate-keeper”,⁷⁹ och utreds vidare i slutanalysen (avsnitt 2.5.3).

En annan aspekt av svarsmaterialet i frågan om inköspolicy som aktualiserar litteraturkritikens roll och föregriper vad som skall komma att diskuteras i uppsatsens följande avsnitt (2.3), är respondenternas uttalanden om recensio- nens betydelse för förvärv av den typ av litteratur frågeställningen syftar på.⁸⁰ En reflektion kring detta och en utblick mot framtida studier får här avrunda diskussionen:

Eftersom frågan om inköspolicy inte specifikt avser recensioner, utan ställer ordet fritt för respondenterna, är det svårt att göra en generell bedömning av i vilken utsträckning man faller omdöme om ett enskilt verk

⁷⁸ I Bilaga 2 är dessa uttalanden markerade med fetstil.

⁷⁹ Begreppet härrör ursprungligen från Kurt Lewins massmedieteori i vilken ”gate-keepers” är benämningen på de personer som gallrar i flödet av nyheter och avgör ”vad som är intressant att förmedla till vilka”. I ”Bokmarknadens nya moguler” låter Stefan Mählqvist begreppet beskriva den roll som exempelvis inköpsansvariga på bokhandelskedjorna innehar. Begreppet torde utan problem kunna appliceras på bibliotekarierollen och litteraturkritikernas uppgift som smakbedömare, likväl som på andra viktiga maktaktörer inom bokbranschen. (Mählqvist, Stefan, ”Bokmarknadens nya moguler”, i *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Studentlitteratur, Lund, 1997, s. 472–489. Citatet s. 477.)

⁸⁰ Även dessa uttalanden yttras från flera svarkategorier, och hänvisningar till recensioner har i Bilaga 2 markerats med fetstil.

efter vad som skrivs i pressen eller av Btj:s lektörer. I de fåtal fall när respondenterna uttryckligen hänvisar till recensionstexter (8 / 148, 5,4%), påtalas dock ofta att dessa har central betydelse för bibliotekets inköp av nämnda typ av litteratur. För att studera detta ämne närmare skulle dock en uppföljning av denna del av enkäten om inköbspolicy / urvalsprinciper krävas. Med en uppföljning skulle det institutionella perspektivet också kunna fördjupas ytterligare genom intervjuer med bibliotekariéer om exempelvis rollen som en av litteraturens ”gate-keepers”, smakbedömare eller låntagareombud. Detta är emellertid i sig ett ämne för en undersökning, och har av utrymmesskäl utelämnats från denna uppsats.

Diskussionen ur det institutionella perspektivet, om mottagandet av *Äldreomsorgen* på biblioteken, får tills vidare i stället stå tillbaka för den del av uppsatsens undersökning som avser det litteratursociologiska perspektivet:

Vad kännetecknar det mediala mottagandet av *Äldreomsorgen*, dess upphovsman och dennes författarskap?

2.3 Om Teratologen i artiklar och recensioner

I detta avsnitt undersöks det artikel- och recensionsmaterial som tillgåtts om Nikanor Teratologen och dennes publikationer. Analysen tar avstamp i kritikernas reaktioner på *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* och dess tematiska, berättartekniska och stilistiska innehåll (2.3.1), varpå de omdömen i undersökningsmaterialet vilka snarare kretsat kring upphoven till romanen (författaren / förlaget) än själva innehållet uppmärksammas (2.3.2). Slutligen görs en bedömning av det kritiska mottagandet över tid, i vilken positiva och negativa reaktioner vägs mot varandra och de kritiska värderingarna av debutromanen ses i relation till de omdömen som följt författarens övriga produktion (2.3.3).

2.3.1 Provokationer med språklig virtuositet

Den i särklass dominerande reaktionen på själva innehållet i *Äldreomsorgen* gäller inte oväntat dess vålds- och perversionstematik; oavsett om kritikerna äcklas, provoceras eller söker utröna vilka syften våldsskildringarna fyller, ägnas dessa en central plats i samtliga recensioner. Ett inslag som förekommer ofta avser kraften i dessa skildringar; en genomslagskraft som i många fall bedöms oöverträffad. Reaktionerna i fråga kan sammanfattas i ett urval å det följande:

Grövre än något som tidigare tryckts (?) [...].⁸¹

[E]n antiroman med ambitioner att reducera det skandalomsusade snuffeposet ”American Psycho” till något barnboksrådet släpat in [...].⁸²

Äldreomsorgen får inavelsmonstren i Den sista färden att framstå som tjuvrökande konfirmander.⁸³

Att kalla den sex- och våldsorgie vore en förskönande omskrivning [...].⁸⁴

Jag undrar om en osmakligare eller vidrigare bok givits ut av ett renommmerat svenskt förlag?⁸⁵

Jag har just läst den vidrigaste bok jag någonsin stött på [...].⁸⁶

Denna bok borde aldrig ha skrivits, ännu mindre ha givits ut. Varning är härmed eftertryckligen utfärdad!⁸⁷

Nu kan alla publikskymfare ta ledigt: [...] Tillsammans kan de inte frambringa så mycket snusk och äckel som finns i berättelsen om morfar och pyret [...].⁸⁸

Ett ytterligare vanligt förekommande omdöme hos kritikerna angående detta ”snusk” och ”äckel” utgörs av dess förlamande effekter på läsaren vad gäller dennes förmåga att uppröras eller chockeras. Detta synsätt summeras kärnfullt av Per Svensson, vilken här åter får aktualisera det hyperboliska draget – ”att kasta över målet” – i Teratologens debutroman. Svensson kallar *Äldreomsorgen* ”ett begåvat bidrag” till ”traditionen de Sade – Bataille – LOB”, men tillägger:

Problemet är bara att det skändade köttet till sist bara blir till ord. Den som mördar så kompromisslöst som Nikanor Teratologen begår till sist självmord, parodin slår över i självparodi, desperationen imploderar och hänskratten blir hängande i luften som själsdöda hallelujarop.

Även på västerbottniska är det med hädelsen som med heligheten. Den är rolig så länge den varar sig. Sedan får man träsmak.⁸⁹

⁸¹ Lundblad, Kristina 16:1992.

⁸² Svensson 920810.

⁸³ Strömberg, Ragnar, ”Världen blir aldrig densamma”, *Göteborgs-Posten* 920810.

⁸⁴ Nordvall 920813.

⁸⁵ Nylén 920810.

⁸⁶ Lundqvist, Olle, ”Motbjudande gegga med några guldkorn”, *Norra Västerbotten* 920811.

⁸⁷ Bromander, Lennart, ”Fullkomligt monstruöst”, *Arbetet* 920810.

⁸⁸ Hybinette 920810.

⁸⁹ Svensson 920810.

Om detta att ge läsaren ”träsmak” är avsiktligt eller oavsiktligt från författarens sida tål att diskuteras. Vid tiden för romanens utgivning framstår uppfattningen dock som helt samstämmig hos de kritiker som påtalat detta stildrag; detta ses uteslutande som en berättarteknisk brist, för även om våldet och perversionerna upprör och skakar om blir det slutliga omdömet: ”[t]jätigt”, ”too much”, ”lite tjätigt”, ”en tråkig berättelse”, ”tjätigt och ospännande läsning”, författaren överträder tabun men ”han gör det tamejfan *hela tiden*”, och kan i detta minna om ”en tjätigt lustigkurre på krogen”.⁹⁰ Till och med hos de mest positiva rösterna ekar invändningarna högt; Magnus Brohult som i övrigt lovordar *Äldreomsorgen* uppmanar slutligen: ”ring ut den förbrukade berättartekniken!”⁹¹

Om kritikerna i de flesta fallen tar klart avstånd från vålds- och perversionstematiken i *Äldreomsorgen*, alternativt överdoseras av den, är det huvudsakliga föremålet för de positiva reaktionerna romanens stilistiska kvaliteter (även de kritiker vilka i övrigt har föga gott att säga om *Äldreomsorgen* anför författarens formuleringskonst och språkliga uppfinningsrikedom som en betydelsefull förtjänst med romanen):

Språket, grundstenen i all litteratur, är fyllt av en barock och flödande formuleringskonst.⁹²

Boken är ett språkvirtuost mästerstycke [...].⁹³

Det [är] i språket som berättelsen har sin verkliga energi, en häpnadsväckande uppfinningsrik vitalitet mitt i vedervärdigheterna.⁹⁴

Tonen är nästan briljant vitsig, språkligt näst intill virtuos [...].⁹⁵

Det finns lysande sidor och lysande formuleringar i ”Äldreomsorgen” [...].⁹⁶

Vem det än är besitter han dock en särdeles originell språkkänsla [...].⁹⁷

⁹⁰ Citerade i nämnda ordning: Lundblad 16:1992, Lundqvist 920811, Nylén 920810, Alagic 1:1993, Nordvall 920813, Werup, Jacques, ”Detta tröttsamma maktspel!”, *Sydsvenskan* 920810, och Andersson, Gunder 920810.

⁹¹ Brohult 920814.

⁹² Alagic 1:1993.

⁹³ Andersson, Gunder 920810.

⁹⁴ Nylén 920810.

⁹⁵ Bromander 920810.

⁹⁶ Werup 920810.

⁹⁷ Nordvall 920813.

[D]en svartaste och mest raffinerade stilkonst som sett kloakernas ljus sedan LOBs Exelsior.⁹⁸

Författaren till denna psykopatologiska prosa besitter en bildning av ovanliga mått och en språklig vighet och frenesi som imponerar.⁹⁹

Vid sidan av mer allmänna omdömen om stilistisk begåvning påvisas därtill den personligt färgade adaptationen av det dialektala talspråket.¹⁰⁰ En annan aspekt av *Äldreomsorgen* som uppmärksammas, om än inte i lika stor utsträckning som den språkliga virtuositeten, är författarens beläsenhet och allmänbildning. Detta faller något utanför det tematiska och stilistiska och är heller inte en egenskap som genomgående betraktats som endera förtjänstfull eller missbrukad (med avseende på referensernas diskutabla karaktär och de sammanhang i vilka de nyttjas). Ett exempel på det senare alternativet återfinns hos Anneli Eriksson, vars recension av romanen publicerades i en lokaltidning efter att pseudonymen avslöjats.

Hos Eriksson åskådliggörs en extrem reaktion på de tematiska (och till viss del även de stilistiska) egenskaper som utretts i detta avsnitt, och därjämte aktualiseras de ämnen för den kommande diskussionen som rör sambandet mellan verket, upphovsmannen och verkligheten.

Jag blir förbannad som kvinna, som läsare och som människa över detta oförtröttliga förakt mot allt. Niclas Lundgren [sic], som döljer sig bakom den kryptiska pseudonymen, tycks hata allt. Kvinnor, judar, bybor, invandrare, bögar. Alla skall vi få oss en släng av slevan av en person som påstår att vi alla lever ett liv ”utan mening, nåd eller kärlek”. [...] [V]ad jag definitivt inte vill är att snusk, förakt och vad jag skulle kalla halvfascism – ska upphöjas till konst!

Också Hitler var begåvad inom sitt område – som domptör och talare. Det innebär inte att vi beundrar honom.¹⁰¹

Efter att upphovsmannen till *Äldreomsorgen* indirekt jämförts med den historiskt mest namnkunnige och inflytelserike källan till de ideologier romanens rollfigurer högaktar, förklaras därefter:

Niclas Lundkvist må vara en god författare. Han förefaller oerhört beläst och begåvad, men att spilla sin begåvning på denna litterära spya, som Åke Lundgren rätteligen kallar boken, det är att elda för kråkorna.

⁹⁸ Strömberg 920810.

⁹⁹ Svensson 920810.

¹⁰⁰ Se exempelvis Hybinette 920810 och Andersson, Gunder 920810.

¹⁰¹ Eriksson, Anneli, ”Detta snusk och förakt ska inte upphöjas till konst”, *Västerbottens Folkblad* 920815.

Jag misstänker att Lundkvist är en reaktionär kvinnohatare utan respekt för sin hembygd och med fascistiska sympatier. Vad sägs om följande smakprov: ”Å när dom knulla dä i röven är nä se skönt att du se tomtebloss å hör judefläsket fräsa i stekpannan”.¹⁰²

Den lokalt verksamme författaren Åke Lundgren, som Eriksson hänvisar till i citatet ovan, var med sina kunskaper om bygden och dess invånare en av de drivande krafterna bakom den ryktesspridning som föregick avslöjandet av pseudonymen Nikanor Teratologen.¹⁰³

Så vem var han då, upphovet till denna ”litterära spya”? Denna fråga besvaras (i den mån den kan besvaras) i de två följande avsnitten.

2.3.2 Pseudonymhysteri, rykten och presumerade förlagsstrategier

I det följande finns anledning att åter reflektera över det tidigare utredda begreppet hyperbolisk realism (se 2.1.2). Att författare inspireras av och formar sina rollfigurer utifrån verkliga förebilder är inget ovanligt grepp, men i *Äldreomsorgen* figurerar en rad personer, enligt Åke Lundgren lätta att identifiera för den med lokal kännedom, porträtterade i för dem mindre smickrande situationer, ofta av sexuell karaktär och kryddade med överdrifter.¹⁰⁴ Lundgren framträdde som något av en talesman för dessa människor, när han samma dag som pseudonymen avslöjades yttrade sig i frågan (artikeln skrevs dock uppenbarligen innan upphovet till romanen offentliggjordes):

Vet Norstedts att ”Äldreomsorgen i Kågedalen” [sic] vimlar av levande och döda människor i Kågedalen och Skelleftebygden. Ofta återgivna med sina rätta namn, ibland förklädda – men inte mer än att de ska kännas igen. Förrådda. Förnedrade.

Detta är inget annat än ett kränkande förtal av en bygd och dess människor, ett förtal som inte kan få stå oemotsagt!

[...]

Här knullas det friskt, män och män emellan. Här dras vem som helst in i den äckliga handlingen. Och då spelar det ingen roll om det handlar om en statsman, en författare eller ett byaoriginal.

[...]

[...][D]et värsta är att denna bok överhuvudtaget ges ut, att den förtalar enskilda, oskyldiga människor. Författaren må vara ett geni, på gränsen till galen, men han har för länge sedan passerat gränsen för all anständighet.¹⁰⁵

¹⁰² Eriksson, Anneli 920815.

¹⁰³ Se främst Sellman, Lena, ”Vem är Nikanor?”, *Norra Västerbotten* 920811.

¹⁰⁴ Också Lundgren själv omtalas i ett avsnitt i *Äldreomsorgen...*, dock i förhållandevis milda ordalag – och som ”Åsa Lundgren”: ”Bena va kritvita å spinkiga, värre än Åsa Lundgrens, han som skrev ’Korta lappojken’ ” (Nikanor Teratologen 1992, s. 70).

¹⁰⁵ Lundgren 920812.

Här förefaller Sætterbakkens ord om *Åldreomsorgen* som en ”hembygds-skildring, i morbid klaustrofobisk mening”¹⁰⁶ ytterligare besannas, och därtill få fotfäste i verkligheten. Lundgrens omdömen om *Åldreomsorgen* som ”en rasistisk, fascistisk, nazistisk bok” överskuggas av den ilska och vanmakt denne ger uttryck för när han söker försvara bygdens ”oskyldiga”.¹⁰⁷ Den hyperboliska iscensättningen av traktens ”sociala topologi”, som Stig Sætterbakken kallar den, blir i sin förvanskade verklighetsförankring ett medel till provokation, med Lundgrens ord (ur en senare artikel): ”Fiktion och verklighet har här blandats på det mest hemska sätt”.¹⁰⁸ Det hyperboliska draget bör ses som en viktig del av romanens utmanande karaktär, såväl som en bidragande orsak till de vilda spekulationerna om upphovsmannens identitet och intellektuella böjelser.

Och dessa spekulationer satte igång redan i de första recensionerna av romanen. Inledningsvis var Lundgren själv en kandidat, men detta avfärdades relativt omgående, liksom förslag på lokala förmågor som Ulph Nyström och Bertil Karlsson. Spekulationerna inbegrep även mer välkända namn såsom exempelvis P O Enquist, Torgny Lindgren, Sara Lidman, Kurt Salomonson, Mikael Niemi, signaturen LOB (Lars Olov Bengtsson) och Stig Larsson.¹⁰⁹ Den sistnämnde är av allt att döma den som figurerar flitigast bland kritikernas förslag – Jacques Werup låter till och med ”Stig Larsson” ersätta ”Nikanor Teratologen” i sin recension av *Åldreomsorgen*.¹¹⁰

Vid sidan av själva innehållet i *Åldreomsorgen* är det dessa spekulationer i pseudonymens identitet som framträder som det viktigaste diskussionsämnet i recensionsmaterialet, och ej sällan förefaller intresset för verket rentav underordnat upphovet – ett intresse som dessutom ytterligare förstärks med de artiklar i frågan ”Vem?” som publicerades parallellt med recensionerna. I exempelvis Jacques Werups nämnda recension i *Sydsvenska dagbladet*, Leif Nyléns i *Dagens Nyheter* och Gunder Anderssons i *Aftonbladet* ägnas stora delar av texten direkt eller indirekt upphovet, dennes identitet och eventuella syften.¹¹¹

¹⁰⁶ Sætterbakken, s. 119.

¹⁰⁷ Lundgren 920812.

¹⁰⁸ Zorn, Henriette, ”Nikanor tar oss upp till helvetet”, *Svensk Bokhandel* 16:1992, s. 10–11.

¹⁰⁹ Sellman 920811.

¹¹⁰ Om syftet med detta meddelar Werup (något kryptiskt): ”Med citationstecknen antyder jag inte först och främst min osäkerhet; ingen författare i Sverige kan vara försynt nog att skriva den här boken så länge Stig Larsson är i livet. [...] Nej, med ’Stig Larsson’ vill jag också markera hur tillgjord och oäkta skiten i den här ’skitiga’ boken är.” (Werup 920810.)

¹¹¹ Se Sellman (artikel) 920811, Lagercrantz (artikel) 920811, Werup 920810, Nylén 920810 och Andersson, Gunder 920810.

En intressant effekt av pseudonymspekulationerna gäller dess påverkan på kritikernas omdömen. Detta resonemang tangeras av Per Svensson när denne spårar ett ”litterärt Blomkvisteri” hos kritikerna, orsakat av en ambivalens som uppstått ur osäkerheten över upphovets identitet kontra dennes begåvning och romanens kontroversiella innehåll; men Lars-Olof Franzén är den som för diskussionen längst:¹¹²

Svårigheten att identifiera författaren har fått en del recensenter att både blåsa upp sina recensioner och att uttrycka sig mer garderat än vanligt. De enda jag har läst som behandlat Teratologens bok som en normal debut är Gunder Andersson i Aftonbladet och Leif Nylén i denna tidning [*Dagens Nyheter*] (10/8).

Skälet till försiktigheten är nog att alltihop kunde vara ett slags camera-obscura-bedrägeri av en begåvad författare.¹¹³

Franzén framlägger här ett kännetecknande drag i recensionsmaterialet; den i föregående avsnitt utredda upptagenheten hos kritikerna vid stilistisk skärpa versus innehållsliga vidrigheter ter sig stundom som, om inte motsägelsefull, så snarare ”abrupt”. Det synes emellertid något märkligt att Nyléns och Anderssons recensioner omtalas som undantagsfall, då dessa i mycket framstår som tämligen goda exempel på hur *Åldreomsorgen inte* behandlades som ”en normal debut” (vad gäller åberopandet av Nyléns recension kanske presstillhörighetsolidariteten var avgörande).

Andersson är visserligen relativt enig med sig själv angående det samlade omdömet om *Åldreomsorgen* (”Som läsupplevelse känns den alldeles meningslös”), men uppmärksammar likväl stilistiska förtjänster i superlativa ordalag (”Boken är ett språkvirtuost mästerstycke”, ”Här drivs det lokalt säregna i talspråkets uppfinningsrikedom längre än hos någon annan”). Andersson inleder dessutom sin recension med att fråga sig vem som ”döljer sig bakom det mystiska författarnamnet?”, förkastar sedan en lång rad förslag och tycker sig slutligen ”se Stig Larssons bockfot sticka fram mellan raderna”.¹¹⁴ Är detta omdömen om ”en normal debut”?

I sin iver att avkläda pseudonymen masken är inte Nylén sämre; i några inledande stycken föreslås först LOB, vilken avfärdas efter diverse argument, därefter är det P O Enquist tur att utredas och avslås. Till detta kommer Nyléns

¹¹² Svensson 920812, respektive Franzén, Lars-Olof, ”Mystik ger bara kortsiktig vinst”, *Dagens Nyheter* 920814.

¹¹³ Franzén 920814. För ett liknande resonemang, se även Zorn, 16:1992.

¹¹⁴ Andersson, Gunder 920810.

vaga och garderande utlåtanden om innehållet (i citaten nedan har dessa uttryck kursiverats):

Att redogöra för intrig, miljö, personer låter sig knappast göras utanför bokens villkor och språk. Jag kan *möjligen ge en antydning* om textens karaktär genom att likna den vid ett slags syntes av Rabelais, Swift, de Sade, Artaud, Joyce, Celine, Beckett, Burroughs och Erik Beckman.

[...]

Och det är *väl* inte utan att det blir *lite* tjugigt i längden, både med det våldsamma knulandet och med bortemot hundratalet synonymer för kuken och röven. Även om såväl den mekaniska homosexualiteten som den hatiska kvinnofientligheten i "Äldreomsorgen..." *möjligen* representerar något annat – som ett slags förnedringens eller förnekelsens ytterlighetstecken.

Emellanåt kan jag *få för mig* att den bestialiska krönikan med alla sina groteska detaljer egentligen handlar om någonting som saknas.¹¹⁵

Att överlämna eventuella redogörelser om romanen till dess egna "villkor och språk" och att "få för sig" att det är "någonting som saknas" som utgör handlingen i det verk som recenserar, torde vara goda prov på att (med Franzéns ord) "uttrycka sig mer garderat än vanligt". Samtidigt bör jämförelsen ovan med de litterära giganterna Rabelais, Swift, Joyce et cetera ses som ett representativt exempel för kritikers förmåga att (åter med Franzéns ord) "blåsa upp sina recensioner" – även om denna hänvisning också garderas eftersom den endast "möjligen antyds".

Men förutom den besynnerliga hänvisningen till Nylén och Andersson är det i övrigt svårt att inte hålla med Franzén: en del kritiker tycks ha varit rädda för att förbise ett eventuellt bedrägeri av en etablerad författare. Om detta vittnar kanske främst recensionstexter som de nyss anförda; spekulativa diskussioner om författarens identitet och avsikter ges stor plats i förhållande till begrundan över själva romanens egenskaper, och när dessa utreds blottas mer än sällan en ovilja att vidare diskutera *de egna* intrycken av romanen. Man nöjer sig med att direkt hänvisa till *Äldreomsorgen* genom citat eller referat eller så överlåter man – som i exemplet ovan – redogörelser om romanen till dess egna kontext, för att sedan fylla ut med olika former av superlativer i både positiv och negativ riktning. Denna typ av garderingar uttrycks tydligast genom de allt annat än blygsamt berömmande ord som smyger sig in i de recensionstexter som i övrigt är att betrakta som rena sågningar: Anderssons recension är ett exempel, ett annat återfinns hos Lennart Bromander, vars recension (liksom Anderssons) ger klara signaler om att *Äldreomsorgen* å ena

¹¹⁵ Nylén 920810.

sidan inte är läsvärd ("Denna bok borde aldrig ha skrivits, ännu mindre ha givits ut") men å den andra har uppenbara förtjänster ("Tonen är nästan briljant vitsig, språkligt näst intill virtuos").¹¹⁶

Att detta fenomen att "gardera" och "blåsa upp" uppträder allmänt i recensionsmaterialet framstår emellertid som en sanning med modifikation; till exempel är det naturligtvis en mycket svår uppgift att bedöma huruvida de berömmande orden i de recensioner som överlag ställer sig positiva till *Äldreomsorgen* bottnar i överdrifter eller är ärligt menade.¹¹⁷ Detta kan illustreras med de två exempel på mer eller mindre odelat positivt bemötande romanen fick före avslöjandet av pseudonymen: Ragnar Strömberg i *Göteborgs-Posten* och Birgitta Hybinette i *Östgöta-correspondenten*.

I det förra fallet avfärdas pseudonymfrågan som "inte särskilt intressant", och därtill är det svårt att finna något som liknar "uppblåsthet" i de positiva omdömena; det närmaste Strömberg kommer superlativer är när denne berömmar den komiska stilkonsten i *Äldreomsorgen* och jämför den med dito i LOB:s *Excelsior* (se citat ovan, avsnitt 2.3.1, s. 40), vilket för övrigt är den enda referens som åberopas.¹¹⁸

Inte heller Hybinette tycks intresserad av pseudonymens identitet (denna diskuteras överhuvudtaget inte), men de personliga omdömena visar prov på både återhållsamhet, och vad Franzén manne åsyftar med överdrifter. Hybinette framhåller i starka ordalag det "snusk" och "äckel" *Äldreomsorgen* bjuder läsaren på ("all skräcklitteratur och -film förbleknar", se även citat ovan, avsnitt 2.3.1, s. 39), men är relativt sparsam och försiktig gällande de egna positiva intrycken ("Kanske har jag aldrig haft så roligt åt en bok", "Boken är till stor del skriven på skelleftebondska. Nedtecknaren tycks behärska denna dialekt in i märgen..."). I övrigt ägnas Hybinettes recension till större delen åt romanens referenser, främst i syfte att finna felaktigheter i desamma.¹¹⁹

Denna inventering över eventuella fel tycks visserligen förefalla besynnerlig, men det är meningslöst att försöka avgöra om genuint intresse ligger bakom eller om tilltaget ger uttryck för ett slags presumtvt försvar för att inte i efterhand tvingas påtaga sig dumstruten och erkänna att man gått på en litterär

¹¹⁶ Bromander 920810.

¹¹⁷ Det finns också markanta undantag; Karl Steinick gör en förbehållslös sågning av *Äldreomsorgen...* som bäst låter sig sammanfattas med rubriken till recensionen: "Skit samma!", *Helsingborgs Dagblad* 920810.

¹¹⁸ Strömberg 920810.

¹¹⁹ Hybinette 920810.

/ intellektuell bluff (det vill säga: man har gjort ett slags ”gardering”). Meningslöst därför att en bedömning av kritikerns syften i detta fall i grunden skulle botten i bedömaren personliga åsikter om sanningshalten hos vissa kritikerns kvalitativa omdömen. Därmed inte sagt att Franzén begår detta misstag – ingen vet vilka recensenter som åsyftas, eftersom denne inte anger de exakta källorna för dessa ”garderingar” och ”uppblåstheter” – men den andemening som förmedlas (i citatet ovan, s. 44) riskerar att ge det mycket felaktiga intrycket att Nyléns och Anderssons recensioner är lysande undantag från ett regelmässigt ”garderande” och ”uppblåsande”.

Men även om det material som tillgåtts inte visar på ett generellt drag hos kritikerna att gardera sig, bruka överdrifter eller på annat vis intaga försvarsställning vid mötet med ett pseudonymt upphov, är det intressant att somliga av recensionstexterna exemplifierar detta fenomen. Det ligger nära till hands att konstatera att detta defensiva beteende blottar en förekommande uppfattning om att en konstnärlig skapelse måste representeras av en fysisk gestalt fast förankrad i kulturvärlden. Detta resonemang aktualiserar Pierre Bourdieus teorier om det litterära fältet, och denna koppling kommer att utredas längre fram i uppsatsens undersökningsdel (avsnitt 2.4.1).

I fallet Teratologen avslöjades pseudonymen nästan omgående (efter endast två dagar), och recensenterna kunde slappna av; detektivarbetet överläts nu till journalisterna ute på fältet, vilka gjorde sitt bästa för att teckna ett författarporträtt av den unge, okände och litterärt oerfarne debutanten Niclas Lundkvist, student i Lund med rötter i Kåge.

Men författaren visar sig vara en ensling, vägrar att låta sig fotograferas och ställer mycket motvilligt upp på intervjuer. De få journalister som lyckas locka ”Lundkvist, 28” till tal är lätttränade, och vad Lundkvist låter meddela om sig själv är påfallande lite – och lika vad gäller informationen – i de tre korta intervjuer artikelmaterialet erbjuder: Lundkvist är nihilist, vegetarian och mycket skygg för uppmärksamhet, läsvanorna inkluderar Nietzsche, de Sade och Wilhelm Ekelund och universitetsstudierna historia, filosofi och idéhistoria; därjämte är en ny roman under arbete.¹²⁰ Lundkvists egna utsagor om *Äldreomsorgen* kan sammanfattas med ett uttalande som återges i en artikel vilken publiceras i anslutning till en av intervjuerna:

¹²⁰ Svensson 920812, Stjernström, Monica, ””Geniförklarade Niclas vill inte bli en kändis”, *Norra Västerbotten* 920813 och Brovik, Ingela, ” ’En storm i ett urinprov’. Skandalförfattaren talar ut”, *Västerbottens Folkblad* 920813.

– Orsaken till att jag skrivit den är för att fästa uppmärksamheten på det kärlekslösa samhälle vi lever i, lugnt och välordnat på ytan, men rovdjurslikt och sataniskt under den. Romanen var ett sätt för mig att driva ut demonerna för allmän skärskådan [...].

Detta uttalande, liksom Lundkvists avslöjanden om sig själv, framstår inte som särskilt sensationella, om det nu inte kan betraktas som sensationellt att kalla sig nihilist. När journalisterna förhör sig hos gamla lärare, skolkamrater och bekanta till Lundkvist bekräftas i stort sett bilden av författaren som en beläst enstöring, men vissa av artiklarna uppvisar också tendenser till sensationslystet skvaller – i synnerhet i lokalpressen. Oförargliga uppgifter blandas med mer effektsökande. I det förra fallet kan nämnas rapporter om skolprestationer på högstadiet (medelbetyg 3,25 för den som är intresserad).¹²¹ Och från annat håll odödliggörs – genom att avbildas på ett fotografi – den stol vilken ”den förmodade författaren till ’Äldreomsorgen i Övre Kågedalen’ ” satt på när han gjorde förstudiearbetet till romanen på biblioteket.¹²² Ett exempel på mer effektsökande uppgifter utgör en artikel i vilken en gammal misshandelshistoria, när Lundkvist blev nedslagen på en krog i Skellefteå, sammankopplas med ett kapitel i *Äldreomsorgen* i vilket förövaren uppges förekomma endast lätt maskerad ”i en för honom inte alltför upplyftande situation”.¹²³

Mer intressant – och inte på grund av det journalistiska arbetet – är att somliga artiklar uttrycker en illa dold sensationslystnad som stundom tycks bottna i en alls icke oförarglig sammankoppling mellan Lundkvists person och själva romanen *Äldreomsorgen*. Kardinalexemplen utgörs av två artiklar i lokalpressen som innehåller intervjuer med den anställda vid Skellefteå stadsbibliotek, vilken brukar hållas för den som slutligen löste pseudonymgåtan. Det uppseendeväckande med dessa artiklar är att journalisterna från respektive tidning, genom att intervjuuppgifterna tillspetsas med egna kommentarer alternativt förblir okommenterade, leder läsaren till misstankar om Lundkvist som möjlig antisemit:

Niklas [sic] husgud är den tyske filosofen Friedrich Nietzsche [sic] som även nazisterna använde sig av för att berättiga sin vilja till makt och den starkes rätt att härska över den svage.

¹²¹ Andersson, Lars, ”Hetaste boken just nu – redan en storsäljare”, *Norra Västerbotten* 920813.

¹²² Sandberg, Joakim, ”Författaren till ’årets äckligaste bok’ avslöjad. En 27-årig debutant från Kåge”, *Västerbottens Folkblad* 920812.

¹²³ Andersson, Lars, ”Teratologen misshandlad”, *Norra Västerbotten* 920821.

Just anspelningar på Nietzsches övermänniskoideal förekommer i boken [*Äldreomsorgen*]. Niklas [sic] Lundkvist skulle också privat ha översatt poeten Célines [sic] svart-synta dikter till svenska.¹²⁴

– Jag har talat med Niclas Lundkvist ett par gånger. Han är en mycket intelligent och beläst människa. Men en stor pessimist, säger Urban, som själv läst litteratur och idéhistoria.

– För ett år sedan översatte han Paul Céline från franska, mest för ro skull.

Inklusive de ökända antisemitiska essäerna.

[...]

Urbans kompis Fredrik [...] dyker upp. Han har läst historia tillsammans med Niclas i Umeå och berättar att Niclas hoppade av B-kursen efter att ha lagt fram en uppsats om andra världskrigets utbrott. Fredrik minns en formulering i uppsatsen: ”Andra akten av världskrigstragikomedin.”

– Niclas gick långt utanför kursplanen. Det handlade mer om ett debattinlägg än en B-uppsats.

Hur reagerade lärarna på seminariet?

– Läraren var tysk och hade i stort sett samma uppfattning som Niclas om tyskarnas roll i kriget.¹²⁵

Vad förväntas läsaren dra för slutsatser om detta? Den omedelbara parallell som konstrueras mellan Lundkvist – Nietzsche – nazism (i det övre citatet) är allt annat än sublim, och de okommenterade uppgifterna om Lundkvists intresse för Célines antisemitism (vilket är artikelförfattarens inlägg) samt ”världskrigstragikomedin”, vad som egentligen menats med denna formulering och hur den hör ihop med ”tyska lärare” och ”tyskarnas roll i kriget” (i det undre citatet), framstår i mycket som lättköpta knep för att skapa ett intresse kring Lundkvists person (och i förlängningen dennes potentiella judehat). Och i samtliga fall härleds antagandena ur Lundkvists litterära bedrifter, vare sig det handlat om *Äldreomsorgen*, en B-uppsats eller privata översättningar.

Det finns fler exempel: i en artikel i *Expressen* några dagar senare spekuleras i Lundkvists möjliga bakgrund i rollspelskretsar – det vill säga i detta fall det tidiga åttiotalets ”inlevelsespel”, företrädesvis representerat av *Dungeons & Dragons*. Artikelförfattaren tycker sig se ett samband mellan ett citat av H P Lovecraft i *Äldreomsorgen*, rollspel och – återigen – judefientlighet: ”’Iä! Shub-Niggurath’... [A]llt faller på plats. H P Lovecraft – rollspel, så klart.”¹²⁶ Om vissa rollspelare berättas sedan:

Särskilt förtjusta var dessa knäppbollar i nazistisk lore samt H P Lovecraft [...]. Hjärna hade de gott om, gossarna. Hur det var med hjärtat vet jag däremot inte riktigt.

¹²⁴ Sandberg 920812.

¹²⁵ Åberg, Tommy, ”En begåvad men ensam människa”, *Norra Västerbotten* 920812.

¹²⁶ Hancock, Michael, ”Iä! Shub-Niggurath”, *Expressen* 920823.

Det är atmosfären från de långa rollspelsnätterna jag känner igen i "Äldreomsorgen...". Där fanns samma öppna kvinnoförakt, samma förstulna judehat, samma lätt perverterade lärdom, samma Lovecraft-referenser och: samma våld och förnedring.

I rollspelen var allt möjligt, endast fantasin satte gränser. De med fel sorts fantasi firade bara alltför ofta orgier i (imaginära) våldtäkter, övergrepp, mord, bestialiteter, kannibalism.

Påföljder fanns inga, bara risken för att någon medspelare skulle visa sig vara ännu starkare och grymmare.

Kanske är Nikanor Teratologen sprungen ur dessa lärda och lätt rubbade gravskändarkretsar.¹²⁷

Av artikeln kan man således utläsa att en författare som citerar H P Lovecraft *måhända* varit en av de "knäppbollar" som umgått i rollspelskretsar, eftersom dessa bland annat kännetecknas av det "öppna kvinnoförakt" och "förstulna judehat" som förekommer i författarens roman; därefter antyds indirekt att författaren *måhända* är en av dem med "fel sorts fantasi" då dennes roman skildrar just "(imaginära) våldtäkter, övergrepp" et cetera helt i linje med dessa rollspelares uppfinningsförmågor, vilket slutligen innebär att författaren heter Nikanor Teratologen. *Måhända* är det snarare så att artikeln utgör ett exempel på absurt spekulativ skvallerjournalistik som *måhända* avslöjar mer om artikelförfattaren själv än Nikanor Teratologen?

Man bör naturligtvis inte kontra med att spekulera i artikelförfattarens avsikter i detta fall, men av allt att döma är det i artiklar som dessa nyligen utredda som ett frö sås till det "sipprande hum-hum som skvallrar runt i kulturvärlden" vilket Stig Larsson tio år senare skulle komma att omtala i sin recension av *Apsefiston*: rykten om att "denne Teratologen skulle hysa eller tidigare hade hyst högerextrema, om inte rent av – men där var man osäker – antisemitiska åsikter."¹²⁸ Säkert är i alla fall att många journalister tycks ha svårt att åtskilja fiktionen i *Äldreomsorgen* och verkligheten. Författaren Nikanor Teratologen – med andra ord Niclas Lundkvist och dennes privatliv – blir föremål för spekulationer direkt relaterade till romanens fiktiva kontext. Här bör de åsikter som Åke Lundgren och somliga recensenter luftade om författaren inledningsvis i debatten åter uppmärksammas (se diskussion i detta avsnitt och i det föregående, s. 41ff). Den hyperboliska realismen i *Äldreomsorgen* har slagit bakut; om författaren tidigare anklagades för en förtalsprocess genom att i romanen (med fiktiva hyperboler) på ett utlämnande sätt skildra verkliga människor och deras förehavanden, har nu ytterligare en

¹²⁷ Hancock 920823.

¹²⁸ Larsson, Stig, "Litteratur. Ogenomskinlig svartsyn", *Expressen-Kvällsposten* 021108.

förtalsprocess tagit fart: en ryktesspridning som närs av och beror på aspekter av fiktionen, men som äger rum i verkligheten.

”På så lösa boliner kan man bli persona non grata”, kommenterar Stig Larsson vidare, och låter sedan påskina att detta ”sipprande hum-hum” varit en bidragande orsak till att Norstedts senare frånsade sig fortsatt utgivning av Teratologens arbeten. En ytterligare aspekt som sannolikt har närt ryktesspridningen, och som bottnar i verkliga händelser, är att Lundkvist sex år innan *Äldreomsorgen* utgavs dömdes för ett brott mot griftefriden.¹²⁹

Vad gäller förlagets omdöme, blev detta som redan framkommit av Åke Lundgrens debattinlägg (se exempelvis citat ovan, s. 42) ifrågasatt omedelbart efter att *Äldreomsorgen* utgavs. Författarens ”förtal” av enskilda personer borde enligt Lundgren ”ha stoppats redan av förlagsredaktören”, och han får delvis medhåll av Sara Lidman, vilken uttrycker förvåning över förlagets avsikter:¹³⁰

– Jag kan inte tänka mig att Norstedt [sic] gör det bara för pengar – då skulle de väl hålla på med något annat – så det här beror nog på något annat. Man kan verkligen fråga sig varför de ger ut den?¹³¹

Lundgren menar också att förlaget ”utnyttjat det sensationsbetingade i boken för att sälja”,¹³² en fråga i vilken flera recensenter har synpunkter. Michael Nordvall påtalar den värdefulla PR som medföljt utgivningen av *Äldreomsorgen* vilken han kallar

ett oslagbart smaklöst – och lyckat – practical joke. En skickligt iscensatt massmedial kupp som avsatt förstadsrecensioner i rikspressen, ett mindre journalistiskt drev för att utröna upphovsmannens identitet och sannolikt en inbjudan till Bokmässan i Göteborg i september.¹³³

Denna diskussion fördes redan innan pseudonymen offentliggjordes; längst gick Jacques Werup i sin recension av romanen, vars angrepp på förlaget och författaren bottnar i en avsky för ”verk som är pseudonyma bara för att

¹²⁹ Detta brott uppges bland annat ha bestått av en stöld av ett krucifix och skändning av en kista. Om detta står att läsa i Hallenberg, Jerker, ”Vild jakt och spekulationer”, *Östgöta-correspondenten* 980430. Händelsen omnämns även från andra håll, exempelvis hos Bladh, Curt, ”Oläsbart försök till skandal”, *Sundsvalls Tidning* 980513.

¹³⁰ Sandberg, Joakim, ”Länsförfattare upprörda. 'Boken borde ha stoppats' ”, *Västerbottens Folkblad* 920813.

¹³¹ Sandberg 920813.

¹³² Sandberg 920813.

¹³³ Nordvall 920813.

författaren är verkligt angelägen om att bli avslöjad”. Werup ser ”ett väl tillrättlat spel” i romanens provokativa tabubrytande kontra dess ambitioner att framstå som seriös litteratur.¹³⁴

Klyftan mellan paket och innehåll är just så spektakulär, så anslående ”intelligent” och ”rolig” att ingen kan ha tänkt ut den utan att ha rent litteratur- och kritikertaktiska skäl. Norstedts och författaren *vädjar*, helt enkelt, på detta omvända, förment ”diskreta” vis efter branschens stora vulgära öra, så skamlöst att man med vemod måste fråga sig i vilken puritansk litterär hierarki svenska författare egentligen lever för att en sådan här sak skall kunna ”fungera”.¹³⁵

Oavsett eventuella bakomliggande syften ”fungerade” lanseringen av *Äldreomsorgen*, åtminstone i den mån att romanen i mycket enligt Werups farhågor orsakade en genuin upprördhet hos stora delar av kritikerkåren, uppblandad med en beundran för författarens stilistiska förmågor.

Men kritiken mot förlaget avsåg inte endast PR- och försäljningsstrategier; ett intressant debattinlägg ges (återigen) av Lars-Olof Franzén, vilken uttrycker tvivel om förlagets omdöme inte bara i denna fråga, utan dessutom diskuterar det scenario Werup till viss del berör i sin recension: när litteraturkritiken under förlagets påverkan förbiser sitt ansvar inför läsaren – och blir (med Werups benämning) ”branschens stora vulgära öra”:

Är det inte en alltför kortsiktig vinst att manipulera fram uppmärksamhet kring en bok som egentligen bara angår en smal litterär elit och som mindre specialiserade läsare kommer att lägga ifrån sig om inte med vämjelse så med leda? Är vägen via massmediernas uppmärksamhet för något helt annat numera den enda lanseringsteknik förläggarna tror på?

Det är lätt att vara efterklok. Men finns det inte också en risk att den här sortens jippon urholkar kritikens integritet i den mån den förfogar över en sådan?¹³⁶

Franzén menar att fallet *Teratologen* och *Äldreomsorgen* kan vara en del av ett mer allmänt problem som består i en tendens hos kritiker att genom vilseledande recensioner ignorera en stor grupp läsare, vilket i sin tur bidrar till att avståndet mellan kritikerna och litteraturkonsumenterna ökar. Något ”svårtillgängligt” framställs av kritikerna som ”lättläst och underhållande”.¹³⁷

Detta uttalande bör dock modifieras något: att döma av vad som redan framkommit av diskussionen i detta avsnitt och det föregående (2.3.1) framstår

¹³⁴ Werup 920810.

¹³⁵ Werup 920810.

¹³⁶ Franzén 920814.

¹³⁷ Franzén 920814.

detta förhållande som något mer komplicerat. Man har visserligen, genom till exempel hänvisningar till romanens parodiska inslag eller via referat av dess komiska episoder, framhållit vad Franzén sannolikt avser med att framställa romanen som ”lättläst och underhållande”. Att Franzén med ”svårtillgängligt” åsyftar språket i *Äldreomsorgen* torde hållas för troligt, men förmodligen avses därutöver författarens otaliga referenser till allsköns ämnen och personligheter. Dessa mer ”svårtillgängliga” inslag glömmar knappast recensenterna att framhäva; det är snarare så att de inte *uttalat* benämner dem ”svårtillgängliga”, utan istället låter hänvisa till författarens bildning, beläsenhet och intellekt: ”Nikanor är kopiöst beläst och allmänbildad”, *Äldreomsorgen* ”röjer osedvanlig bildning”, ”här finns fullt av lärda associationer”, ”texten [är] rik på intellektuella / intertextuella inslag, mytologiska / mystiska anspelningar”.¹³⁸

En tolkning av Franzéns resonemang vilken förefaller rimlig är att denne i själva verket spårar en konflikt som har sina grunder i litteraturkritikerns stundom ambivalenta roll som ombud för å ena sidan läsarna, och å den andra för litteraturen som medium (företräd av förlagen och författarna). Här framträder en spänning i kritikerns dubbla uppgift som förvaltare av litteraturens kulturella funktioner – uppgiften att befästa dess ”intellektuella status” – samt uppdraget att agera smakdomare och bedöma litteraturens kommersiella potential, det vill säga dess möjligheter att nå genomslag hos konsumenterna. Om kritiker uttryckt sig ”fel” i fallet *Äldreomsorgen* tål att diskuteras, men de uttrycker sig kluvet, och denna kluvenhet kan mycket väl bottna i det dubbla uppdraget de innehar: genom att framhäva romanens intellektuella såväl som dess kommersiella förtjänster har man fullföljt sina ”plikter” mot både läsarna och verket / förlaget / författaren – och därjämte kanske även vad Franzén kallar ”en smal litterär elit” (till exempel lockar nog Leif Nyléns jämförelser mellan Teratologens prosa och litteraturhistoriska berömdheter i citatet ovan s. 44f, en och annan intresserad utanför den fållan Franzén benämner ”mindre specialiserade läsare”). Om det sedan blivit ”fel”, om man som Franzén menar har förbisett sitt ansvar gentemot läsarna, är som sagt en annan fråga.

Men kanske kan denna ambivalens / kluvenhet (eller felbedömning, om man så vill) till viss del förklaras med att liksom man garderat sig / uttryckt osäkerhet i sina kvalitativa omdömen av romanen på grund av att upphovet till romanen varit pseudonymt (jämför diskussion s. 43ff), även stått villrådig inför romanens tilltänkta publik? När man inte känner till upphovet, känner man

¹³⁸ Citaten i nämnda ordning: Lundqvist 920811, Nordvall 920813, Bromander 920810 och Lundblad 16:1992.

inte heller till dess läsarkrets, och ur denna osäkerhet produceras något som bör betraktas som en ytterligare ”gardering”. Även denna aspekt av mottagandet av *Äldreomsorgen* – konflikten mellan ”intellektuellt” och ”kommersiellt” – har relevant anknytning till Bourdieus teorier om det litterära fältet (och diskuteras vidare nedan i avsnitt 2.4.1).

Men även om Franzén uttryckte oro över litteraturkritikens ansvar, riktade sig kritiken i grunden till förlaget, vars ”förnuft” och långsiktiga strategier ifrågasattes. De frågor man konfronterade förlagets representanter med gällde således (som förhoppningsvis redan framkommit i denna del av diskussionen) tre avseenden av Norstedts lansering av *Äldreomsorgen*: vid sidan om frågor gällande försäljningstrick och en eventuell PR-kupp, undrade man vilka läsare lanseringen av romanen egentligen riktade sig till och hur förlaget ställde sig i frågan om dess misstänkta förtal av enskilda?

Från förlagets sida hördes följande röster:

Erland Törngren (i artikeln felaktigt kallad ”Allan”), förlagsredaktör på Norstedts, avvisade resolut att strategier inom PR och försäljning styrts lanseringen: ”– Försäljartrick? Absolut inte!”. Orsakerna till hemlighållandet av romanens upphov är enligt Törngren dels ”litterära” – ”boken är uppbyggd så att den egentligen består av anteckningar, utgivna av en upphittare. Upphittaren och sammanställaren blev då ’Nikanor Teratologen’ ” – och dels en produkt av Lundkvists skygghet: ”Hans ovilja att vara i offentlighetens ljus är alltigenom äkta. Vilket då är en av förklaringarna till pseudonymen”.¹³⁹

Svårare har man att besvara de frågor som gäller romanens målgrupp, samt de eventuella förtalen av enskilda den innehåller. I en senare artikel står Teratologens redaktör Erland Törngren handfallen när artikelförfattaren ställer frågan ”*Vem ska läsa boken då, den är ju rätt svårläst?*” (”Hittills har faktiskt ingen sagt det. I och för sig hoppas han [Törngren] att författaren inte kommer att skriva alla följande böcker på bygdemål”). När det dessutom framkommer att man på förlaget kanske gjort ett misstag gällande romanens form (”– Så här i efterhand kan jag väl tycka att boken skulle ha kortats något”), har man vikt sig ytterligare.¹⁴⁰

¹³⁹ Rådelius, Maja-Lena, ” ’En av de riktigt stora i genren’ ”, *Västerbottens Folkblad* 920813. Enligt uppgift per telefon 040330 från Norstedts pressinformatör Susanne Nyström, har ingen ”Allan” Törngren arbetat för förlaget. Henriette Zorn begår dock inte detta misstag i artikeln i *Svensk Bokhandel* 16:1992.

¹⁴⁰ Zorn 16:1992, s. 11.

Mer oro än handfallenhet uttrycks dock när Åke Lundgrens förmodan om att historien med *Äldreomsorgen* kan komma att sluta som ”förtalsmål i domstol”, tas upp i samma intervju.¹⁴¹

– All litteratur kan tolkas som nyckelromaner. Det kan ligga någonting i vad Åke Lundgren säger på det sättet att författaren riktar sin satiriska udd mot en speciell bygd som han känner väl, säger Teratologens redaktör Erland Törngren och tillägger att det skulle förvåna honom mycket om det förhåller sig på det sätt som Åke Lundgren hävdar. Om det faktiskt finns inslag av direkta förtal i boken får man väl se vad som händer.¹⁴²

Liksom i frågan om romanens svåra form / ”läsovänlighet” yttras även här en viss defensivitet. Detta skall ställas i relation till de uttryck för beundran Törngren låter omge Teratologen; vad som sägs är inte helt olik litteraturkritikernas omdömen och gäller författarens stilkänsla och beläsenhet. Man ser från förlagets sida uppenbarligen ett stort fynd i Teratologen när man låter framhäva följande om författaren: ” – Jag har under mina 25 år i branschen aldrig läst något liknande”,¹⁴³ ” – Han är som de riktigt stora i genren – Céline och Becket [sic] t ex”.¹⁴⁴

Men med detta uttalande i åtanke: varför bröt Norstedts med Teratologen? Svaret återfinns i förlagets omdaningar av ägare och ledning, vilket meddelas av författaren själv i en märklig intervju i den norska tidskriften *Vinduet* (vilken diskuteras utförligare nedan i avsnitt 2.3.3, s. 59f).

Författaren förklarar refuseringen som följer:

– Norstedts förlag fick ny ägare och ny ledning och tycks bittert ha ångrat utgivandet av *Äldreomsorgen*, eftersom de varken ville ge ut en pocket av den (som ändå sålde sex tusen ex. som inbunden bok) eller publicera *Förensligandet*. Svante Weyler på Norstedts har lyckats göra sig ovän med ett stort antal författare som av olika skäl lämnat förlaget under senare år, Jan Guillou, Jan Myrdal, Maja Lundgren, Robert Kangas och andra.¹⁴⁵

På grund av förlagsbytet kom det att dröja nästan sex år innan *Förensligandet* utgavs på Vertigo förlag och debutromanen kunde återutges som pocketutgåva. Men denna tid präglades inte enbart av tystnad:

Äldreomsorgen dramatiserades av Britt Edwall med titeln *Ur djupet av en massakrerad ömtålighet*, vilken sändes som radioteater i P1 i en episod med

¹⁴¹ Zorn 16:1992, s. 11.

¹⁴² Zorn 16:1992, s. 11.

¹⁴³ Zorn 16:1992, s. 11.

¹⁴⁴ Rådelius 920813.

¹⁴⁵ Sonja Wahnsinn, ”Korpens kraxande – Et exklusivt intervju med Nikanor Teratologen”, *Vinduet* 2:2003.

två repriseringar under våren 1994. Trots namnkunniga skådespelare som Ernst Günther (morfar), Örjan Ramberg (pyret) och Sissela Kyle, passerade uppsättningen dock relativt obemärkt förbi; teaterstycket, som består av tretton dramatiserade scener ur *Äldreomsorgen*, recenserades (i det material som tillgåtts) endast av två tidningar. Omdömena var goda; både Kristjan Saag (*iDAG*) och Conny Johanson (*Expressen*) är positiva till skådespelarinsatserna och Edwalls regi och bearbetning. Vad gäller Saag uppmärksammas även förtjänster i originaltexten, men Johansons recension berömmar i första hand dramatiseringen: ”Det är en grymt roande, chockerande och beskt vacker skröna där det är uppstädat i den västerbottniska rotvälskan [och] där man stramat upp ett annars bångstyrt verk”.¹⁴⁶

2.3.3 Från Hebbershålet via aforismer tillbaka till Hebbershålet

Om intresset för teaterstycket var förhållandevis svagt var uppmärksamheten kring utgivningen av *Förensligandet* fyra år senare desto större, även om den visserligen inte kan tävla med uppståndelsen som följde *Äldreomsorgen*. Generellt är utlåtandena om uppföljaren påfallande lika de om debutromanen angående ämnesvalen: språket, de innehållsliga provokationerna och dess ”avtrubbande” inverkan på läsaren. Men även om Teratologen liksom för debutromanen kan tillerkännas en ”suverän språkkänsla”¹⁴⁷ eller dylikt, överskuggas detta emellertid oftast av negativa utlåtanden om tradiga upprepningar av vidrigheter och provokationer, utlåtanden som ibland också misskrediterar författarens språkbehandling. *Förensligandet* är provocerande ”bara till en viss gräns” vid vilken ”övermättnad och avtrubbning” följer.¹⁴⁸ I *Förensligandet* blir ”den groteska anhopningen av vidrigheter [...] ett självändamål”.¹⁴⁹ Romanen är ”moraliskt förkastlig”, ”estetiskt undermålig”, och trots att den innehåller en ”slagkraftig svart humor och paradoxal, lyrisk intensitet” är det hela inte mer än ”ett plagiat på LOBs ’Excelsior’ och ’Exitus’ ”.¹⁵⁰ Den är ”oläsbar” på grund av att ”det finmaskiga dialektala nät som ska ge romanen västerbottnisk verklighetsförankring stryper den eventuella berättelsen”.¹⁵¹ *Förensligandet* är en roman med ”en prosa, sprängfylld med blinkningar till en

¹⁴⁶ Saag, Kristjan, ”Perversion som saga”, *GT Kvällsposten iDAG* 940603 och Johanson, Conny, ”Dramatik med putsad fasad”, *Expressen* 940531. Citatet ur Johanson.

¹⁴⁷ Citatet ur Säll, Arne, [Recension av *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*] *Horisont* 4:1998.

¹⁴⁸ Johansson, Arne, ”Ett namnlöst skrik”, *Göteborgs-Tidningen* 980502.

¹⁴⁹ Säll 4:1998.

¹⁵⁰ Elleström, Lars, ”En på alla sätt vidrig bok”, *Sydsvenska Dagbladet* 980502.

¹⁵¹ Bladh 980513. Bladh nämner också romanens dialogiska uppbyggnad som en anledning till dess ”oläsbarhet”.

bildad läsekrets. Roligt ett tag, tradigt i längden”.¹⁵² Den är ”mördande tråkig, där den inte redan är olidligt långgrandig i sitt staplande av perversioner”.¹⁵³

En skillnad mot bemötandet av debutromanen är att de negativa omdömena om *Förensligandet* ofta uttrycks i starkare ordalag; många recensioner är sågningar, och en av de mest innovativa vad gäller den verbala uppfinningsförmågan återfinns hos Lars Elleström i *Sydsvenska Dagbladet*, vilken liknar romanen med en ”text som är ungefär lika homogen som ruten pyttipanna körd genom en hiv-smittad mixer”.¹⁵⁴

En tendens som mer än sällan medföljer dessa sågningar (dock ej i Elleströms ovan) är att kritikerna i negativ bemärkelse anspelar på ett slags puerilitet i romanen och hos författaren; sådana anspelningar förekommer inte i recensionerna av *Äldreomsorgen* men utgör en intressant aspekt av mottagandet av *Förensligandet*.¹⁵⁵ Dessa omdömen framstår som en direkt följd av avslöjandet av pseudonymen som den unge, litterärt omeriterade Niclas Lundkvist sex år tidigare.

Den senare romanen beskrivs som en ”efterpubertal hämndeakt”.¹⁵⁶ Den ”är bara dum och illa tänkt. Kanske kan den uppfattas som farlig av en fjunig 14-åring som fortfarande tycker det är tufft att säga fitta så att fröken hör”.¹⁵⁷ *Förensligandet* är en roman i vilken ”författarens påhittighet och outtröttlighet för tankarna snarare till det lilla barnets intensiva förmåga att trötta ut sin omgivning än till vital konstnärlig skaparkraft”.¹⁵⁸ Teratologen framställs som ”den unge (?) mannen med den klumpiga pseudonymen” som inte insett att ”kanske det finns gränser för hur mycket läsaren tål”, och man antyder att denne är en i skaran ”[m]ången framåt ung man eller kvinna” som ”jublar över att få passera en sådan gräns”.¹⁵⁹ Teratologen är författaren med ”lika rena och goda avsikter som andra barn på analstadiet”, och dennes romaner liknas med ”en försenad revolt mot den totalitära och sadistiska potträningen”; Teratologen jämförs med Astrid Lindgren och *Förensligandet* med *Alla vi barn i Bullerbyn*.¹⁶⁰

¹⁵² Andersson, Gunder, ”Det snuskigaste som passerat en tryckpress”, *Aftonbladet* 980523.

¹⁵³ Schwartz, Nils, ”Litteratur: Alla vi bögar i Knullarbyn”, *Expressen* 980501.

¹⁵⁴ Elleström 980502.

¹⁵⁵ Det enda som vittnar om dylika omdömen om *Äldreomsorgen* är att romanen vid något tillfälle tillskrivs ett studentikost drag. Se exempelvis Bromander 920810.

¹⁵⁶ Säll 4:1998.

¹⁵⁷ Eriksson, Magnus, ”Farligt för fjuniga”, *Svenska Dagbladet* 980504.

¹⁵⁸ Ingström, Pia, ”Med ett barns envetenhet”, *Göteborgs-Posten* 980507.

¹⁵⁹ Bromander, Lennart, ”En riktigt vidrig historia. Den här boken bör ni absolut inte läsa!”, *Arbetet* 980510.

¹⁶⁰ Schwartz 980501.

Där Astrid Lindgren i sin trilogi tecknar den fullkomliga och molnfria lantliga idyllen, klottrar Teratologen lika ensidigt dess skabrösa nattsida på dassväggen, narcissistiskt speglade sig i gödselbrunnen: Alla vi bögar i Knullarbyn.

[...]

Skillnaden är förstås att Lindgren vänder sig till barn i lågstadieåldern som precis har lärt sig att läsa, medan Teratologen vänder sig till ännu yngre barn på analstadiet som inte gör någonting annat än läser.¹⁶¹

Som synes är tonen synnerligen nedlåtande, och det torde vara ställt utom alla tvivel att pyrets (det vill säga barnets) berättelse inte åsyftas när man i ovan ordalag beskriver romanens och författarens puerilitet; häcklandet är riktat till den verkliga upphovsmannen och det förefaller knappast vara en alltför djärv slutsats att hävda att kritikerna anspelar på Teratologens relativt unga ålder, oavsett om man mer försiktigt väljer att framhäva det ”klumpiga” i själva pseudonymen, alternativt mer tydligt markerat jämför författaren med ”det lilla barnet” eller med ”andra barn på analstadiet”. Dessa häcklanden är förvisso ibland inspirerat humoristiska, men en bismak framträder snart av ett slags auktoritär pennalism riktat till en förhållandevis oerfaren författare. Teratologen framstår här som ett vettlöst barn eller en pubertalt infantil tonåring, och kritikerna som de tillrättavisande föräldrarna – även om dessa stundtals själva har svårt att dölja en viss pueril skadeglädje. Om denna tendens hos kritikerna är att betrakta som avspeglade ett maktförhållande i det litterära fältet, diskuteras i kommande avsnitt (2.4.2).

De positiva rösterna om *Förensligandet* är lätträknade; även om man på sina håll spårar en talangfull författare i Teratologen, avfärdas romanen i slutändan som ett misslyckande.¹⁶² Det finns dock ett par undantag; förutom Ola Gustafsson i *Norrköpings Tidningar* är det återigen Birgitta Hybinette i *Östgöta-correspondenten* som ger Teratologens prosa ett positivt bemötande. Och liksom i sin recension av *Äldreomsorgen* uppehåller sig Hybinette särskilt vid de historiska och filosofiska hänvisningarna som är mångtaliga även i *Förensligandet*. Skillnaden är att Hybinette här övergett den ”felsökning” som recensionen av *Äldreomsorgen* till viss del ägnades åt och nu ger fullt uttryck

¹⁶¹ Schwartz 980501.

¹⁶² Se exempelvis Andersson, Gunder 980523, Bromander 980510 och Löfgren, Mikael, ”En ny bok: Bunta ihop och slå ihjäl dem. Nikanor Teratologen gör processen kort med Västerbotten”, *Dagens Nyheter* 980504. Löfgren, som tidigare uttalade sig positivt om *Äldreomsorgen*, har följande att meddela i sin recension av dess uppföljare: ”’Äldreomsorgen’ hade en öppnare, mer impressionistisk struktur. Där hände det mer. I ’Förensligandet’, som är mer grandios anlagd, blir det stundtals väl stillastående trots morfars ansträngningar att omedelbart fylla uppdykande hål utan att för den skull stänga munnen. [...] Delvis tror jag att det är resultatet av ambitioner som är för stora för just den här genren.” Ett exempel på en recension som bedömts neutral återfinns hos Btj-lektören Anna Troberg, <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330].

för ett genuint intresse för Teratologens referenser och preferenser, samt att recensionstexten uttrycker en mycket starkare beundran för författarens stilkonst; denne beskrivs som ”en ordkonstnär”, en ”gudabenådad dito” som ”skapar en glans över äckel och förfall som borde göra Baudelaire med flera kadaverpoeter avundsjuka”.¹⁶³ Med tanke på Hybinettes tidigare, försiktigare omdömen, kan man sluta sig till att *Förensligandet* ses som ett steg i rätt riktning för Teratologens författarskap, även om detta inte sägs rakt ut. Ola Gustafsson ger dock klart besked: ”den nya boken [visar] att författaren utvecklats rejält. Beskrivningarna är skärpta och konkreta, stilen skarp och humorn drastisk.”¹⁶⁴

En intressant episod i Teratologens författarkarriär infaller i samband med utgivningen av *Förensligandet*, när författaren ger den första intervjun sedan avslöjandet av pseudonymen nära sex år tidigare. Gabriel Byström och Ulf Sveningsson intervju i *Göteborgs-Posten* sker via brevkorrespondens med författaren. Dennes uttalanden är ofta undvikande och till skillnad från den tidigare intervjun framstår det inte alltid som om det är Niclas Lundkvist som besvarar frågorna. I många av de repliker som följer Byströms och Sveningssons frågor är det snarare författaren Nikanor Teratologen som talar (skriver): När man förhör sig om författarens syn på dagens kulturklimat blir svaret ”Den förtvinade kastarhanden skaver i den illasittande plockhandsken”, och på frågan om möjligheten att försörja sig som författare i Sverige idag replikerar Teratologen att ”Det går inte. Själv lever jag på andras förvillda restupplagor, bingosidovinster och frikyrkliga förböner”.¹⁶⁵ Och så vidare. Denna (anti)intervju blir slutet på Niclas Lundkvists offentliga framträdanden och innebär ett ”tack och adjö” till den svenska dags- och kvällspressen, samtidigt som den utgör ett startskott för en intressant skede i författarens litterära verksamhet. Fram till dags dato har författarens kontakt med omvärlden skett på dennes egna villkor under pseudonymen Teratologen; författarens forum blev framdeles (förutom de egna verken) texter och recensioner i kulturtidskrifter samt förord till andra författares publikationer. Ett undantag utgörs av den ”intervju” i norska *Vinduet* som tidigare omtalats i denna uppsats. Författaren meddelar visserligen nyktert om anledningen till brytningen med Norstedts (se citat ovan, föregående avsnitt s. 55), men

¹⁶³ Hybinette, Birgitta, ”Ingenting är heligt. Teratologens nya roman om morfar och pyret kritiserar allt”, *Östgöta-correspondenten* 980430.

¹⁶⁴ Gustafsson, Ola, ”Hämningsslöst, provocerat och provocerande”, *Norrköpings Tidningar* 980814.

¹⁶⁵ Byström, Gabriel och Sveningsson Ulf, ”Författaren som förvandlades till en vandringsägen”, *Göteborgs-Posten* 980506.

intervjun uppvisar en tillrättalagdhet, till och med längre driven än brevintervjun fem år före. Enligt uppgift från redaktionen på *Vinduet* är reportern Sonja Wahnsinn en pseudonym för en (manlig) litteraturforskare och -kritiker; dessutom träffar inte Wahnsinn Teratologen personligen, vilket uppges i intervjun, utan även vid detta tillfälle sker kontakten via e-post.¹⁶⁶ Det är åter Teratologen som under full kontroll över situationen *författar* svaren till Wahnsinns frågor.¹⁶⁷

Återutgivningen av *Äldreomsorgen* 1998 ger Teratologen ett visst litterärt erkännande när namnkunnige Carl-Göran Ekerwald skriver ett efterord till romanen.¹⁶⁸ Under perioden 1999–2002 författar Teratologen förordet till Ulf I. Erikssons *Exempel. Anteckningar i levnadskonst* (1999),¹⁶⁹ och en bisarr text i teratologisk anda om grymma indiska härskare med titeln ”Förhållningsregler rörande högdräktiga kedjerökerskor” publiceras i tidskriften *.doc* (2000),¹⁷⁰ samt en längre recension av Lautréamonts *Maldoror. Samlade verk i Ord & Bild* (2002).¹⁷¹ Sigrid Combüchen, vilken redan 1995 utnämnt Teratologen till ”90-talets särklassigt intressantaste debutant”, återuppmärksammar debutromanen i artikelserien ”Crossover, Äldre läser yngre” i *Göteborgs-Posten* 2001.¹⁷² I den ansedda tidskriften *Res Publica* presenteras ett utdrag ur Teratologens kommande verk, aforismsamlingen *Apsefiston*, två år innan den ges ut.¹⁷³ Med en ”tjuvstart” i brevintervjun i *Göteborgs-Posten* 1998, framstår perioden 1999–2002 som mycket viktig för etableringen av pseudonymen Nikanor

¹⁶⁶ E-post från Janike Kampevold Larsen, redaktionellt ansvarig på tidskriften *Vinduet*. 040424. Vid förfrågan om pseudonymens identitet meddelar Kampevold Larsen att Sonja Wahnsinn föredrar anonymiteten.

¹⁶⁷ Ett smakprov: [Fråga:] ”– Men unnskyld meg. Det her høres da ut som den samma gamle paradoksale franko-heideggerianske sjølundergravingsstrategien som Teratologen hele tida raljerer over i sine skrifter?” [Svar:] ”– Den hydrahövdade hegeloheideggerianska levinasderridaismen tycks mej oavslåttligt referera till en judisk-kristen ’moral’ och en seminarieutarmad formalinförvarad attisk-patricisk natur-, historie- och människosyn som jag inte delar. Det är uppburna akademiska sofister, försvurna åt den inbringande katederretoriken, jag är ingenting, möjligen en alltför artikuleringsträngtande subarktisk kyniker, om man vill dra till med något.” (Sonja Wahnsinn 2:2003, s. 4.)

¹⁶⁸ Ekerwald jämför Teratologen med både Rabelais och italienaren Girolamo Savonarola (religiös och politisk reformator under 1400-talets senare del). Ekerwald, Carl-Göran, [Efterord], i *Äldreomsorgen i Övre Kägedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Vertigo förlag (Andra upplagan), Stockholm / Malmö, 1998, s. 263–264.

¹⁶⁹ Eriksson, Ulf I., *Exempel. Anteckningar i levnadskonst*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 1999, s. 13–14.

¹⁷⁰ Nikanor Teratologen, ”Förhållningsregler rörande högdräktiga kedjerökerskor”, *.doc* 9:2000, s. 217–228.

¹⁷¹ Nikanor Teratologen, [Recension av Lautréamonts *Maldoror. Samlade verk*], *Ord & Bild* 4/5:2002, s. 133–137.

¹⁷² Combüchen, Sigrid, ”What’s new? Den babblande bäcken i samtiden”, *BLM* 2:1995, s. 8–11 (citatet s. 10), respektive Combüchen, Sigrid, ”Boken är ett dialektalt vansinne [Femte artikeln i serien ’Crossover’]”, *Göteborgs-Posten* 010719.

¹⁷³ Nikanor Teratologen, ”Ur *Apsefiston*”, *Res Publica* 48/50:2000, s. 9–16.

Teratologen. Det existerar inte längre någon Niclas Lundkvist; allt som kan kallas ”utåtriktad verksamhet” från författarens sida (exempelvis medverkan i tidskrifter) sker under pseudonymens signatur (se vidare diskussion i avsnitt 2.4.1 och 2.4.2).

När *Apsefiston* utgavs under senhösten 2002 var Nikanor Teratologen en erfarenare författare, och mottagandet av de nihilistiska, kulturkritiska aforismerna kom på flera sätt att bli annorlunda än det för *Äldreomsorgen* och *Förensligandet*. Först och främst är kritikerna i mycket större utsträckning positiva till Teratologens nya publikation. Författaren, som vid det här laget torde ha vant sig vid sågningar, blir grundligt avfärdad i endast ett fall: Fabian Kastners recension i *Helsingborgs Dagblad* (ett ytterligare fall, Johan Lundberg i *Svenska Dagbladet*, representerar en mer tveksam hållning inför *Apsefiston*).¹⁷⁴

Mer eller mindre oreserverat gillande uttrycks emellertid från de flesta håll: Mikael Löfgren i *Dagens Nyheter* ser ”en helt annan skärpa” i *Apsefiston* än i dess föregångare och berömmar ”den teratologiska attributeringsmekaniken” såväl som han i författarens ”våldsamma civilisationskritik” spårar en ”naturesyn” som ”bygger på ödmjukhet och bävan inför det levandes mirakel”; Btj:s lektor Mats Linderoth talar om ”[e]n i sin mångfald inspirerande, gränsöverskridande och svärfångad bok, full av intetsägande paradoxer, okonventionella sammanblandningar och fruktsamma möten”; för Helena Ljungström i *BLM* syns i *Apsefiston* ”en kamp med textens möjligheter som är vital och ursinnig, som fångslar”, och om Teratologen låter Jan Arnald i *Göteborgs-Posten* meddela: ”han lyckas aldrig dölja sin stil- och tanke-skärpa. Faktum är att det bitvis är helt formidabelt. Som om han ytterst motvilligt märker att det faktiskt är utomordentlig – om än ganska monoman – litteratur han skriver”.¹⁷⁵

Jan Karlsson i *Sundsvalls Tidning* fyller i:

¹⁷⁴ Kastner, Fabian, ”Filosofi spyrr galla över allt och alla”, *Helsingborgs Dagblad* 021106 respektive Lundberg, Johan, ”Teratologens rabulism saknar riktning”, *Svenska Dagbladet* 021215. Kastner skriver: ”Någon idiot är knappast Teratologen. Möjligen skulle man kunna säga att han har lite otur när han försöker tänka. För det är en märkligt ihålig filosofi som denne sanningssägares besök på biblioteket resulterat i”. (Kastners recension publicerades senare även i *Uppsala Nya Tidning* under rubriken ”Med hatet som drivkraft. Koleriska visdomsord från gallsprängd best”, 030715.) I ytterligare två recensioner uttalas både beröm och viss kritik, varför dessa har bedömts som neutrala: Brunner, Andreas, ”Förbannad på allt och alla”, *Sydsvenska Dagbladet* 021110 och Gustafsson, Ola, ”Det mesta är dolt i ordmassor”, *Norrköpings Tidningar* 021218.

¹⁷⁵ Löfgren, Mikael, ”Teratologen ser världen”, *Dagens Nyheter* 021113, Linderoth [Apsefiston] <http://www.btj.se/> [access licensierad], Ljungström, Helena, [Recension av *Apsefiston*], *BLM* 1:2003 och Arnald, Jan, ”Ett stycke närmast utomordentlig litteratur”, *Göteborgs-Posten* 021103.

[Ä]ven om denna typ av litteratur ropar på motstånd och invändningar så står få texter för sig själva som "Apsefiston".

[...]

Detta är levd litteratur och den talar till oss från en punkt där bruset och de prefabricerade orden bannlysts.¹⁷⁶

Och ännu en gång – Birgitta Hybinette i *Östgöta-correspondenten*:

Teratologens anarkistiskt / nihilistiska utfall i bokform är suveräna, författaren är djärv – dock inte djärv nog att träda fram.

[...]

Hos Teratologen, vem han är, har inte bara diamanthårtvackert tankegods pressats fram, där finns beskrivningar av människolivets emellanåt outhärdliga villkor som är smärtsamt poetiska [...].¹⁷⁷

Ett intressant tillägg Hybinette gör till omdömena ovan får illustrera ytterligare en aspekt av aforismsamlingens mottagande som skiljer sig något från recensionerna av Teratologens tidigare verk: "Egentligen är den omöjlig att recensera".¹⁷⁸ Gunnar D Hansson ger uttryck för en liknande inställning när denne istället för att recensera *Apsefiston* på brukligt vis, i ett brev till redaktionen för *Ord & Bild* förklarar att "jag har inte skött mig. Och det har kommit åtskilliga saker emellan som gör att jag inte kan leverera den recension av Nikanor Teratologens tänkebok (eller vad för slags bok det nu är) *Apsefiston* som jag utlovat."¹⁷⁹ Hansson är märkbart tagen av Teratologens nya verk och brevet ger egentligen inget entydigt svar på varför *Apsefiston* orsakat en skrivkramp inom ramen för recensionen. "Vilse bland maximerna" förklarar sig å andra sidan Pia Bergström i en recension i *Aftonbladet*, och medger att hennes tolkning av "syftet med Teratologens ordkonst [...] bara [är] en gissning".¹⁸⁰ Också Stig Larsson upplyser om att det är ett "problematiskt" uppdrag att recensera *Apsefiston*; det är dock svårt att bedöma vad Larsson egentligen menar när han yttrar följande om Teratologen och dennes nyutkomna verk:

Jag upplever honom som klipskare än vad jag själv är, kanske också just därför en aning mer kall. Hans avsky mot kulturvärlden, för att inte säga mot människor i allmänhet, har nog djupare orsaker.

Därför blir det också problematiskt för mig att recensera hans nya bok *Apsefion* [sic].

¹⁷⁶ Karlsson, Jan, "Litteratur bortom bruset", *Sundsvalls Tidning* 021220.

¹⁷⁷ Hybinette, Birgitta, "Spottar och svär i kyrkan. Teratologen beskriver människans outhärdliga villkor", *Östgöta-correspondenten* 021119.

¹⁷⁸ Hybinette 021119.

¹⁷⁹ Hansson, Gunnar D, "BREVSVAR", *Ord & Bild* 1/2:2003.

¹⁸⁰ Bergström, Pia, "Vilse bland maximerna", *Aftonbladet* 021112.

Man utgår ju från att en recensent skall kunna se igenom – eller i alla fall överblicka – det som står skrivet.¹⁸¹

Recensionstexten är överlag svårtolkad, men det slutliga omdömet tycks vara att Larsson anser *Teratologen* vara ute på fel spår.

Det är inte en lätt uppgift att säkert fastställa varför vissa kritiker haft problem att recensera *Apsefiston* (i Larssons fall antyds visserligen att skälet återfinns i *Teratologens* inre, vilket upplevs svåråtkomligt), men en förklaring skulle kunna vara att denna ”tänkebok” till strukturen skiljer sig markant från författarens tidigare verk och inte tillåter sig analyseras utefter samma premisser. Åtminstone i Pia Bergströms recension framstår detta som ett rimligt antagande; vilsenheten ”bland maximerna” beror till stor del på att Bergström söker förklaringen till de mer än sällan motsägelsefulla aforismerna i *Apsefiston* i en återkommande fras i *Teratologens* texter: ”Gör vad du vill ska vara hela lagen!” Detta förefaller vara orsaken till att Bergströms tolkning av aforismerna bara blir till ”en gissning”.¹⁸²

Detta resonemang aktualiserar ytterligare ett framträdande drag i recensionsmaterialet om *Apsefiston*, ett drag som anknyter till uppsatsens frågeställning: I vilken grad har *Äldreomsorgen* som litterärt verk och debatten kring romanen påverkat senare omdömen?

Att omdömena om *Förensligandet* haft *Äldreomsorgen* som en naturlig referenspunkt är föga förvånande eftersom den är ett fortsättningsverk på debutromanen; att recensera uppföljaren utan att hänvisa till dess föregångare vore i stort sett omöjligt, vilket också recensionsmaterialet visar. Som tidigare utretts har också uppståndelsen kring debutromanen och dess författare satt vissa avtryck i recensionsmaterialet om *Förensligandet*, som exempelvis en spridd tendens att anspela på författarens ålder och på grund av detta barnliggöra uppföljaren (se diskussion i detta avsnitt s. 57f). Det är emellertid inte att betrakta som en självklarhet att *Äldreomsorgen* är en naturlig referenspunkt även för *Apsefiston*, vilken ju i flera avseenden skiljer sig från sina föregångare.

Så är dock fallet, med viss modifikation: i samtliga recensioner av *Apsefiston* hänvisas på ett eller annat sätt till *Äldreomsorgen*. Man minns uppståndelsen kring romanens innehåll, pseudonymen och avslöjandet av densamma.

¹⁸¹ Larsson 021108. Ytterligare förvirring uppstår i recensionstexten då Larsson helt felaktigt om *Äldreomsorgen* påstår att ”[f]å debuter har under de senaste decennierna fått ett så samlat och oreserverat beröm”, samt att *Apsefiston* genomgående benämns ”Apsefion”.

¹⁸² Bergström 021112.

Men man minns också uppföljaren, och i många fall utgör även den en naturlig referenspunkt. Detta blir tydligast i de fall kritikerna diskuterar förtjänster respektive svagheter med *Apsefiston*; man jämför den senare med romanerna om pyret och morfar.¹⁸³

Vad gäller återkopplingen till själva debatten kring debutromanen framträder ett oförstående över det ramaskri som på sina håll genomljöd kultursidorna tio år tidigare. Larsson talar upprört om ett ”sipprande hum-hum” (som ovan nämnts), och både Löfgren och Hybinette ger uttryck för ett avståndstagande mot den tidens kritikerreaktioner; Löfgren yttrar sig ogillande om ”huligananklagelser” och Hybinette skriver: ”’Äldreomsorgen’ fick ett – som jag ser det – oförstående mottagande överlag. Det som diskuterades var det oförblommerat överdrivna och snuskiga språket”, varefter hon beklagar sig över att kritikerna inte förmådde se romanens kvaliteter genom den grova inramningen.¹⁸⁴ Jan Arnalds uttalande i sin tur, representerar ett synsätt som ger en antydning om att kritikerkåren genomgått ett generationsskifte sedan *Teratologen* debuterade:

Min förundran över intensiteten i den häpnad som drabbade *Teratologen* när han debuterade med *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* (1992) är nu tio år gammal. Den äldre generationens kritiker slog knut på sig själva i ambitionen att redogöra för pseudonymens radikalitet. De kände sig tillbakatransporterade till det underbara sextioalet. Det blev bitvis groteskt – och helt i linje med *Teratologens* litteraturteoretiska våldspornografi.¹⁸⁵

Vidare menar Arnald att det ”hyllningsdigra” efterordet till *Apsefiston* (författat av Anna Hallberg och Jörgen Gassilewski) ”ger en antydning om den respekt *Teratologen* lyckats etablera i den litterära sfären. Många är ense med Hallberg och Gassilewski om att han är en av [de] viktigaste författare som gjorde sin entré under det påvra nittioalet.”¹⁸⁶

Hösten 2003 utger *Vertigo Hebbershålsapokryferna*, vilken överlag får goda recensioner.¹⁸⁷ Mottagandet är kanske inte jämförbart med det för *Apsefiston* vad gäller styrkan i de positiva omdömena, men recensionerna

¹⁸³ Se exempelvis Kastner 021215 och 030715, samt Löfgren 021113.

¹⁸⁴ Löfgren 021113 och Hybinette 021119.

¹⁸⁵ Arnald 021103.

¹⁸⁶ Arnald 021103.

¹⁸⁷ Romanen utsätts inte för den typ av sågningar författaren tidigare fått; tre (av tillgängna 11) recensioner är dock att betrakta som negativt inställda till den tredje delen i trilogin om pyret och morfar: Grönborg, Peter, ”Blandar ondska med lekfullhet”, *Borås Tidning* 040119, Hallgren, Hanna, ”Kröp in i röven och försvann”, *Aftonbladet* 031002 och Hammar, Erik, ”En skitig gytja av sodomi”, *Hallands Nyheter* 031203. Btj:s recension uppvisar en neutral hållning (Linderöth [*Hebbershålsapokryferna*] <http://www.btj.se/> [access licensierad]), medan Birgitta Hybinette (som inte citeras i uppsatstexten) återigen hyllar *Teratologen* i ”Livskraft genom helvete och skärseld”, *Östgöta-correspondenten* 031009.

vittnar om en spridd respekt för Teratologens författarskap. Och med de många negativa kritikerutlåtandena om trilogins två tidigare romaner (särskilt *Förensligandet*) i backspegeln, framstår mottagandet av *Hebbershålsapokryferna* som synnerligen intressant. Läsaren är åter tillbaka i Hebbershålet, trots romanens bibliska inramning i ett verkligt regionalt och dialektalt Norrland, med morfar och pyret och antisemitism, pedofili, kvinnoförakt, kändishånanden och avancerat våld; skillnaden består i att kritikerna till skillnad från tidigare i mycket större utsträckning accepterar vålds- och perversionstematiken. (Det kan också tilläggas att man även denna gång bekräftar förtjänster i författarens språk och stilkänsla.¹⁸⁸)

Denna omvärdering förklaras främst av två faktorer:

För det första ser många kritiker ett klarare mål för provokationerna; Andreas Brunner i *Sydsvenska Dagbladet* utnämner romanen till ”Teratologens bästa bok” enär ”hans satir äntligen fått en tydlig riktning” genom bibelparfrasen, vilken också avses när Anders Lagerquist i *Falukuriren* ser ”en genomtänkt kritik bakom skamligheterna”.¹⁸⁹ Också Peter Grönborg, som i övrigt inte har så mycket positivt att meddela om *Hebbershålsapokryferna*, medger: ”Som parodi på föreställningen om att Gud skulle vara god rymmer dock Hebbershålsapokryferna en viss sprängkraft.”¹⁹⁰

För det andra ser kritikerna ett konstnärligt värde och ett slags teratologiskt kännemärke i det ideliga tabubrytandet (vilket är lika intensivt som i *Äldreomsorgen* och *Förensligandet*); detta är ett stildrag som tidigare i allmänhet setts som ett självändamål eller ett störande moment (jämför diskussionen om trilogins två första romaner, avsnitt 2.3.1 s. 39f respektive detta avsnitt s. 56f):

Den invändning som brukar resas mot Teratologen och hans skrifter är att han är en begåvad buse, men att det blir för mycket av det goda (eller snarare av det onda). Det är som att säga att Torgny Lindgren visserligen lagar väldigt god pölsa, men att han lagar för mycket. I Teratologens fall är det kostens ensidighet som är konsten.¹⁹¹

Han struntar i om han är tjatig, upprepar sig, verkar ha fastnat i Kågedalen, Hebbershålet, sperman, skithålet, hatet mot kvinnoäcket, morfar och pyret (fast pyret dör i den här boken). Take it or leave it. Sånt inspirerar en författare. Mer sånt, mer risktagande.¹⁹²

¹⁸⁸ Detta poängteras från de flesta håll, se exempelvis Andersson, Daniel, ”Hisnande språkloskor”, *Nerikes Allehanda* 031006.

¹⁸⁹ Brunner, Andreas, ”Djävulskt underhållande”, *Sydsvenska Dagbladet* 031203 respektive Lagerquist, Anders, ”Blasfemisk skrattfest med moralisk underton”, *Falukuriren* 031027 (recensionen publicerades också i *Södra Dalarnes Tidning* under samma titel 031027).

¹⁹⁰ Grönborg 040119.

¹⁹¹ Wiman, Björn, ”Litteratur. Hårda bud i Hebbershålet”, *Expressen-Kvällsposten* 031216.

¹⁹² Klingspor, Agneta, [Recension av *Hebbershålsapokryferna*], *BLM* 6:2003, s 97.

Alla baxnar inför Nikanor Teratologens böcker. De flesta upprörs och äcklas därtill av brutaliteten, föraktet, nihilismen och de oförblommerat vidriga skildringarna. De som gör det är inte särskilt intresserade av litteratur som idébärande konst, utan är snarare ute efter bekräftande läsning som med en gäspning stryker medhårs.¹⁹³

”Som vanligt blir det alldeles för mycket – det är liksom Nikanor Teratologens estetik och existens att vara alltför mycket”, fastställer Jan Arnald i *Göteborgs-Posten*.¹⁹⁴ ”’Hebbershålsapokryferna’ levererar sanningar lika sura som en åldrings morgonpiss för att nu tala teratologiska”, skriver Andreas Brunner i *Sydsvenska Dagbladet*.¹⁹⁵ Vad kritikerna också uppmärksammar med dessa utlåtanden, är sålunda en villkorlös konsekvens i författarskapet; Teratologen förknippas med en unik litterär stil (estetik) med få motsvarigheter på den litterära scenen. Och det är Teratologen man talar om, inte Niclas Lundkvist.

Om perioden 1999–2002 beskriver en etablering av det pseudonyma författarskapet och ett kritikergenombrott i och med utgivningen av *Apsefiston*, befästs detta förhållande ytterligare av utvecklingen efter 2002. Erkännandet bekräftas i flera led: förutom att Teratologen fortsätter att publicera recensioner i tidskriftsformatet, får författaren uppgiften att skriva förordet till Alastor Press utgåva av Arthur Rimbauds *Samlade verk*.¹⁹⁶ En novell signerad Teratologen med titeln ”Pedofobens bekännelse” publiceras i Vertigos antologi *Perversioner*.¹⁹⁷ Stig Sætterbakkens essä utgör ett exempel på att författaren nått ryktbarhet utanför landets gränser och i anslutning till essän och Wahnsinns intervju i *Vinduet* publiceras ett utdrag ur *Hebbershålsapokryferna* och en översättning till norska av förordet i *Äldreomsorgen*.¹⁹⁸ Att Kulturrådet beviljat *Apsefiston* litteraturstöd utgör i sig också en bekräftelse på ett vidare litterärt erkännande.¹⁹⁹

Det intressanta med denna utveckling är inte bara att den ”icke-rumsrene” debutanten dryga tio år senare gjort sig ett ryktbart namn som en originell,

¹⁹³ Thente, Jonas, ”Innovativ Mosebok från norr”, *Dagens Nyheter* 031108.

¹⁹⁴ Arnald, Jan, ”Allt ska bort – ingen undkommer Teratologen”, *Göteborgs-Posten* 031023.

¹⁹⁵ Brunner 031203.

¹⁹⁶ Nikanor Teratologen, [Recension av Jonas Gardells *Om Gud*], *BLM* 3:2003, s. 80 och Nikanor Teratologen, ”Förord”, ur *Artur Rimbaud. Samlade verk*, Alastor Press, Malmö 2003, s. 13–16.

¹⁹⁷ Nikanor Teratologen, ”Pedofobens bekännelse”, i *Perversioner. 12 noveller om avvikelser*, red. Viktoria Jäderling, Vertigo, Stockholm, 2003, s. 143–172.

¹⁹⁸ Nikanor Teratologen, ”Morfar på härlighetens läckra berg. Ur ’Hebbershålsapokryferna’, ett avsnitt av Morfarsevangeliet av Nikanor Teratologen”, *Vinduet* 2:2003, s. 7–10 och ”Eldreomsorgen i Øvre Kågedalen (Utdrag)”, övers. Stig Sætterbakken, *Vinduet* 2:2003, s. 19–21.

¹⁹⁹ Kulturrådet motiverar sitt stöd utifrån bedömning av de litterära verkens ”intensitet, originalitet, komplexitet; förnyelse eller självständighet i fråga om litterär teknik, gestaltning av idéer och erfarenheter samt förmåga att överskrida olika typer av genreförväntningar”. <http://www.kur.se/> [sökning 040408].

nydanande författare (som ett slags ”snuskets apostel”). Det anmärkningsvärda återfinns i det faktum att det pseudonyma författarnamnet etablerats trots avsaknaden av ett ansikte utåt: Teratologen säljer inga böcker genom offentliga framträdanden såsom intervjuer, föreläsningar eller signering av sina romaner i bokhandlarna. En Niclas Lundkvist finns inte i den meningen. Teratologen har sist men inte minst etablerat ett ”ansiktslöst” författarnamn som i mycket framstår snarare som ett begrepp än som en verklig person.

Detta tycks också varit avsikten; i *Apsefiston* beskrivs Teratologen som följer: ”Teratologen är inte en han; men heller inte en hon; knappast ett det; utan ett *den* ... den där ni vet ... den, den, den där, helt nära nu, ser ni den, nej, nu slinker den undan igen ... den där, där borta ...”²⁰⁰ I efterordet till aforismsamlingen hänvisar Anna Hallberg och Jörgen Gassilewski till denna självutplåning: ”Författaren tycks önska att bli av med sig själv och få frid, både från det egna egot och ’jaget’ som sådant. Den som talar i *Apsefiston* är inte längre ett kroppsligt utan ett *språkligt genus*, en subversiv aktör bortom kön och kropp”.²⁰¹

Avslutningsvis bör också ett perspektiv av utvecklingen uppmärksammas som i ett större sammanhang kanske inte ytterligare understryker ett litterärt erkännande, men likväl torde ses som ett tecken på att Teratologen inte längre betraktas som paria av de delar av det lokala kulturetablissemang som för dryga tiotalet år sedan avfärdade *Äldreomsorgen* som ”en litterär spya” och ”en rasistisk, fascistisk, nazistisk bok”. I antologin *Röster i Västerbotten*, sammanställd av samme Åke Lundgren som vid tiden för Teratologens debutroman lät göra uttalandena ovan, ingår ett avsnitt ur *Äldreomsorgen*. Lundgrens motivation av sitt urval i förordet till antologin ger indirekt Nikanor Teratologen viss upprättelse även i sin hembygd:

Jag hoppas att du som läsare ska uppleva något av samma storhet och förundran i de texter jag valt ut: skrönor, reseskildringar, dikter, visor, romanavsnitt och mycket annat. De griper tag i varandra som länkarna i en kedja, ända från trettonhundratalet in i vår tid.

Naturligtvis är det ett urval, ett högst personligt sådant, men kanske en början på fortsatta upptäckter i landskapet Västerbotten.²⁰²

²⁰⁰ Nikanor Teratologen 2002, s. 22.

²⁰¹ Hallberg, Anna och Gassilewski, Jörgen, ”Efterord”, i Nikanor Teratologen 2002, s.133–142.

²⁰² Lundgren, Åke, ”Förord”, ur *Röster i Västerbotten. En antologi av Åke Lundgren*, red. Åke Lundgren, En bok för alla, Stockholm, 2003, s. 9–10, citatet s. 10. Här ingår en episod i *Äldreomsorgen* när morfar och pyret besöker bokbussen och spyr galla över de västerbottniska författarna (avsnittet titleras ”Bokbussen”, s. 240–242).

Sålunda meddelas mer eller mindre direkt att Teratologen är förlåten; denne är numera en av de författare som med sina texter väcker ”storhet och förundran” hos Lundgren. Trots att denna omvärdering skett på ett rent personligt plan utgör Lundgrens ord den mest radikala av de omvärderingar av Teratologens författarskap som perioden efter 1998 uppvisat.

2.4 Om Teratologen och det litterära fältet

I detta avsnitt problematiseras artikel- och recensionsanalysen i belysning av Pierre Bourdieus teorier om det litterära fältet. Delavsnittet 2.4.1 fokuserar på det relativt begränsade skede i den utveckling som ledde till pseudonymens avslöjande (vilken skildrats i föregående avsnitt). I centrum för diskussionen står aspekter av ett pseudonymt författarskap, vilket i fallet Nikanor Teratologen i mycket aktualiserar mönster och beteenden hos en specifik grupp aktörer i det litterära fältet (journalister, litteraturkritiker). Pseudonymens roll har central betydelse även för diskussionen i delavsnittet 2.4.2, vilket utreder Teratologen i det litterära fältet över tid, och utöver det kritiska mottagandet i artikel- och recensionstexter i ett vidare perspektiv även söker se till utvecklingen av själva författarskapet och författarnamnets status i det litterära fältet.

2.4.1 Pseudonymens roll

Som framkommit av analysen av det artikel- och recensionsmaterial som behandlar *Äldreomsorgen* (se diskussion avsnitt 2.3.2, s. 42ff) är kritikernas spekulationer i pseudonymen Nikanor Teratologens verkliga identitet ett framträdande drag. Kritikernas osäkerhet över pseudonymens identitet har i flera fall dessutom, som bland andra Lars-Olof Franzén uppmärksammat, färgat omdömet om *Äldreomsorgen* i form av ”garderingar” och ”upplåstheter” (se diskussion i avsnitt 2.3.2, s. 43ff). Denna fokus på upphovet avslöjar en tendens hos kritikerna att värdet av den konstnärliga skapelsen, i detta fall romanen *Äldreomsorgen*, inte enbart kan bedömas och diskuteras utefter dess ”inre” egenskaper – själva texten; ambivalensen i kritikernas omdömen beror av allt att döma på att man saknar en fysisk gestalt som föremål för kritiken, en författare med ett namn som har en historia och en förankring inom den litterära sfären.

I en artikel i *Expressen* utreder Ulf Olsson och Annelie Jordahl pseudonymens roll inom den moderna litteraturen – med anledning av 1990-talets våg av svenska pseudonyma författare, där även Teratologen nämns.

Olsson tangerar detta resonemang när han gör följande iakttagelse:

Pseudonymen – och anonymen – blir idag ett sabotage mot en förhärskande syn på litteraturen som en plats för det äkta och intima: den som framträder som en Annan rubbar systemets ordning. Därför har också pseudonymer utsatts för litteraturforskarens detektivdrömmar: avslöjandet återställer ordningen och till och med stärker den.²⁰³

Fallet Teratologen berörs inte mer än ytligt i artikeln, men med facit i hand kan konstateras att många av de recensioner som i ett tidigt skede behandlade *Äldreomsorgen* utgör goda exempel på hur den okände pseudonymen ”rubbar systemets ordning”. Översatt till Bourdieus termer framträder här produkterna av ovissheten om pseudonymens identitet som ett uttryck för, och en bekräftelse av, ett maktspel i det litterära fältet.

Enligt själva grundtesen i Bourdieus teorier är spelet om det intellektuella inflytandet den centrala drivkraften för det litterära fältets aktörer, oavsett om det gäller kritikerna, förlagen eller författarna själva.²⁰⁴ Angående *Äldreomsorgen* har bland annat uppmärksammats hur kritikerna med superlativer framställer romanen som läsvärd, trots att man i samma andetag uttryckligen avfärdar den som icke-läsvärd (en av de ”garderingar” som tidigare diskuterats i denna uppsats). Det framstår här som om kritikerna garderar sig i det fall det okända upphovet hör hemma i litteraturens ”finrum” och är någon man inte ensidigt bör kritisera; det positiva omdömet blir – för att tala med Bourdieus termer – ett slags eftergift till exempelvis en ”kulturfurste” (se figur 1, avsnitt 1.4 s. 10). Det okända pseudonyma upphovet orsakar en oro hos kritikern över att hans eller hennes anseende kan komma att ta skada om man i strid med gängse uppfattning om det verkliga upphovets status och position i fältet, gör en felbedömning av det litterära verket. Föremålet för omdömet saknar identitet och med det en given position i det litterära fältet, man vet inte hur spelet skall spelas och resultatet blir att man ”fuskar” – man garderar sig. Pseudonymen utgör ett undantag från spelreglerna, och man får göra sitt bästa för att strategiskt anpassa sig till situationen.

I belysning av Bourdieus begrepp *kapital* och *habitus* (för definition, se avsnitt 1.4, s. 10ff), framstår pseudonymens roll i det litterära fältet som än mer komplex, på samma gång som diskussionen i fallet Teratologen kan klargöras ytterligare. Som tidigare nämnts är en författares *habitus* avgörande för dennes framgångar i maktspelet i det litterära fältet, och *habitus* formas till stor del av

²⁰³ Olsson, Ulf och Jordahl, Anneli, ”Pseudonyma prosaister”, *Expressen* 02 12 01.

²⁰⁴ Bourdieu 2000, passim.

författarens symboliska kapitaltillgångar i form av exempelvis kunskap om fältets sociala konventioner, allmänskulturell bildning och litterära ämneskunskaper, erfarenheter och erkännanden.²⁰⁵ För den okände pseudonymen är de symboliska kapitaltillgångarna (och med dem habitus) annorlunda beskaffade än för en författare med en känd identitet, eftersom de till stora delar döljs av själva anonymiteten. Den okände pseudonymen saknar ett socialt kapital i form av kända kontakter med fältets aktörer, exempelvis personlig bekantskap med kritiker; därtill är dennes sociala bakgrund och en eventuell tidigare litterär produktion okänd (i det senare fallet om pseudonymen inte publicerats tidigare). Men förhållandet är dock mer nyanserat än så: till exempel utgör förlaget en känd social och litterär kontakt, det vill säga en kapitaltillgång. Starka signaler om den okände pseudonymens symboliska kapitaltillgångar kan också avläsas ur *det verk denne producerar*.

Vad gäller *Teratologen* och *Äldreomsorgen* är detta förhållande mycket intressant, eftersom kritikernas intresse för den okände pseudonymen företrädesvis kretsar runt faktorer som direkt kan härledas till Bourdieus symboliska kapital. Blott det faktum att romanen utgavs av Norstedts, ett av landets största förlag med många namnkunniga författare knutna till sig, föranledde kritikerna till att misstänka flera av förlagets etablerade författare som möjliga upphov till romanen. Vidare avläses av innehållet i *Äldreomsorgen* att författaren måste vara en västerbottning, emedan denne i texten uppvisar en mycket god kännedom om inte bara ett specifikt geografiskt område med all dess särprägel, utan därjämte det lokala kulturlivet i allmänhet och dess litterära falang i synnerhet.²⁰⁶ Men *Äldreomsorgen* förmedlar även signaler om ett symboliskt kapital som sträcker sig utanför kunskaperna om dessa lokala fenomen: kritikerna framhäver pseudonymens beläsenhet och mångtaliga och vitt skilda litterära preferenser (litterärt kapital), såväl som dennes kunskaper inom andra discipliner – historia, filosofi et cetera – och breda allmänbildning (kulturellt kapital).

Det förefaller som om kartläggningen av den okände författarens symboliska kapitaltillgångar varit synnerligen central för kritikernas ”detektivarbete” i hopp om att avslöja pseudonymen. Pseudonymen utmanar återigen det litterära fältets spelregler, och de inblandade aktörerna får tillgripa de medel som finns tillgängliga. Naturligtvis finns det också en del prestige inblandat i

²⁰⁵ Se exempelvis Peurell 1998, s. 23ff, Bourdieu 2000, s. 376ff.

²⁰⁶ Romanen uppvisar stundom prov på en hädisk inventering av den västerbottniska litteraturen. Se exempelvis kapitlet om besöket på bokbussen, i vilket morfar förlöjligar landskapets författare (Nikanor teratologen 1992, s. 47–50).

detta spel; man ser det sannolikt som förtjänstfullt vad gäller det litterära anseendet att bli den som avkläder pseudonymen masken (detta avser litteraturkritikern såväl som dennes arbetssgivare på kulturredaktionen). Men det som är värt att särskilt notera är dock det faktum att den okände pseudonymens symboliska kapitaltillgångar, vilka ju bestämmer en författares position i det litterära fältet, här framträder som avgörande för kritikernas arbete i jakten på pseudonymens identitet. Det är med andra ord även positionen i fältet som söker kartläggas när de symboliska kapitaltillgångarna undersöks. Detta bör ses som ett belägg för aktualiteten i Bourdieus teorier.

En annan aspekt av det okända pseudonyma upphovet avspeglas i en tendens att kritikerna i sina recensionstexter förmedlar ett dubbeltydigt budskap till den publik som förväntas läsa *Åldreomsorgen* (se diskussion ovan, avsnitt 2.3.2, s. 52f). Man framhäver å ena sidan romanens intellektuella potential, vilket kan ses som en inbjudan till läsning för (med Franzéns ord) ”en smal litterär elit”; å andra sidan vänder man sig till ”mindre specialiserade läsare” genom att framställa romanen som ”lättläst och underhållande”. Man har således haft svårt att bedöma för vilka läsare romanen är skriven, ett problem vilket till viss del kan förklaras med ett ytterligare perspektiv på det oidentifierade upphovets position i fältet:

I det litterära fältet rör maktkonflikten primärt två motsatspoler: den intellektuella och den kommersiella polen (se figur 1, avsnitt 1.4, s. 10). Även i denna dimension är den okände pseudonymens position svårbestämd; liksom man inte säkert vet om upphovet är en redan etablerad författare eller en debutant, det vill säga en nykomling i fältet (dimensionen ”kulturfurstarna” – ”det unga avantgardet”), känner man heller inte till upphovets position i dimensionen ”den intellektuella polen” – ”den kommersiella polen”. När upphovet är okänt uppstår en osäkerhet hos kritikerna också vad gäller upphovets läsarkrets – tillhör upphovet de författare som vanligen läses av akademiledamöter och litteraturvetare, eller hör upphovets publik hemma i de stora massorna? För säkerhets skull framhävs *både* det finlitterära och underhållningsvärdet i romanen. Det okända pseudonyma upphovet ”rubbar systemets ordning” och oredan avser på så sätt hela det litterära fältet mellan dess fyra ytterlighetspositioner.

I fallet Teratologen skulle ordningen emellertid relativt omedelbart återställas i och med pseudonymens avslöjande, men vad som diskuterades på kultursidorna i dagspressen under dessa få dagar uppvisar likväl exempel på några intressanta aspekter av pseudonymens roll i det litterära fältet.

2.4.2 Tolv år i det litterära fältet

Efter att pseudonymen Nikanor Teratologen avslöjades skrevs en rad artiklar om den unge debutanten Niclas Lundkvist, av vilka många var sensationslystet spekulerande i dennes person (se ovan, avsnitt 2.3.2 s. 48ff). Spekulationerna gällde till stora delar Lundkvists bakgrund och förmodade böjelser åt bland annat antisemitism, vilket uppsåras i författarens egna litterära alster samt dennes litterära / filosofiska preferenser. Med andra ord är det återigen författarens symboliska kapital som är föremålet för intresset; man framhåller med spekulativa antaganden möjliga negativa aspekter av Lundkvists sociala kapital, vilket direkt sammankopplas med det litterära och kulturella kapital som blottläggs i debutromanen (fiktiv nazism blir verklig nazism, et cetera). När pseudonymen visat sig vara en oerfaren nykomling i det litterära fältet, dessutom med uppenbara intentioner att väcka uppståndelse, är man inte sena att utnyttja artikelforumet för att syna debutanten i sömmarna. Maktspelet i det litterära fältet har satt igång; vapnen är nagelfarandet av de symboliska kapitaltillgångarna. Och målet för uppmärksamheten är tacksamt passivt: Lundkvists skygghet och ovilja att träda fram offentligt gör honom till ett lätt byte att utmåla som en suspekt figur.

Teratologens litterära provokationer besvaras med kontraprovokationer från journalister och litteraturkritiker. Detta förhållande når en kulmen vid tiden för utgivningen av *Förensligandet*, när recensionstexterna å det grövsta pueriliserar författaren (se diskussion ovan, avsnitt 2.3.3, s. 57f). Kritikerna uppvisar en utbredd tendens att med nedlåtande liknelser framställa ”analstadieförfattaren” Teratologens upproriskhet som exempelvis en ”revolt [...] mot potträningen”, ”farligt för fjuniga” eller liktydigt med ”ett barns envetenhet”.²⁰⁷ Föremålet för kritiken är känt (en ännu relativt ung och oerfaren författare), kritikerna förväntar sig heller inget offentligt mothugg (med tanke på Lundkvists tillbakadragenhet) – de har till skillnad från när *Äldreomsorgen* utgavs och upphovet var okänt, möjligheten att till fullo utblomma i de negativa omdömena. Det synes till och med som om kritiker i kollektivt samförstånd inspirerat varandra till de extrema sågningarna.

Sett ur ett Bourdieuperspektiv framstår dessa recensioner som ett uttryck för kritikerns roll i det maktspel som kännetecknar det litterära fältet: rätten att bedöma vad som är ”god smak”, ”god litteratur” och ”goda författare”.²⁰⁸ Det

²⁰⁷ Schwartz 980501, Eriksson, Magnus 980504 respektive Ingström 980507.

²⁰⁸ Citaten är lånade från Bengt Gessers förord till Bourdieus *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*, övers. Johan Stiern, Daidalos, Göteborg 1984, s. 11f.

förefaller ställt utom alla tvivel att kritikerna i detta fall gör en tydlig styrke-
markering gentemot Teratologen; spelet rör maktpositionerna i det litterära
fältet, och med de synnerligen överlägsna sågningarna demonstrerar kritikern
dennes starkare ställning i förhållande till författaren. Som bakgrund till detta
bör också framhållas att Teratologen i detta skede i sin författarkarriär hade sex
icke-produktiva år bakom sig och inte längre tillhörde ansedda Norstedts
förlag, faktorer som talar för att författaren här innehar en svagare position i
det litterära fältet än vid tiden för debuten.

Denna position kommer emellertid återigen att förändras. Utvecklingen
efter 1998 kännetecknas tvärtom av en positivare trend; nyckelordet tycks vara
etablering, en etablering som kanske lättast låter sig beskrivas utefter en
”trestegsmodell”:

Som visats i avsnitt 2.3.3 uppbygger Teratologen för det första sitt symbo-
liska kapital i och med att en litterärt produktiv period inleds; förord- och
recensionstexter, noveller, aforismer (*Apsefiston*) och slutligen bibelparfrasen
Hebbershålsapokryferna, vittnar inte bara om ett utökat litterärt kapital vad
gäller kvantitet, utan utgör också prov på en större variation med avseende på
litterära uttrycksmedel. Parallellt växer och förstärks även Teratologens
kulturella kapital i det att författarens publikationer (i vilken form de än må
vara) med bibehållen intensitet förmedlar en bred kunskapsflora.

För det andra uppvisar utvecklingen efter 1998 en etablering av det pseu-
donyma författarnamnet, vilket i förlängningen verkar som ett slags
”utplåning” av den verkliga upphovsmannens identitet. Idag framstår det
symboliska kapitalet som förknippat med pseudonymen Teratologen, till
skillnad från den tidigare perioden (1992–1998) då författarnamnet ännu
allmänt sammankopplades med en ung västerbottning (med ett suspekt
förflutet).

I ett ytterligare steg, på en tredje nivå, medföljer etablerandet av pseudo-
nymen också ett etablerande av författarnamnet som en ”outsider”²⁰⁹ i det
litterära fältet. Oviljan att meddela sig annat än via pennan under pseudonymt
namn utgör i sig ett tecken på självpåtagat utanförskap, benägenheten att inte
mer än tillfälligt avvika från det ideliga tabubrytandet och att vägra rätta sig
efter de villkor och konventioner som den litterära världen vanligen ställer på
författaren, är alla inslag i outsiderrollen. Detta framstår som den viktigaste
aspekten av denna ”etableringsprocess” och förtjänar en djupare diskussion.

²⁰⁹ För en grundlig studie i outsiderbegreppet se Bäckström, Per, *Aska, Tomhet och Eld. Outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer*, ellerströms, Stockholm, 2003.

Teratologen föredrar visserligen att kritisera etablissemangen i sina egna texter, ofta i dunkla ordalag.²¹⁰ I intervjun i *Vinduet* kommenterar dock författaren pseudonymen och utanförskapet tämligen rättframt och oförblomerat.

Om valet av pseudonymen upplyses att ”det kändes [...] naturligt att anta ett kätterskt kyrkofadersliknande namn. Den vilda förhoppningen är kanske att pseudonymen ska fjärma, förfrämliga, öppna för något dionysiskt bortompersonligt.”²¹¹ Själva konstruktionen av pseudonymen rymmer således också signaler om ett utanförskap.

Rollen som en outsider i det offentliga kulturlivet understryks bland annat av följande:

– Offentligheten, och då inte enbart den litterära, som alltmer endast tycks vara en chic liten salongsprydnad, en underhållande TV-soffeharmlöshet och färgglad tantidskriftsforströelse för de lite nördiga, är enligt min mening så i grunden förljugen och ordmissbrukande att man väl skulle gråta över eländet om man kunde. [...] Men jag är inte rätt man att uppmana den skandinaviska litterära offentligheten till något, jag är för isolerad och dåligt orienterad i dess uppbyggnad och sysselsättningar ... Jag känner bara några få enskilda författare, och de är inte involverade i texturlakandeindustrin och förtigandepraxisen.²¹²

Föraktet tycks djupt rotat och utanförskapet ofrånkomligt. Den offentliga kulturen – inklusive den litterära – är enligt Teratologen grundligt infekterad. Författaren meddelar också att detta förhållande upprätthålls av ett slags maktspel mellan de inblandade: denne uppger sig känna ”en isande kall avsmak” över att ”det smarta hänsynstagandet till vad som anbefalles av de inflytelserika, undfallenheten inför de överenskomna samhällslögnerna och de förhärskande marknadskrafterna, [...] till synes motståndslöst fortskrider”.²¹³ Föraktet rör sålunda inte bara den litterära sfären, utan även dess aktörers lamma anpassning till samhällskrafter i stort. Intervjun må framstå som konstruerad och tillrättalagd, men det är likväl starka åsikter som förmedlas.

²¹⁰ *Apsefiston* bör betraktas som det verk av Teratologen som går längst i författarens kritik mot den litterära och kulturella offentligheten. Många av aforismerna utgör verbala angrepp på det litterära / kulturella klimatet i allmänhet, såväl som anspelningar på mer specifika situationer relaterade till Teratologens författarskap: I aforism 48, ”OM ATT HÅLLA SIG UNDAN” , beskrivs exempelvis föraktfullt om hur ”den räddögde Per Svensson” ertappade ”Tetraphilogen” ” (s. 29f), och i aforism 62, ”I SKYMUNDAN” beklagas med tydlig anspelning på det kritiska mottagandet av Teratologens tidigare romaner att de ”klassas ner och viftas undan som ’studentikosa upptåg’ ” av en kritikerkår som kallas ”[d]en skriftrista pappersmassans grågrämda termiter” (s. 36).

²¹¹ Sonja Wahnsinn 2003, s. 3.

²¹² Sonja Wahnsinn 2003, s. 5.

²¹³ Sonja Wahnsinn 2003, s. 5.

Intressant i sammanhanget är också att själva villkoren för intervjun framstår som en markering av den självvalda rollen som outsider, emedan kommunikationen mellan Teratologen och artikelförfattaren uppges ske i mörker mellan två rum och ”enorme skyskraperstabler med bøker”.²¹⁴ Att kommunikationen som tidigare nämnts i själva verket sker via e-post utgör en ytterligare markering om outsiderrollen från författarens sida, även om tidskriftens läsare inte känner till det.

Vad betyder då rollen som outsider i det litterära fältet? I fallet Teratologen uttrycks både en vilja att delta och ifrågasätta rådande normer inom ”kulturoffentligheten”, och på samma gång en uppgivenhet över det praktiskt omöjliga i att förändra något som (av exempelvis citaten ovan att döma) upplevs som ständigt självreproducerande. En av Erik Peurells konklusioner om Bourdieus litterära fält skulle tillskriva Teratologen en del av denna reproduktion. Även om Teratologen menar att han inte är förmögen att förändra det rådande systemet, framstår det som viktigt att kritisera och ifrågasätta (det gör författaren i intervjun liksom i sina texter). Peurell understryker att själva ifrågasättandet som sådant bör ses som ”ett erkännande av att det som står på spel inom fältet är värt att strida om” och att man med detta ”automatiskt [reproducerar] delar av de värderingar som råder i fältet”.²¹⁵ Teratologen utgör heller inget hot mot ett kulturetablissemang i den meningen att han som fysisk person kan påverka eller förändra genom att exempelvis delta i offentliga debatter i TV. Teratologens kultur- och samhällskritik är en rent litterär företeelse. När det kommer till kritan utgör Teratologens texter i sig själva bevis för att författaren tillerkänner ett värde i litteraturen som ett idébärande medel – i det extrema fallet Teratologen är den konstnärliga skapelsen rentav författarens enda möjliga forum för att göra sig hörd. Detta bekräftar bara vad alla aktörer inom det litterära fältet har gemensamt: *illusio*, tron på ”konstnärens skapande förmåga och på konstverket som fetisch”.²¹⁶

Men avsaknaden av en fysisk representation innebär inte att Teratologens kultur- och samhällskritik ignoreras i det offentliga. I sken av det senare artikel- och recensionsmaterialet (efter 1998) framstår det som om man i större utsträckning betraktar författaren som en intressant kritisk röst, en outsider som ”sparkar uppåt” och ifrågasätter normer; att kritisera och provocera endast via litterära uttrycksformer upplevs, om inte som radikalt, så i alla fall som

²¹⁴ Sonja Wahnsinn 2003, s. 3.

²¹⁵ Peurell 1998, s. 22.

²¹⁶ Peurell 1998, s. 22.

upptriskande. Och förklaringen till denna förändring återfinns i författarens konsekvens, i de ovan utredda etableringarna i form av ett rikare symbolisk kapital, pseudonymen och rollen som outsider. Det i ett vidare perspektiv utbredda litterära erkännande Teratologen fått under senare år spelar givetvis också in (se diskussion ovan, avsnitt 2.3.3, s. 66ff).

Detta medför i slutändan även en etablering av en överskådlig position i det litterära fältet (outsidern, avantgardisten i den intellektuella polen). Teratologen är idag en ”bekvämare” författare i den mening att man ”vet var man har honom”. Obekväma ansågs i större utsträckning Teratologens provokationer när man vid tiden för debutromanen inte visste vem han var och från vilken position i fältet han agerade. Barnsliga ansågs provokationerna när uppföljaren utgavs och Teratologen var avslöjad som en ung och oerfaren författare.

2.5 Slutanalys

I följande tre delavsnitt återkopplas det som bedömts som centralt för undersökningen till de frågeställningar som presenterades i uppsatsens inledningsdel. Avsnitt 2.5.1 berör det biblioteksinstitutionella perspektivet och 2.5.2 det litteratursociologiska. Slutanalysen avrundas med en diskussion i vilken frågor som är av mer allmän karaktär och avser båda perspektiven särskilt framhålls (2.5.3).

2.5.1 Konklusioner: Det biblioteksinstitutionella perspektivet

Ur det biblioteksinstitutionella perspektivet syftade uppsatsens frågeställning i första hand till att undersöka mottagandet av *Äldreomsorgen* på biblioteken. Men därtill avsåg syftet även den fortsatta utvecklingen och mottagandet av författarens senare verk; om detta dras följande slutsatser:

Den kraftigt ökade spridningen under perioden oktober 2003 till april 2004 av Nikanor Teratologens verk på biblioteken i landets kommuner tyder på att året 2004 inneburit ett genombrott för författaren i detta avseende. Ökningen förklaras i första hand av att aforismsamlingen *Apsefiston* beviljats litteraturstöd från Statens kulturråd, men även i fråga om Teratologens övriga verk har en ökning skett.²¹⁷ Om den växande tillgången till författarens titlar för lånta-

²¹⁷ Som tidigare visats i avsnitt 2.2.1 ökar spridningen av Teratologens verk under denna period från 79 till 80 (*Äldreomsorgen*), 12 till 35 (*Förensligandet*), 17 till 116 (*Apsefiston*) och 8 till 16 (*Hebbershålsapokryferna*).

garna genererar fler utlån är en fråga som framtiden får utvisa. Givetvis betyder fler böcker inte automatiskt fler utlån och ett ökat intresse för författaren från låntagarnas sida. Men utvecklingen bör sammanfattningsvis ändå betraktas som ett av många tecken på en etablering av Teratologens författarstatus, och den växande spridningen av författarens titlar utgör naturligtvis en bättre förutsättning att nå läsarna, även om detta inte är en garanti för ökad framgång.

Angående utlåningsstatistiken rymmer denna som tidigare framhållits flera fallor (se diskussion ovan kring tabell 3, avsnitt 2.2.1 s. 23), varför det har bedömts som vanskligt att göra en bestämd slutsats om författarens tidigare framgång hos bibliotekens låntagare. Vad man i alla fall kan konstatera är att Teratologen inte erhållit författarpenning under något av de år statistiken avser, men att detta inte behöver vara ett tecken på att framgången hos låntagarna är svag i jämförelse med andra författare med liknande förutsättningar (vilket illustreras i tabell 2 med det jämförande exemplet Stig Edling). Detta konstaterande gäller också för den enskilda titeln *Äldreomsorgen*, och kommenteras inte ytterligare nedan.

Rörande debutromanen avsåg frågeställningen: Hur har *Äldreomsorgen* mottagits på biblioteken och av låntagarna? Har element av censur förekommit? Finns samband mellan hanteringen av romanen och bibliotekens inköps-policy / urvalsprinciper?

Gällande spridningen av titeln är det svårt att göra en säker bedömning om huruvida låntagartillgängligheten är att betrakta som god eller ej. Titeln tillhandahålls på bibliotek i ungefär var fjärde kommun, vilket kan tyckas vara en låg representation främst med tanke på den livliga debatt kring romanen som fördes på kultursidorna i samband med utgivningen. Men jämförelser med andra titlar på Norstedts samma år ger vid handen att *Äldreomsorgen* inte kan anses vara underrepresenterad på bibliotekens hyllor. En slutlig bedömning i detta fall måste därför bli att titelns spridning varken indikerar god tillgänglighet eller tillgänglighet under förväntan.

I enkätanalysen fördjupades det institutionella perspektivet och studien av mottagandet av *Äldreomsorgen*. Ett syfte med enkätfrågorna var att undersöka om element av censur förekommit i bibliotekens hantering av romanen. Resultatet av analysen visar inte på ett sådant förhållande; angående förvärv av romanen har inte respondenterna i något fall meddelat att man avslagit inköpsförslag från låntagare på grund av romanens innehåll, och när man förvärvat titeln tycks detta generellt ha skett i linje med efterfrågan; beträffande förluster är den vanligaste angivna orsaken stölder och rapporter om gallring av romanen på innehållsliga grunder meddelas endast i ett fall.

Låntagarreaktionerna tyder varken på att *Äldreomsorgen* varit föremål för livlig debatt på biblioteken, eller att man givit efter för protester från biblioteksanvändare – i de få fall invändningar rapporteras. Romanen har diskuterats, men inte i en omfattning som är att betrakta som anmärkningsvärd.

Enkätfrågan om inköspolicy visar emellertid på att en relativt stor grupp respondenter utan djupare problematisering av ämnet meddelar ett bestämt avståndstagande mot litteratur som kan verka stötande på låntagarna. Huvuddelen (14 av 18) av dessa respondenter svarar för de bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen*. Trots detta samband kan ett censurförhållande i det specifika fallet *Äldreomsorgen* inte verifieras, eftersom respondenterna i dessa meddelanden avfärdar ”anstötlig” litteratur i allmänhet, utan att direkt hänvisa till titeln i fråga. Även om sambandet i sig är intressant, framstår en vidare diskussion om denna aspekt av enkätmaterialen som fruktsammare om man i stället riktar uppmärksamheten på att dessa uttalanden, liksom respondenternas vanligt förekommande hänvisningar till bland annat kvalitetskriterier vid inköpsfrågor av aktuell litteratur, aktualiserar bibliotekariens roll som gate-keeper. De mindre resonerande uttalandena bedöms vara uttryck för ett relativt okomplicerat gate-keeperförhållande: man avvisar en särskild typ av litteratur på den enda premisen att ”sådan litteratur ska inte köpas in” eller dylikt. När man hänvisar till exempelvis kvalitet och konstnärligt värde framstår förhållandet som intressantare eftersom en gemensam beröringspunkt mellan biblioteksinstitutionens och litteraturkritikerns uppgifter synliggörs – makten att utefter vissa värderingar avgöra vad som är ”god” litteratur och ”goda” författare. Detta utreds utförligare i delavsnitt 2.5.3.

2.5.2 Konklusioner: Det litteratursociologiska perspektivet

De frågeställningar med avseende på det mediala mottagandet av Nikanor Teratologens verk som presenterades i inledningsavsnittet i denna uppsats formulerades som följer: Hur har det mediala intresset kring *Äldreomsorgen* sett ut i detalj, och vilka aspekter har varit avgörande för mottagandet? Vad kännetecknar mediabevakningen över tid av författarens övriga produktion? Har uppmärksamheten kring debutromanen och dess upphovsman färgat mottagandet av författarens senare verk?

Vad gäller mottagandet av *Äldreomsorgen* framträder två övergripande aspekter som avgörande för vad som behandlas i artikel- och recensionsmaterialet: romanens drag av hyperbolisk realism respektive kritikernas kartläggning av författarens symboliska kapitaltillgångar och det pseudonyma upphovets förmåga att orsaka oordning i det litterära fältet.

Romanens hyperboliska karaktär förklarar kritikernas fokus på de innehållsliga provokationerna, såväl som uppmärksamheten på den språkliga gestaltningen. Den extrema (överdrivna, hyperboliska) vålds- och perversions-tematiken beskrivs som å ena sidan oöverträffat äcklig, och å den andra som outhärdligt tjatig med avtrubbade effekter på läsaren (*hyperba'llō*, ”kasta över målet”); det språkligt hyperboliska, vilket bland annat består av det extrema bruket av ”neologismer” och ”kraftuttryck”, eller vittnar om ”en metonymisk besatthet” hos författaren, är också föremål för kritikernas intresse (och åsyftar i första hand de positiva reaktionerna).²¹⁸ Det hyperboliska draget i *Äldreomsorgen* är också en bidragande orsak till spekulationerna kring pseudonymens identitet och intellektuella preferenser, vilket vid sidan av uppmärksamheten på romanens språkliga och provokativa innehåll utgör artikel- och recensionsmaterialets viktigaste kännetecken.

Den andra aspekten som färgar artikel- och recensionsmaterialet om *Äldreomsorgen* och dess upphovsman kommer till uttryck genom kritikernas ovisshet om pseudonymens verkliga identitet; som framhållits (främst i avsnitt 2.4.1) resulterar detta i motsägelsefulla budskap om romanen i recensions-texterna med avseende på om den bör läsas eller inte, samt vilka läsare den riktar sig till. Vidare är det inte bara de hyperboliska dragen i *Äldreomsorgen* som bestämmer kritikernas intressesfärer; för att ringa in upphovsmannens position i det litterära fältet granskas dennes litterära och kulturella kapital utefter vad fiktionen i romanen meddelar. När pseudonymen avslöjas är detta delvis ett resultat av denna kartläggning, och författarens symboliska kapitaltillgångar nyttjas sedan som underlag för spekulationer om det verkliga upphovets person och karaktär – vilket bör betraktas som en produkt av maktspelet i det litterära fältet.

Mottagandet 1993–2004 kännetecknas av en inledande nedgångsperiod vad gäller författarens status i det litterära fältet; denna når sin botten 1998 med sågningarna av *Förensligandet* vilka i flera fall vittnar om ytterligare maktdemonstrationer från litteraturkritikerna (se diskussion ovan, avsnitt 2.3.3 s. 57f respektive 2.4.2 s. 72f). Efter 1998 växer Teratologens författarstatus, vilket sker genom en etableringsprocess i tre steg: erhållande av ett rikare litterärt och kulturellt kapital, etablering av det pseudonyma författarnamnet respektive rollen som outsider (Bourdieu's ”avantgardeförfattare”). Dessa tre steg avser alla på ett eller annat sätt författarens symboliska kapital –

²¹⁸ Citaten är lånade från Stig Sætterbakken, s. 120.

exempelvis är mystifikationerna kring upphovsmannen som det pseudonyma författarskapet och den självpåtagna outsiderrollen innebär, aspekter vilka bör räknas till det symboliska kapitalet. ”Trestegsmodellen” är sålunda också en modell över Teratologens uppbyggnad av ett symboliskt kapital och med detta även en modellering av en för litteraturkritikerna åskådligare position i det litterära fältet.

Sammanfattningsvis konstateras att den hierarkiska position Teratologen erhållit i det litterära fältet framträder som en avgörande faktor för litteraturkritikernas omdömen över hela perioden 1993–2004. Positionen kartlägges genom (kollektiva) inventeringar och värderingar av författarens symboliska kapitaltillgångar, och konstitutionen av dessa är en viktig förklaring till om omdömena om författarens verk är positiva eller negativa. Uppståndelsen kring *Äldreomsorgen* och dess unge upphovsman färgar mottagandet av *Förensligandet* exempelvis i form av pueriliseringar av uppföljaren, vilket kan förklaras med att man funnit svagheter i författarens symboliska kapital (denne anses ungdomligt oerfaren); i samband med utgivningen av *Apsefiston* är en viktig referenspunkt till debatten kring *Äldreomsorgen* att en del recensenter uttrycker oförståelse inför de kritiska värderingarna och uppståndelsen tio år tidigare.

2.5.3 Konklusioner: Gemensamma beröringspunkter

Utvecklingen efter 2002 och kritikergenombrottet med *Apsefiston* visar på en tilltagande framgång för Nikanor Teratologen i form av litteraturstöd, fortsatt goda recensioner och ett mer spritt litterärt erkännande i allmänhet. Mycket tyder också på att detta genombrott vad gäller Teratologens författarstatus är på god väg att få genomslag på biblioteken, med tanke på den ökade spridningen av författarens verk. Graden av intresse från bibliotekens sida torde till stor del styras av graden av offentligt erkännande.

Som tidigare påvisats har utvecklingen under senare år även medfört en omvärdering av Teratologens vålds- och perversionstematik, exempelvis att döma av kritikermottagandet av *Hebbershålsapokryferna* (se diskussion ovan i avsnitt 2.3.3, s. 65f).²¹⁹ Denna tematik betraktas (och värderas / accepteras) idag i större utsträckning som en stil eller en estetik förknippad med författaren – vad som tidigare setts som ett självändamål anses nu ha ett konstnärligt värde. Att tidsandan har betydelse för vad som inköps till biblioteken bekräftas

²¹⁹ Ett annat exempel är den oförståelse över mottagandet av *Äldreomsorgen* som kommer till uttryck i flera av recensionerna av *Apsefiston* (se diskussion avsnitt 2.3.3, s. 64).

från flera håll i enkätmaterialen genom att man exempelvis anger att efterfrågan och recensioner (både från Btj:s lektörer och andra källor) är viktiga faktorer som bestämmer urvalet. Det finns också exempel på mer explicita yttranden i denna fråga:

”Använder mitt eget omdöme, som kan ändras. Vad som ej köptes för 10 år sedan kan finnas idag (ex American Psycho). Var också tveksam till Teratologens senaste titel, men köpte den pga inköpsförslag.”

”Följer tidsandan. Våld och porno. blir köpt om författaren tillhör de ’goda’. Politisk och religiös extr. bedömer vi hårdare”

”En bok kan vara nyskapande, omdiskuterad, få framtida litterärt värde etc. Detta får vägas mot ev anstöt hos låntagare!”

Dessa uttalanden bekräftar inte bara att rådande (eller framtida) litterära smakriktningar har betydelse för bibliotekens urval, och att omdömen kan ändras över tid. Av det mellersta citatet framkommer dessutom att man har olika premisser för olika former av ”anstötlig” litteratur (ett i enkätmaterialen vanligt förekommande ställningstagande, se Bilaga 2), och att man beviljar inköp ”om författaren tillhör de ’goda’ ”. Men vem bestämmer egentligen vilka ämnen som får debatteras och vilka författare som kan anses höra till de ”goda”?

Med artikel- och recensionsanalysen har inte bara litteraturkritikens omvärderingar av en författare med kontroversiella ämnen som huvudsakliga ingredienser i sina texter påvisats; det framgår också att vägen till ett erkännande varit brokig och till stor del styrts av bedömningar som väger de diskutabla budskapen och äckel- och olustkänslorna som texterna förmedlar, mot dess litterära / konstnärliga kvaliteter och värde som exempelvis samhällskommentarer. Är Teratologen en nazist eller en moralist, en billig effektsökare eller en säregen estetiker? Tillhör Teratologen de ”goda”?

Bibliotekarier och litteraturkritiker måste ta ställning i dessa frågor, och det är här som gate-keeperrollen blir intressant. För att finna svar på sådana frågor måste man enas om en kollektiv sanning om – och här avses givetvis inte bara Teratologen och dennes verk – vad som är lämpligt att erbjuda eller rekommendera läsarna, direkt genom exempelvis en bokrecension och indirekt genom spridande / tillhandahållande av litteraturen i fråga. Även om bibliotekarien eller litteraturkritikern på ett individuellt plan naturligtvis har personligt färgade åsikter i dessa frågor och om specifika litterära verk, är det den kollektiva uppfattningen om vad som exempelvis är att betrakta som

kvalitativa eller spekulativa texter, ”god” litteratur och ”goda” författare som man utgår ifrån när man bedömer ett enskilt verk under inköpsmötet på biblioteket, eller skriver recensionstexter i tidskrifter och på dags- och kvällspressens kultursidor. Bibliotekarierna och litteraturkritikerna bidrar till att upprätthålla värderingar om litterärt värde i samförstånd med andra av litteraturens aktörer, såsom författarna själva och gate-keepers inom förlagskulturen eller den politiska sfären (Kulturrådets ledamöter bör till exempel betraktas som starka aktörer i detta avseende). Den enskilde författaren bedöms utifrån dessa värderingar.

För att avslutningsvis åter tala med Bourdieus termer reproducerar bibliotekarien och litteraturkritikern som gate-keepers de värderingar som är de rådande inom det litterära fältet om författares status och normer för litterära skildringar av kontroversiella ämnen. Man meddelar avslag från biblioteket ”om inslagen ansetts spekulativa i recensioner”²²⁰ eller avvisar resolut i recensionstexten med orden (för att aktualisera fallet *Äldreomsorgen*): ”Denna bok borde aldrig ha skrivits, ännu mindre ha givits ut.”²²¹ Man uttrycker godkännande från biblioteket ”om den litterära skildringen är av hög konstnärlig halt”²²² eller gör en rekommendation i recensionstexten (fallet *Hebbershåls-apokryferna*): ”[författaren] är en moralisk apokalyptiker som med gallsvart humor överraskar till och med sig själv med vad han kan frammana”.²²³

Ämnena för den litterära skildringen kan vara desamma, men bedömningen förändras över tid. Det litterära fältets aktuella värderingar är avgörande för vad bibliotekarien och litteraturkritikern som gate-keepers väljer att ge avslag på respektive att godkänna.

²²⁰ Citerat ur enkätaterialet, se Bilaga 2 svar 45, s. 109.

²²¹ Bromander 920810.

²²² Citerat ur enkätaterialet, se Bilaga 2 svar 7, s. 98.

²²³ Thente 031108.

3. Sammanfattning

Det övergripande syftet med denna uppsats var att undersöka mottagandet av Nikanor Teratologens verk på biblioteken och i artiklar och recensioner, med fokus på debutromanen *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* (1992). Författarens kontroversiella texter (starka inslag av våld och perversioner et cetera) och hur dessa mottagits på nämnda kulturinstitutioner var en grundläggande utgångspunkt för studien. Intresse för ämnet föranleddes av ett biblioteksbesök under vilket en bibliotekarie meddelade att *Äldreomsorgen* gallrats ur beståndet på grund av att innehållet verkat stötande på låntagare.

Det biblioteksinstitutionella perspektivet avsåg för det första mottagandet i form av spridning och utlåning av Teratologens verk. Det konstateras att året 2004 inneburit en framgång vad gäller tillgängligheten på författarens verk i och med att spridningen av dessa ökat kraftigt på biblioteken, främst som en effekt av att *Apsefiston* (2002) beviljats litteraturstöd från Statens kulturråd. Angående utlåningsfrekvenser gjordes inga bestämda slutsatser annat än att statistiken varken visar på framgång eller fiasko; ett förhållande vilket inte motsäger författarens förutsättningar. Vidare avsågs att undersöka hanteringen av *Äldreomsorgen* på biblioteken, om romanen orsakat reaktioner hos låntagare, om element av censur förekommit och om bibliotekens inköpspolicy / urvalsprinciper haft ett samband med hanteringen av *Äldreomsorgen*. Underlaget för denna del av studien utgjordes av ett enkätmaterial med kommentarer från bibliotekarier vid huvudbiblioteken i landets kommuner. Analysen av enkätmaterialen visade att bibliotekens hantering av titeln inte i anmärkningsvärd utsträckning har påverkats av dess kontroversiella innehåll, reaktionerna från låntagarna har inte varit entydigt positiva eller negativa och debatten framstår generellt som lågmäld och inte särskilt omfattande. Censur kan av resultaten av enkätanalysen att döma inte verifieras, men från de bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen* uttrycks ett mer uttalat avståndstagande mot "anstötlig" litteratur i inköpspolicy / urvalsprinciperna, varför det konstaterades att man i denna kategori bibliotek i större utsträckning gör förhandsbedöm-

ningar om innehållet i aktuell typ av litteratur och avvisar inköp utan att problematisera frågan.

Det litteratursociologiska perspektivet avsåg att analysera det mediala mottagandet av *Äldreomsorgen* 1992 och den fortsatta bevakningen över perioden 1993–2004, med stöd i Pierre Bourdieus fältteori. Två övergripande aspekter har bedömts som avgörande för kritikermottagandet av *Äldreomsorgen*: romanens karaktär av hyperbolisk (”överdriven”) realism samt kritikernas fokus på författarens symboliska kapitaltillgångar och effekter av det pseudonyma författarnamnet. Dessa aspekter färgar de huvudsakliga diskussionsämnen i artikel- och recensionsmaterialet, vilka utgörs av kritikernas uppmärksamhet på romanens språkliga förtjänster och provokativa innehåll, spekulationer om pseudonymens identitet och intellektuella preferenser och att motsägelsefulla budskap om romanen förekommer i recensionstexterna. I övrigt visade analysen på en nedgång i författarens status perioden 1993–1998 och en etablering av densamma 1999–2004. Etableringsprocessen sker i tre steg av vilka samtliga relateras till författarens uppbyggnad av ett symboliskt kapital som stärker status och bestämmer positionen i det litterära fältet: etablering av det litterära och kulturella kapitalet, etablering av det pseudonyma författarnamnet och etablering av rollen som outsider. Debatten om *Äldreomsorgen* ger bland annat avtryck i det senare recensionsmaterialet i form av maktdemonstrationer från kritikerna relaterade till vad som avslöjades om författaren vid tiden för debuten, samt att senare recensionstexter refererar till debatten 1992 med oförståelse över den tidens mottagande.

Uppsatsen avslutades med reflektioner över vad som framkommit utifrån tillämpningen av de två perspektiven. Särskilt framhölls bibliotekariens och litteraturkritikerns gemensamma roll som litteraturens gate-keepers; diskussionen rörde makten att som gate-keeper godkänna alternativt avvisa eller undanhålla enskilda författare och litterära verk för läsarna utefter rådande värderingar om litterär kvalitet och ”anstötlig” litteratur.

4. Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo

Enkätmaterial, 148 st. enkätformulär besvarade av respondenter på kommunernas huvudbibliotek under perioden 040121 till 040301.

E-post från Janike Kampevold Larsen, redaktionellt ansvarig på tidskriften *Vinduet*, 040424.

E-post från Susanna Walderö, Sveriges författarfond, 040119 och 040330.

Övrigt otryckt material

Telefonsamtal med Susanne Nyström, pressinformatör på Norstedts, 040330.

Telefonsamtal med Susanna Walderö, Sveriges författarfond, 040330.

Tryckt material

Elektroniska källor

bibliotek.se, Spridning av enskilda författares titlar i Sveriges kommuner:

<http://bibliotek.se/> [access licensierad; sökning 031022 och 040131] och

<http://bibliotek.se/session/showholdings?> [sökning 040408].

Linderoth, Mats, [Recension av *Apsefiston*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330].

– [Recension av *Hebbershålsapokryferna*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330].

Statens kulturråd, hemsida: <http://kur.se/> [sökning 040408]. Sökväg för uppgifter om beviljade bidrag: Bidrag / Om Kulturrådets bidrag / Sök beviljade bidrag. Sökväg till dokumentet *Kulturrådet. Bidrag 2004* för allmän information om litteraturstödet: Bidrag / Om Kulturrådets bidrag / Kulturrådet. Bidrag 2004.

Sveriges författarfond, hemsida: För uppgifter om sammanställning av de mest utlånade författarna 2002: <http://www.svff.se/topp2002.pdf> [sökning 040202]. För uppgifter om författarpenning: <http://www.svff.se/fold3.html> [sökning 040517].

Troberg, Anna, [Recension av *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*], <http://www.btj.se/> [access licensierad; sökning 040330].

Artiklar och recensioner

Alagic, Zoran, [Recension av *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*], *Horisont* 1:1993, s. 99.

Andersson, Daniel, "Hisnande språkloskor", *Nerikes Allehanda* 031006.

Andersson, Gunder, "Vem? Varför? Usch. Gunder Andersson läser videovåld på bygdemål", *Aftonbladet* 920810.

– "Det snuskigaste som passerat en tryckpress", *Aftonbladet* 980523.

Andersson, Lars, "Hetaste boken just nu – redan en storsäljare", *Norra Västerbotten* 920813.

– "Teratologen misshandlad", *Norra Västerbotten* 920821.

Arnald, Jan, "Ett stycke närmast utomordentlig litteratur", *Göteborgs-Posten* 021103.

– "Allt ska bort – ingen undkommer Teratologen", *Göteborgs-Posten* 031023.

Berg, Aase, "Det skrivna våldets rebeller – skräckfiktionen som uppbrott ur den sociala ordningen", *90tal* 21:1997, s. 8–13.

Bergström, Pia, "Vilse bland maximerna", *Aftonbladet* 021112.

Bladh, Curt, "Oläsbart försök till skandal", *Sundsvalls Tidning* 980513.

Brohult, Magnus, "Debutant mördar våldspornografin. Nikanor Teratologen gör livet mer värt att leva", *Svenska Dagbladet* 920814.

Bromander, Lennart, "Fullkomligt monstruöst", *Arbetet* 920810.

– "En riktigt vidrig historia. Den här boken bör ni absolut inte läsa!", *Arbetet* 980510.

Brovik, Ingela, " 'En storm i ett urinprov'. Skandalförfattaren talar ut", *Västerbottens Folkblad* 920813.

Brunner, Andreas, "Förbannad på allt och alla", *Sydsvenska Dagbladet* 021110.

– "Djävulskt underhållande", *Sydsvenska Dagbladet* 031203.

Byström, Gabriel och Sveningson Ulf, "Författaren som förvandlades till en vandringsägen", *Göteborgs-Posten* 980506.

- Combüchen, Sigrid, "What's new? Den babblande bäcken i samtiden", *BLM* 2:1995, s. 8–11.
- "Boken är ett dialektalt vansinne[Femte artikeln i serien 'Crossover']", *Göteborgs-Posten* 010719.
- Elleström, Lars, "En på alla sätt vidrig bok", *Sydsvenska Dagbladet* 980502.
- Eriksson, Anneli, "Detta snusk och förakt ska inte upphöjas till konst", *Västerbottens Folkblad* 920815.
- Eriksson, Magnus, "Farligt för fjuniga", *Svenska Dagbladet* 980504.
- Franzén, Lars-Olof, "Mystik ger bara kortsiktig vinst", *Dagens Nyheter* 920814.
- Glans, Kay, "Skräckel-litteratur!: Kay Glans reflekterar över våldet och fiktionen hos Stig Larsson, Magnus Dahlström och Carina Rydberg", *BLM* 1:1991, s. 6–12.
- "Det meningslösa äcklet och konstens frihet", *Moderna Tider* 11:1991, s. 43–47.
- Grönborg, Peter, "Blandar ondska med lekfullhet", *Borås Tidning* 040119.
- Gustafsson, Ola, "Hämningsslöst, provocerat och provocerande", *Norrköpings Tidningar* 980814.
- "Det mesta är dolt i ordmassor", *Norrköpings Tidningar* 021218.
- Hallenberg, Jerker, "Vild jakt och spekulationer", *Östgöta-correspondenten* 980430.
- Hallgren, Hanna, "Kröp in i röven och försvann", *Aftonbladet* 031002.
- Hammar, Erik, "En skitig gyttja av sodomi", *Hallands Nyheter* 031203.
- Hancock, Michael, "Iä! Shub-Niggurath", *Expressen* 920823.
- Hansson, Gunnar D, "BREVSVAR", *Ord & Bild* 1/2:2003, s. 137–139.
- Hybinette, Birgitta, "Äldreomsorg i glesbygd. 'Ja må vara en wavelmakare men int en happkråka'", *Östgöta-Correspondenten* 920810.
- "Ingenting är heligt. Teratologens nya roman om morfar och pyret kritiserar allt", *Östgöta-correspondenten* 980430.
 - "Spottar och svär i kyrkan. Teratologen beskriver människans outhärdliga villkor", *Östgöta-correspondenten* 021119.
 - "Livskraft genom helvete och skärseld", *Östgöta-correspondenten* 031009.
- Ingström, Pia, "Med ett barns envetenhet", *Göteborgs-Posten* 980507.
- Johanson, Conny, "Dramatik med putsad fasad", *Expressen* 940531.
- Johnsson, Arne, "Ett namnlöst skrik", *Göteborgs-Tidningen* 980502.
- Karlsson, Jan, "Litteratur bortom bruset", *Sundsvalls Tidning* 021220.
- Kastner, Fabian, "Filosofi spyr galla över allt och alla", *Helsingborgs Dagblad* 021106.

- ”Med hatet som drivkraft. Koleriska visdomsord från gallsprängd best”, *Upsala Nya Tidning* 030715.
- Klingspor, Agneta, [Recension av *Hebbershålsapokryferna*], *BLM* 6:2003, s. 97.
- Lagercrantz, David, ”Vem skrev årets äckligaste bok?“, *Expressen* 920811.
- Lagerquist, Anders, ”Blasfemisk skrattfest med moralisk underton”, *Falukuriren* 031027 respektive *Södra Dalarnes Tidning* 031027.
- Larsson, Stig, ”Litteratur. Ogenomskinlig svartsyn”, *Expressen-Kvällsposten* 021108.
- Linderoth, Mats, [Recension av *Hebbershålsapokryferna*], ”BTJ-häftet. Böcker och av-medier från bibliotekstjänst”, Bibliotekstjänsts sambindning 6:2004, s. 61.
- Ljungström, Helena, [Recension av *Apsefiston*], *BLM* 1:2003, s. 96
- Lundberg, Johan, ”Teratologens rabulism saknar riktning”, *Svenska Dagbladet* 021215.
- Lundblad, Kristina, [Recension av *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*], ”Sambindning 16/92 Vuxenböcker”, Bibliotekstjänsts sambindning 16:1992.
- Lundgren, Åke, ”Åke Lundgren om ’Äldreomsorgen i Kågedalen’: – En litterär spya!”, *Norra Västerbotten* 920812.
- Lundqvist, Olle, ”Motbjudande gegga med några guldkorn”, *Norra Västerbotten* 920811.
- Löfgren, Mikael, ”En ny bok: Bunta ihop och slå ihjäl dem. Nikanor Teratologen gör processen kort med Västerbotten”, *Dagens Nyheter* 980504.
- ”Teratologen ser världen”, *Dagens Nyheter* 021113.
- Nordvall, Michael, ”Åsa Nisse-sadism för obskyra sällskap”, *Västerbottenskuriren* 920813.
- Nylén, Leif, ”En monsterbok. Vidrigheter på Skellefteåbondska“, *Dagens Nyheter* 920810.
- Olsson, Ulf och Jordahl, Anneli, ”Pseudonyma prosaister”, *Expressen* 021201.
- Rådelius, Maja-Lena, ” ’En av de riktigt stora i genren’ ””, *Västerbottens Folkblad* 920813.
- Saag, Kristjan, ”Perversion som saga”, *GT Kvällsposten iDAG* 940603.
- Sandberg, Joakim, ”Författaren till ’årets äckligaste bok’ avslöjad. En 27-årig debutant från Kåge”, *Västerbottens Folkblad* 920812.
- Joakim, ”Länsförfattare upprörda. ’Boken borde ha stoppats’ ””, *Västerbottens Folkblad* 920813.
- Schwartz, Nils, ”Litteratur: Alla vi bögar i Knullarbyn”, *Expressen* 980501.

- Sellman, Lena, "Vem är Nikanor?", *Norra Västerbotten* 920811.
- Sonja Wahnsinn, "Korpens kraxande – Et exklusivt intervju med Nikanor Teratologen", *Vinduet* 2:2003, s. 2–5.
- Steinick, Karl, "Skit samma!", *Helsingborgs Dagblad* 920810.
- Stjernström, Monica, ""Geniförklarade Niclas vill inte bli en kändis", *Norra Västerbotten* 920813.
- Strömberg, Ragnar, "Världen blir aldrig densamma", *Göteborgs-Posten* 920810.
- Svensson, Per, "Här är 'äckel-författaren'. Expressen avslöjar okände debutanten", *Expressen* 920812.
- "Familjen Addams löper amok i Norrland. Per Svensson läser en debutroman som brinner med nattsvart låga", *Expressen* 920810.
- Säll, Arne, [Recension av *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*], *Horisont* 4:1998, s. 76–77.
- Sætterbakken, Stig, "En ocean av ömhet – Om Nikanor Teratologens romaner", *Res Publica* 60:2003, s. 116–131.
- "Ocean av Ömhet. Om Nikanor Teratologens romaner", *Vinduet* 2:2003, s. 11–18.
- Thente, Jonas, "Innovativ Mosebok från norr", *Dagens Nyheter* 031108.
- Werup, Jacques, "Detta tröttsamma maktspel!", *Sydsvenska Dagbladet* 920810.
- Widegren, Björn, "De litterära råskinnens höst", *Gefle Dagblad* 920928.
- Wiman, Björn, "Litteratur. Hårda bud i Hebbershålet", *Expressen-Kvällsposten* 031216.
- Zorn, Henriette, "Nikanor tar oss upp till helvetet", *Svensk Bokhandel* 16:1992, s. 10–11.
- Åberg, Tommy, "En begåvad men ensam människa", *Norra Västerbotten* 920812.

Tryckt material av Nikanor Teratologen

- Nikanor Teratologen, *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Norstedts förlag, Stockholm, 1992.
- *Förensligandet i det egentliga Västerbotten*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 1998.
 - *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Vertigo förlag (Andra upplagan), Stockholm / Malmö, 1998.
 - "Förord", i Eriksson, Ulf I., *Exempel. Anteckningar i levnadskonst*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 1999, s. 13–14.

- ”Förhållningsregler rörande högdräktiga kedjerökerskor”, *.doc* 9:2000, s. 217–228.
- ”Ur *Apsefiston*”, *Res Publica* 48/50:2000, s. 9–16.
- *Apsefiston*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 2002.
- [Recension av Lautréamonts *Maldoror. Samlade verk*], *Ord & Bild* 4/5:2002, s. 133–137.
- ”Bokbussen” , i *Röster i Västerbotten. En antologi av Åke Lundgren*, red. Åke Lundgren, En bok för alla, Stockholm, 2003, s. 240–242.
- ”Eldreomsorgen i Øvre Kågedalen (Utdrag)”, övers. Stig Sætterbakken, *Vinduet* 2:2003, s. 19–21.
- ”Förord”, i *Artur Rimbaud. Samlade verk* , Alastor Press, Malmö, 2003, s. 13–16.
- *Hebbershålsapokryferna*, Vertigo förlag, Stockholm, 2003.
- ”Morfar på härlighetens läckra berg. Ur ’Hebbershålsapokryferna’, ett avsnitt av Morfarsevangeliet av Nikanor Teratologen”, *Vinduet* 2:2003, s. 7–10.
- ”Pedofobens bekännelse”, i *Perversioner. 12 noveller om avvikelser*, red. Viktoria Jäderling, Vertigo, Stockholm, 2003, s. 143–172.
- [Recension av Jonas Gardells *Om Gud*], *BLM* 3:2003, s. 80.

Övrigt tryckt material

- 500 erotiska boktips. Ett kommenterat bokurval av Joakim Johansson, RFSU* (BTJ-serien 207), Bibliotekstjänst och RFSU, Lund, 1994.
- Bibliotekskalendern 2004*, red. Ann-Christine Lagerhammar, Bibliotekstjänst, Lund, 2003.
- Bourdieu, Pierre, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, övers. Johan Stierna, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 2000.
- Broady, Donald, ”Inledning”, i Bourdieu, Pierre, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, övers. Johan Stierna, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 2000, s. 9–28.
- Bäckström, Per, *Aska, Tomhet och Eld. Outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer*, ellerströms, Stockholm, 2003.
- Callewært, Staf, *Bourdieu-studier*, Københavns Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Universitet Amager, København, 1997.
- Edling, Stig, *Utvandraren*, Norstedts, Stockholm, 1992.
- *Mutan, mördaren och modern: 18 rättvisa betraktelser från svenska botten*, Rabén Prisma, Stockholm, 1998.

- *Vingbrännare: en roman*, Piratförlaget, Stockholm, 2002.
- Ekerwald, Carl-Göran, [Efterord], i Nikanor Teratologen, *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen. Med appendix. Minnen av morfar*, Vertigo förlag (Andra upplagan), Stockholm / Malmö, 1998, s. 263–264.
- Fyhr, Mattias, *De mörka labyrintherna. Gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, ellerströms, Stockholm, 2003, s. 152–156.
- Gesser, Bengt, ”Förord”, i Bourdieu, Pierre, *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*, övers. Johan Stierna, Daidalos, Göteborg, 1984, s. 7–18.
- Hallberg, Anna och Gassilewski, Jörgen, ”Efterord”, i Nikanor Teratologen, *Apsefiston*, Vertigo förlag, Stockholm / Malmö, 2002, s.133–142.
- Lundgren, Åke, ”Förord”, i *Röster i Västerbotten. En antologi av Åke Lundgren*, red. Åke Lundgren, En bok för alla, Stockholm, 2003, s. 9–10.
- Mählqvist, Stefan, ”Bokmarknadens nya moguler”, i *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Studentlitteratur, Lund, 1997, s. 472–489.
- Nationalencyklopedin. Nionde bandet*, Uppslagsord ”hyperbol”, Bra Böcker, Höganäs, 1992, s. 212.
- Peurell, Erik, *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet*, (diss. Uppsala 1998), Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala; 39, Gidlunds förlag, Hedemora, 1998.
- Trost, Jan, *Enkätboken. Andra upplagan*, Studentlitteratur, Lund, 2001.
- Wåhlin, Kristian och Asplund Carlsson, Maj, *Barnens tre bibliotek: läsning av fiktionsböcker i slukaråldern*, Symposion Bibliotek; Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet; 53, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm / Stehag, 1994.

Bilaga 1

Missivbrev

Uppsala 2004-01-21

Enkät: Nikanor Teratologens debutroman – spridning, utlåning och låntagarreaktioner

Hej!

Jag heter Jerker Eriksson och studerar Biblioteks- och informationsvetenskap vid Uppsala universitet. I mitt examensarbete undersöks det offentliga mottagandet av den kontroversiella romanen *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* (1992) av Nikanor Teratologen, med avseende på bl a medial uppmärksamhet, kommersiella framgångar och tillgänglighet på biblioteken. Några aspekter av mottagandet som rör folkbiblioteken gäller titelns spridning och utlåning, samt låntagares reaktioner på dess innehåll. Denna enkät skickas ut till samtliga huvudbibliotek i landets kommuner, och den kommer att utgöra en viktig del av mitt examensarbete.

Enkäten består av 16 frågor och er medverkan beräknas till cirka 15–40 minuter. De frågor som rör statistiska uppgifter om titelns spridning och antal utlån är relativt lätta att besvara med hjälp av ett internt datasystem (t ex Book-IT). I enkäten ingår också frågor som gäller era egna erfarenheter av låntagares reaktioner på romanen i fråga, och dessa kan i några fall komma att innebära samråd med medarbetare på ert bibliotek.

Enkätsvaren kommer att behandlas konfidentiellt, och min förhoppning är att er medverkan returneras till mig **senast 2004-02-04**.

Om ni har några frågor, kontakta mig gärna. Tack på förhand för er medverkan!

Mail:

Jerker.Eriksson.6531@student.uu.se

erikssonjerker@hotmail.com

Hemtelefon:

018-42 17 32

Jerker Eriksson

Student vid Institutionen för ABM, Uppsala universitet,

Biblioteks- och informationsvetenskap, Termin 4 (BoI D, Vt2004)

Påminnelsebrev

Uppsala 2004-02-05

Påminnelse 1: Enkät: Nikanor Teratologens debutroman – spridning, utlåning och låntagarreaktioner

Att. Bibliotekschef

(Om enkäten redan besvarats kan ni bortse från detta meddelande)

Hej!

Jag har ännu inte erhållit svar på det frågeformulär jag skickade er för två veckor sedan. Det är av stor betydelse för min undersökning att även ni svarar. För den händelse att formuläret förekommit skickar jag här ett nytt.

Notera att enkäten kan besvaras även om romanen den angår inte erhålls i sortimentet på ert bibliotek. Kom också ihåg att frågeformuläret måste sparas innan det bifogas som bilaga till mig. Enkätsvaren kommer att behandlas konfidentiellt, och jag är mycket tacksam för er medverkan.

Om ni har några frågor, kontakta mig gärna.

Mail:

Jerker.Eriksson.6531@student.uu.se

erikssonjerker@hotmail.com

Hemtelefon:

018-42 17 32

Enkäten kan också skickas via post till:

Jerker Eriksson

Bergslagsresan 103, 3 tr

757 55 Uppsala

Enkätfrågor

När du fyller i enkäten behöver du endast klicka med muspekaren på de skuggade rutorna för aktuell fråga (använd ej enter för att gå till nästa fråga). De kvadratiska rutorna med ram avser svar med kryssalternativ; här lämnar du endast ett svar per fråga. De rektangulära rutorna avser svar med text, och här ges obegränsat utrymme för kommentarer.

Lycka till, och tack för att du tar dig tid!

1. Inför hur många filialer ansvarar huvudbiblioteket i er kommun?

Antal filialer:

2. Tillhandahålls Nikanor Teratologens roman *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* i er bibliotekskatalog?

Ja

Nej

Om Nej, fortsätt till fråga 11. Fråga 3-10 avser de bibliotek som tillhandahåller titeln.

3. I hur många exemplar finns titeln?

Huvudbibliotek, antal ex

Filialer, antal ex

4. Vilken utgåva/Vilka utgåvor tillhandahålls i sortimentet (huvudbibliotek inklusive filialer)?

Norstedts 1992, antal ex

Vertigo 1998, antal ex

5. Var är boken/böckerna placerade?

Öppen hylla, antal ex

Magasin, antal ex

Annan placering, antal ex

6. När förvärvades titeln för första gången?

År:

Vet ej

7. Enligt vilket tillvägagångssätt förvärvades titeln?

Eget beslut, inköp från t ex Btj

Via inköpsförslag från låntagare

Vet ej

Annat:

8. Hur många gånger har titeln lånats ut sedan förvärvstillfället (antal utlån totalt, huvudbibliotek inklusive filialer)?

Antal utlån:

9. Är titeln utlånad idag?

Ja

Nej

Om Nej: Återfinns ett exemplar på rätt placering i biblioteket?

Ja Nej

10. Har titeln fjärlånats sedan förvärvstillfället?

Ja Antal fjärlån:
Nej
Vet ej

Fortsätt till fråga 14. Fråga 11–13 avser de bibliotek som inte tillhandahåller titeln.

11. Har Nikanor Teratologens *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* tidigare tillhandahållits i ert sortiment?

Ja
Nej

Om Nej, fortsätt till fråga 13.

12. Varför finns titeln inte längre i sortimentet?

Orsak: Förlust, p g a

Gallring, p g a

Annat, nämligen

Vet ej

13. Har ni vid något tillfälle fått inköpsförslag på titeln från låntagare?

Ja
Nej
Vet ej

Om Ja: Varför förvärvades titeln inte vid detta tillfälle?

14. Tillhandahålls andra titlar av Nikanor Teratologen i er bibliotekskatalog?

Ja

Nej

15. Har Nikanor Teratologens *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen* orsakat reaktioner hos låntagare på ert bibliotek? I så fall vilka?

16. Vilka direktiv ger er inköspolicy angående litteratur som på något sätt kan misstänkas väcka anstöt hos låntagarna (t ex genom explicita våldsskildringar, pornografiskt innehåll, politisk eller religiös extremism el dyl)?

Enkäten är slut! Tack för er medverkan!

Jerker Eriksson

Student vid Institutionen för ABM, Uppsala universitet,

Biblioteks- och informationsvetenskap, Termin 4 (BoI D, Vt2004)

Uppsala 2004-01-21

Bilaga 2

Respondenternas svar till enkätfråga 16

”Vilka direktiv ger er inköspolicy angående litteratur som på något sätt kan misstänkas väcka anstöt hos låntagarna (till exempel genom explicita våldsskildringar, pornografiskt innehåll, politisk eller religiös extremism eller dylikt)?”

Bibliotek som tillhandahåller Äldreomsorgen i Övre Kågedalen:

Anger att ”anstöt” i sig inte är ett skäl (eller dylikt):

1. ”Våra mediaurvalsprinciper har aldrig diskuterats utifrån aspekten att något eventuellt kan väcka anstöt hos någon.”

2. ”Censur är förbjudet i Sverige”

3. ”Anstöt hos låntagaren är inte vägledande, däremot så gäller följande: Mediebeståndet ska vara allsidigt sammansatt. [...] Medier som har ett budskap som strider mot de mänskliga rättigheterna ska inte finnas på biblioteket.”

[Respondentens svar något förkortat]

4. ”En bok kan vara nyskapande, omdiskuterad, få framtida litterärt värde etc. Detta får vägas mot ev anstöt hos låntagare!”

5. ”Vad gäller skönlitteratur är det de **litterära kvaliteterna** som är styrande, alternativt intresse och efterfrågan från allmänheten. Att något kan misstänkas väcka anstöt är definitivt inget skäl för att avstå inköp.”

6. ”anstöt nämns inte”

Anger att saken är en bedömningsfråga:

7. "Om den litterära skildringen är av **hög konstnärlig halt** innebär våldsskildringar etc inte automatiskt något hinder för att boken köps in."

8. "Det bedöms från fall till fall."

9. "Vi har inga skrivna direktiv utan diskuterar varje titel i bibliotekariegruppen."

10. "Vi har ingen nedskrivna inköspolicy utan bedömer från fall till fall. Det har naturligtvis betydelse exakt vad boken handlar om och i vilket syfte den är skriven, om boken vänder sig till barn eller vuxna, och om det är fack- eller skönlitteratur. När det gäller skönlitteratur för vuxna så kan låntagargruppen i viss mån antas vara kapabla att själva ta ansvar för vad de lånar och läser. Vi vet dock inte vilken inköspolicy man hade 1992 då boken [*Äldreomsorgen*] köptes in."

11. "Vi har ett uppdrag att köpa på efterfrågan. I tveksamma fall läses boken av en ämnesreferent. Vi friar hellre än faller, även om givetvis ovanstående kriterier spelar in."

[Respondentens svar något förkortat]

12. "Vi försöker hålla en neutral linje. Ofta blir det en bedömnings sak från fall till fall. Vissa ämnen kan behöva belysas ur olika synvinklar, då kanske man måste köpa in litteratur som kan väcka anstöt hos låntagarna."

13. "Ger mest allmänna anvisningar, som får vägas mot **litterär kvalitet**, informationsintresse etc."

14. "Vår inköspolicy värnar bland annat om **kvalitet** i urvalsprocessen. Vi avböjer inte generellt litteratur med extremt innehåll, utan bedömer varje inköpsförslag utifrån **kvalitets**- och aktualitetsaspekter. Våldsskildringar och andra skildringar av extrem karaktär, kan ingå som en motiverad del av verk med god litterär **kvalitet**. Verk med inslag av politisk och religiös extremism, som är aktuella i den seriösa samhällsdebatten, köps om de inte strider mot FN-deklarationen om mänskliga rättigheter."

15. "Bedöms vid bokmöten utifrån vissa **kvalitetskriterier**"

Citerar / hänvisar till officiella dokument:

16. ”Inköpspolicy ger direktiv om **kvalitetskrav** vid inköpet. I en äldre plan (1982) anges att ’biblioteket skall i sitt mediaurval ta avstånd från sådan litteratur som **spekulerar** i våld och fördomar’.”

17. ”ska inte köpa sådant som ’**spekulerar** i våld, fördomar, förtryck och mänsklig förnedring eller annat som strider mot de mänskliga rättigheterna.’ ”

[Respondentens svar något förkortat]

18. ”ur bibliotekets skrivna policy för medieinköp ’Biblioteket tar dock avstånd från medier som **spekulerar** i våld och fördomar, medvetet förvanskar fakta, ger uttryck för rasdiskriminering eller förföljelse av oliktankande’ ”

19. ”I ett måldokument [...] under rubrikerna om mediaurval och de allmänna principerna att ’Biblioteket skall i sitt urval ta avstånd från media med ett innehåll som **spekulerar** i våld och fördomar, medvetet förvanskar fakta eller propagerar för rasdiskriminering och förföljelse av oliktankande eller som på annat sätt strider mot FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.’ ”

[Respondentens svar något förkortat]

20. ”...Biblioteket skall vara opartiskt i moraliska, politiska och religiösa frågor. En strävan skall vara att belysa åsikter och värderingar i samhället ur olika synvinklar för att hos den enskilde väcka nyfikenhet samt ge möjlighet att själv bilda sig en uppfattning. Biblioteket tar dock avstånd från medier som **spekulerar** i våld och fördomar, medvetet förvanskar fakta, propagerar för diskriminering av kön, folkgrupp eller ras, förföljelse mot oliktankande eller annat som strider mot de mänskliga rättigheterna. Vad gäller klassiker skall berättigad hänsyn tas till de värderingar som var rådande vid bokens tillkomst.”

[Respondentens svar något förkortat]

21. ”Policyn anger att **SPEKULATION** i porr och våld inte skall köpas. Det är inte detsamma som att våld och pornografi förekommer i texter.”

22. ”Biblioteket ska verka för öppenhet och frihet och motverka fördomar och inskränkthet. Mångfald och **kvalitet** ska känneteckna samlingar och förvärv. Samlingarna ska vårdas aktivt. Huvudbiblioteket ska klara uppgiften som länsbibliotek och lånecentral. Detta kräver stor bredd på samlingarna och hög ambitionsnivå i referensarbete och fjärrlån. Stadsdelsbiblioteken har till uppgift att ge service till befolkningen i den egna stadsdelen genom ett profilerat och aktuellt mediebestånd samt fungerande kanaler för brukarmedverkan.”

23. ” ’Biblioteket tar avstånd från media som **spekulerar** i våld och fördomar, medvetet förvanskar fakta, ger uttryck för rasism eller könsdiskriminering eller förföljelse av oliktankande.’ ”

24. ”Biblioteken ska ta avstånd från **spekulation** i våld och fördomar, medveten förvanskning av fakta eller propaganda för rasdiskriminering och förföljelse av oliktankande = bibliotekets måldokument.”

25. ”utdrag ur kommunens medieplan: ’Biblioteket tar avstånd från alla medier som **spekulerar** i våld, fördomar och verklighetsförfalskning’ ”

26. ”Enligt de politiska målen: Ej förtryck, kvinno- eller ras, ej explicita våldsskildringar.”
[Respondentens svar något förkortat]

27. ”Vi utgår från FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna och för en fortlöpande öppen diskussion om urvalskriterierna. Utgångspunkten är att allmänheten i så stor utsträckning som möjligt ska kunna ta del av media och information på biblioteket och bilda sig en egen uppfattning även i kontroversiella ämnen. Förströelse och upplevelser ska beredas plats, och behovet av underhållning har ett egenvärde.”

28. [Utdrag ur bifogat blad:] ”Biblioteket ska vara neutralt i partipolitiska och religiösa frågor. Mediabeståndet ska vara brett och allsidigt sammansatt och spegla olika meningsriktningar. Hänsyn ska tas till kommuninvånarnas behov och önskemål. Biblioteket ska inte köpa in eller tillhandahålla medier som stöder rasism, förföljelse av oliktankande, könsfördomar eller **spekulativt** våld. Vad gäller klassiker ska hänsyn tagas till de värderingar som rådde vid verkets tillkomst.”

29. ”Enligt kommunens Kulturpolitiska mål skall verksamheten verka för att FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna efterföljs.”

Anger endast ”inga direktiv”, eller att policy saknas:

30. ”ingen uttalad policy i denna fråga”

31. ”Har ingen policy i denna fråga”

32. ”inga”

33. "Inga speciella direktiv"

34. "Inga direktiv"

35. "Inga begränsningar av sådan art"

36. "inga"

37. "Våra nuvarande målformuleringar är ganska allmänt hållna och ger inga konkreta direktiv om vad som inte ska köpas in."

38. "Finns ingen skriven"

39. "Vår inköspolicy är under utarbetning, med start våren -04."

Uttalat avståndstagande:

40. "Vi avstår från inköp."

41. "Vi bör undvika att köpa in böcker enligt ovan."

42. "De kriterier du nämner använder vi vid inköp av böcker. Hur inköpet av boken gick till, om det orsakade debatt vet jag inte."

43. "Enligt vår policy tillhandahåller vi inte litteratur/andra medier som innehåller våldsexcesser eller har ett våldsförhållande innehåll, förespråkar rasism/hets mot folkgrupp, är av pornografisk karaktär, pläderar för extrema politiska eller religiösa åsikter."

Anger restriktivitet, restriktivitet utefter vissa kriterier eller problematiserar frågan:

44. "restriktiv hållning"

45. "Boken köptes pga bra **recensioner** och för att det var en omtalad bok. Vi köper inte böcker med extremt pornografiskt / vålds-innehåll. Inte så många har lånat boken och vi har inte fått starkt negativa reaktioner. Om vi får det så gallrar vi boken. Den är magad pga sitt innehåll."

46. ”Boken har stått i hyllan i drygt tio år. Enligt en medarbetare som var med då, köptes boken, som var föremål för livliga diskussioner, in på efterfrågan av flera låntagare, trots att den väl eg inte skulle köpts in om man följt inköpsreglerna. Sedan dess har den fört en tynande tillvaro hos oss! Nu ryker den!”

47. ”för mycket våld köps ej”

48. ”Det enda direktiv vi har som jag kan härleda till din fråga är att vi inte köper in litteratur med rasistiskt innehåll”

49. ”återhållsamhet, inget inköp – om det inte gäller originalkällor”

50. ”Vi försöker att inte köpa böcker med rasistisk innehåll, likaså pornografi.”

52. ”Inga speciella direktiv, men vi köper inte rasistisk, köns- eller religionsfördomsfull litteratur”

53. ”Vaga direktiv. Följer tidsandan. Våld och porno. blir köpt om författaren tillhör de ’goda’. Politisk och religiös extr. bedömer vi hårdare”

Övrigt:

54. ”Biblioteket skall främja fri åsiktsbildning och värna om yttrandefriheten. Bibliotekets utbud ska kännetecknas av **kvalitet** och mångfald och vara fritt från moralisk, politisk och religiös styrning. Även kontroversiella frågor ska ges en så allsidig belysning som möjligt.”

55. ”Urvalet får inte innehålla alster som **spekulerar** i våld eller fördomar eller propagerar för åsikter som strider mot de mänskliga rättigheterna. I politiska eller religiösa frågor skall urvalet vara neutralt, vilket inte får innebära att kontroversiella frågor undviks. Tvärtom ska urvalet sträva efter att spegla motstridande intressen och åsikter och ge den enskilde möjlighet att själv bilda sig en uppfattning.”

[Respondentens svar något förkortat]

56. ”Mediebeståndet skall vara varierat och **kvalitativt**.”

57. ”Vi har ingen skriven inköspolicy men vi har dock vissa inkösprinciper som att vi inte köper in böcker av alltför låg **kvalité**, ej heller böcker med rasistisk tendens och ren pornografi. Undantag klassiker.”

58. ”Vi har en regel att inte köpa in rasistisk litteratur samt att det ska vara **kvalitet**”

59. ”Vi har ingen nedskrivna inköspolicy. Vi köper mycket på efterfrågan. Använder oss av sunt förnuft, erfarenhet och kunnande, ansvar och humor. Tog bort Vecko-Revyn härom året, därför att vi tyckte att den eg. riktar sig till äldre tjejer, men lästes av de mindre – 10-åringarna – och det kom inga protester. Kan inte minnas att vi någonsin har haft någon principdiskussion med låntagarna.”

60. ”Böcker som på olika sätt kan ha ett **konstnärligt**, kulturellt eller politiskt intresse kan köpas men inte om de kan anses stödja rasism, förföljelse av oliktankande eller kvinnofördomar och **spekulativt** våld.”

61. ”Nämnda kriterier tillämpas även vid X bibliotek, men någon skriven inköspolicy finns inte, och man kan inte vara säker på om den policy man har 'i huvudet' alltid fungerar. Man kan göra någon miss.”

62. ”Inga direktiv. Vi har väl FN's mänskliga rättigheter som grundsyn.”

63. ”Förhålla sig objektivt i politiska, religiösa och kontroversiella frågor, inte köpa in media som **spekulerar** i våld och fördomar eller strider mot de mänskliga rättigheterna, värna yttrandefriheten”

64. ”får ej kränka demokratiska värderingar”

65. ”Inga direkta. Använder mitt eget omdöme, som kan ändras. Vad som ej köptes för 10 år sedan kan finnas idag (ex American Psycho). Var också tveksam till Teratologens senaste titel, men köpte den pga inköpsförslag.”

66. ”Böckerna skall ha en viss **konstnärlig kvalitet** och inte vara skrivna i **spekulativt** syfte.”

67. ”Det finns ingen skriven inköspolicy hos oss utan vi läser **recensioner** i Btj-listan och köper in de böcker som vi tycker passar på biblioteket.”

Avböjer svar: 68–72

Bibliotek som inte tillhandahåller *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*:

Anger att "anstöt" i sig inte är ett skäl (eller dylikt):

1. "Vi har ingen speciell inköspolicy när det gäller sådana frågor. Om boken **kan anses bra** och om vi tycker att den passar våra låntagare, enligt vårt sunda förnuft, så köps den in, oavsett om den kan misstänkas väcka anstöt hos vissa låntagare."

2. "Till och med 2002 köptes all litteratur via Btj, således **lektörrecensionerna** som grund för inköp. Idag köper vi från fler håll och håller oss informerade från olika källor. Att en bok väcker anstöt är i sig inget hinder för inköp; bibliotekens roll är också att tillhandahålla det omdebatterade och omskakande. Hade *Äldreomsorgen*... kommit idag hade den självklart köpts in – om inte annat för att våra besökare själva skulle kunna bilda sig en uppfattning om boken i fråga."

3. "Det är en bedömningsfråga. Att något väcker anstöt är inte ett skäl att avstå från inköp."

4. "Vi är liberala. Litteratur får väcka anstöt om den inte är i övrigt (litterärt) dålig **kvalité**, kraftigt våldsförhållande el. hetsar mot etniska grupper, m m enl. FN:s definitioner"

Anger att saken är en bedömningsfråga:

5. "Det finns inga direkta direktiv utan det avgörs från fall till fall."

6. "Litteratur som köps in skall 1. kunna sägas uppfylla en viss **kvalitet**, 2. anses vara av intresse för flera av våra låntagare, 3. om ovanstående inte uppfylls kan tveksamma fall granskas noggrannare av inköpsansvariga för beslut."

7. "Vi gör en helhetsbedömning utifrån flera olika faktorer, såsom exempelvis **recensioner** och efterfrågan."

8. "Vi är ett litet bibliotek och har ingen policy vad det gäller böckernas innehåll, personalen tar ställning från fall till fall om frågan om bokens innehåll skulle dyka upp."

9. "Det avgörs från fall till fall."

10. "Verkande för öppenhet och spridande av kultur är ledord som finns i våra kulturpolitiska mål, vilket också gäller för inköp av media – sedan måste vi tolka."

11. "Individuellt"

12. "Det avgör vi från fall till fall. Vi är dock ganska återhållsamma även om vår policy har mjukats upp betydligt på senare år"

13. "Vi har ingen uttalad policy, utan ser till varje fall för sig."

Citerar / hänvisar till officiella dokument:

14. "Vi bedömer varje bok enskilt utifrån de allmänna inköskriterier vi har enl KuN beslut 1983 med strävan efter **kvalitetsmässigt värdefull litteratur** som ger allt till massmarknadslitt."

15. " 'Mediabeståndet ska vara så sammansatt att det präglas av mångsidighet, **kvalitet** och aktualitet. Biblioteket ska i sin urvalspolitik lägga tyngden vid den **kvalitetsmässigt värdefulla** litteraturen. Stadsbiblioteket ska inte köpa in litteratur som **spekulerar** i våld och fördomar, som propagerar för diskriminering eller på annat sätt har ett innehåll som strider mot de mänskliga rättigheterna [...]"

[Respondentens svar har förkortats något]

16. "Ur våra tillämpningsföreskrifter för inköp och urval av media: 'Biblioteket tar aktivt avstånd från sådan litteratur som i kommersiellt syfte **spekulerar** i våld, fördomsfullhet, som propagerar för ras- och könsdiskriminering, förföljelse av oliktankande och annat som strider mot de mänskliga rättigheterna' '...urvalet (ska) ge bredast möjliga belysning av kontroversiella frågor samt spegla olika åsikter och värderingar.' Det är väl det närmaste i vår inköspolicy man kan komma något som handlar om att 'väcka anstöt'.."

17. "Vår inköspolitik anknyter till de mänskliga rättigheterna"

18. [Hänvisar till inköspolicy på annat biblioteks webbplats, på vilken bland annat följande anges:] " verka för att en stor bredd i urvalet skall prägla inköpen [...], lägga tyngdpunkten på den kvalitetsmässigt värdefulla litteraturen [...], ta hänsyn till aktualitet och efterfrågan vid inköpen [...], köpa alla typer av media- det avgörande är innehållets kvalitet [...], förhålla sig objektivt i politiska, religiösa och kontroversiella frågor [...], inte köpa in media som **spekulerar** i våld och fördomar eller strider mot de mänskliga rättigheterna"

19. "Biblioteket skall i sitt mediaurval vara neutralt i moraliska, politiska och religiösa frågor. Vägledande vid urvalet är därför strävan efter saklighet i innehållet samt efter allsidig belysning av kontroversiella frågor. Avstånd skall tas från medier som i rent kommersiellt eller annat syfte **spekulerar** i våld, fördomar och verklighetsförfalskning eller som förespråkar rasdiskriminering, förföljelse av oliktankande eller annat som strider mot de mänskliga rättigheterna. Biblioteket skall vid inköpen lägga tyngdpunkten vid den **kvalitetsmässigt värdefulla litteraturen.**"

[Respondentens svar något förkortat]

20. " 'Biblioteket tar avstånd från media som **spekulerar** i våld, rasism, könsdiskriminering och förföljelse av oliktankande. FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och alla människors lika värde är den ideologiska grunden för bibliotekets verksamhet.' "

21. "Det enda som står i vår verksamhetsbeskrivning för bibl är: 'Biblioteket ska stimulera människor att söka litteratur, kunskap och information. Biblioteket skall också arbeta för att nå ut med verksamheten till allt fler. Biblioteket skall upplevas som en tillgång där samtliga kommuninvånare känner att biblioteket har något att erbjuda just dem.' Någon särskild inköbspolicy finns ej nedskrivnen."

22. [Utdrag ur bifogat blad:] "Mångfald och **kvalitet** ska känneteckna samlingar och förvärv [...] Biblioteket ska vara neutralt vad gäller moraliska, politiska och religiösa frågor [...] Biblioteket skall ta avstånd från litteratur som innehåller ett förhållande/ett positivt framställande av pornografi, rasism, våld, fördomar och avsiktlig förvrängning av fakta"

23. "att inte köpa in media som **spekulerar** i våld och fördomar eller strider mot de mänskliga rättigheterna"

24. "Vi skall ej tillhandahålla litteratur som i kommersiellt eller annat syfte **spekulerar** i våld, fördomsfullhet, som propagerar för ras- eller könsdiskriminering, förföljelse av oliktankande och annat som strider mot de mänskliga rättigheterna."

25. "Biblioteket skall ta avstånd från sådan litteratur som **spekulerar** i våld, fördomar och verklighetsförfalskning, propagerar för rasdiskriminering, förföljelse av oliktankande och annat som strider mot de mänskliga rättigheterna."

Anger endast "inga direktiv", eller att policy saknas:

26. "Vår inköbspolicy ger inga direktiv"

27. "Vi har ingen skriven inköspolicy"

28. "Inga direktiv"

29. "Vi har ingen inköspolicy."

Uttalat avståndstagande:

30. "Sådana böcker skall ej inköpas"

31. "vi köper inte in sådana böcker som kan väcka anstöt"

32. "Bör ej köpas in"

33. "Biblioteket köper inte in den typ av litteratur som nämnts ovan"

34. "Vi försöker undvika böcker som kan väcka anstöt"

35. "Den typ av innehåll väger tungt som skäl för att avböja"

36. "Sådan litteratur ska inte köpas in"

37. "Får ej köpas in"

38. "I regel köper vi inte in sådana böcker"

39. "Vi köper inte litteratur med explicita våldsskildringar, pornografiskt innehåll osv",

40. "Vi köper ej sådana böcker"

41. "Vi köper inte in rasistisk / extremistisk litteratur och inte heller litteratur med grova vålds- eller pornografiska skildringar"

42. "Inköpes ej"

43. "Bör ej inköpas"

Anger restriktivitet, restriktivitet utefter vissa kriterier eller problematiserar frågan:

44. "Vi köper vanligtvis inte in denna typ av litteratur. Vår inköspolicy är mycket strikt, inköpen är relaterade till vårt begränsade mediaanslag."

45. "Avböjs om inslagen ansetts **spekulativa i rec.**"

46. "Vi skall inte köpa böcker med ovanstående innehåll, om det bedöms som meningslöst för sammanhanget eller är det enda syftet med litteraturen i fråga"

47. "enligt målen ska vi inte köpa in böcker som förhålligär våld, ej heller pornografi."

48. "Vi försöker hålla ett brett och **kvalitativt** utbud. Får ofta inköpsförslag från låntagarna som vi brukar köpa in. Vi undviker litteratur med rasistiskt och extremistiskt innehåll!"

49. "Finns inga sådana skrivna direktiv idag, däremot '92. I urvalsarbetet är vi extra uppmärksamma om böckerna **spekulerar** i rasism, kvinnoförnedring och våld. Dessa köps i regel inte in."

50. "Undvika litteratur som innehåller rasism, förföljelse, könsfördomar och **spekulativt** underhållningsvåld"

51. "Vi bedömer varje enskild titel utifrån ovan nämnda kriterier och vi har inga problem med att avstå från titlar med dylikt innehåll. Vi kan nätt och jämnt köpa de titlar vi önskar, därtill är mediaanslaget alltför lågt."

Övrigt:

52. "Inga andra direktiv än **kvalitetslitteratur.**"

53. "Finns målsättning, som styr inköpen inom en mycket vid ram."

54. "Vi har en generös inköspolicy, men vi kollar alltid **recensioner** för att hålla oss till vad som är lämpligt för ett folkbibliotek."

55. "Policyn är att inte köpa litteratur skriven i **spekulativt** syfte. Handlar det om en bok som är föremål för debatt och diskussioner i media kan vi köpa den på begäran. Är innehållet

anstötligt placerar vi boken i magasin. Den är då sökbar i katalogen och alltså tillgänglig för den som vill bilda sig ett omdöme.”

56. ”Sådana scener är inte ’diskvalificerande’ i sig men vår inköspolicy kräver att de på ett för läsaren begripligt sätt ingår i författarens övergripande tanke med verket. Naturligtvis är det svårt att bedöma detta utifrån enbart Btj:s **lektörsutlåtanden**. Senare **tidningsrecensioner** och kommentarer kan ändra vår bild av verket men behöver för den skull inte innebära ett inköp. Vi ser till efterfrågan och helheten i vårt bestånd. ’Äldreomsorgen...’ finns i länet. Vi har lånat in den en gång.”

57. ”Information som kränker människor vill vi inte förmedla”

58. ”Efterfrågan, **recensioner** i tidningar/tidskrifter, lektörsomdömen i sambindningslista, **kvalitetskrav**.”

59. ”Vi har ingen nedskrivna inköspolicy. Om boken är på något sätt ”kontroversiell” diskuterar vi eventuellt inköp och väger för och nackdelar. Skulle boken t. ex. vara full av extrema våldsskildringar kräver vi nog att den innehåller **litterära kvaliteter** både vad gäller våldsskildringarna och i övrigt innan vi köper in den. I fallet ’Äldreomsorgen...’ har vad jag kan komma ihåg ingen låntagare frågat efter boken. I princip ser vi varje förfrågan som ett inköpsförslag, men naturligtvis säger vi nej till vissa titlar.”

60. ”Inköspolicyn är ingalunda slätstruken, men vi är beroende av **recensioner** och så har vi inte så stort bokanslag. Det finns inte utrymme för att ha balans mellan efterfrågade böcker och böcker som skapar debatt p g a extrema yttringar”

61. ”Finns inga direkta direktiv för ovanstående, endast direktiv ang. **kvalitet**”

62. ”**Kvalitetsaspekten** ska styra inköp av media.”

63. ”Vår inköspolicy är att tillhandahålla efterfrågad litteratur.”

Avböjer svar: 64–75

Utöver detta tillkommer en respondent som uppger att biblioteket varken tillhandahåller eller inte tillhandahåller *Äldreomsorgen i Övre Kågedalen*. Följande svar meddelas:

1. ”Inga direktiv. Vi bedömer böckerna som köps in från fall till fall.”